

T.C.

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

SOSYOLOJİDE BİR YOL AYRIMI:

“DUALİTE”

ÇAĞDAŞ SOSYOLOGLARIN DUALİZMLERE YAKLAŞIMLARI

YÜKSEK LİSANS

TEZİ

HAZIRLAYAN

MİRACE KARACA

DANIŞMAN

DOÇ. DR. ŞİNASI ÖZTÜRK

OCAK, 2016

MUĞLA

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

SOSYOLOJİDE BİR YOL AYRIMI:

“DUALİTE”

ÇAĞDAŞ SOSYOLOGLARIN DUALİZMLERE YAKLAŞIMLARI

HAZIRLAYAN

Mirace KARACA

Sosyal Bilimler Enstitüsünce

“Yüksek Lisans”

Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 11.01.2016

Tezin Sözlü Savunma Tarihi: 28.12.2015

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Şinasi ÖZTÜRK

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Cevdet Yılmaz

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Gökçen Ertuğrul

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Mehmet Marangoz

OCAK, 2016

MUĞLA

TUTANAK

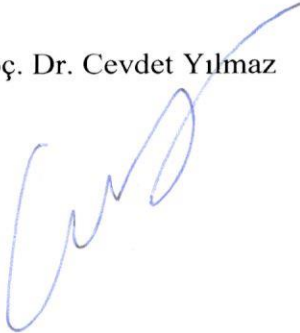
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 02/12/2015 tarih ve 708/1 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili 24/6 maddesine göre, Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Mirace KARACA'nın "SOSYOLOJİDE BİR YOL AYRIMI: "DUALİTE", ÇAĞDAŞ SOSYOLOGLARIN DUALİZMLERE YAKLAŞIMLARI" adlı tezini incelemiş ve aday 28/12/2015 tarihinde saat 11.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 45 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin Başarılı olduğuna Oybirliği ile karar verildi. (KABUL)

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Şinasi Öztürk

Doç. Dr. Cevdet Yılmaz

Yrd. Doç. Dr. Gökçen Ertuğrul

YEMİN

Yükseklisans tezi olarak sunduğum “SOSYOLOJİDE BİR YOL AYIRIMI:“DUALİTE” ÇAĞDAŞ SOSYOLOGLARIN DUALİZMLERE YAKLAŞIMLARI” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

11.../01/2016

ADI SOYADI

İMZASI

Mirace Karaca

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

Soyadı : KARACA

Adı : Mirace

Kayıt-Referans No:10097902

TEZİN ADI

Türkçe : SOSYOLOJİDE BİR YOL AYRIMI: "DUALİTE" ÇAĞDAŞ SOSYOLOGLARIN
DUALİZMLERE YAKLAŞIMLARI

Y. Dil : A FORK IN SOCIOLOGY: "DUALITY" APPROACHES OF CONTEMPORARY
SOCIOLOGIST TO DUALISMS

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

X

Doktora

O

Sanatta Yeterlilik

O

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

Fakülte : EDEBİYAT FAKÜLTESİ

Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Diğer Kuruluşlar :

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : ÖZTÜRK, Şinasi

Ünvanı : Doç. Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL : TÜRKÇE

TEZİN SAYFA SAYISI: CXXXIX (139)

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Sosyal Bilimsel Yöntemde Dualiteler
2. Sosyal Bilim İçindeki Bölünmeler
3. Çağdaş Sosyolojide Dualiteleri Aşma Çabaları

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELEER :

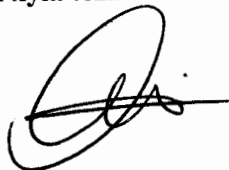
1. Dualite
2. İki kültür
3. Uyarlayıcı teori
4. Yapının İkiliği
5. Habitus

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELEER: Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstract ve thesaurus'u kullanınız.

1. Duality
2. Two Cultures
3. Adaptive Theory
4. Duality of Structure
5. Habitus

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum	x
2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir	x
3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir	x

Yazarın İmzası :

Tarih : 11..../01../2016

ÖZET

SOSYOLOJİDE BİR YOL AYRIMI: “DUALİTE”

ÇAĞDAŞ SOSYOLOGLARIN DUALİZMLERE YAKLAŞIMLARI

Mirace KARACA

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Şinasi ÖZTÜRK

Ocak, 2016

Bu çalışma sosyolojik teoride kökleri oldukça eskiye dayanan ve hala varlığını sürdüren bir tartışma olarak sosyolojik dualiteleri ele almaktadır. Özellikle Aydınlanma ve modernleşme düşüncesinin sosyolojik teoriye kattığı bir tartışma olarak dualizm konusu, kendisine çok farklı tartışma mecraları bulmuştur. Ancak bu çalışma kapsamında dualizm konusu, özellikle sosyolojik yöntemde yer alan dualiteler açısından konu edilmiştir. Felsefi bir tartışma olarak temellendirilmiş dualizmler bu çalışma kapsamında sosyolojik yöntemlerdeki yeri bakımından değerlendirmeye alınmıştır. Dualitelerin, Bilimsel Devrim, Aydınlanma Düşüncesi, Pozitivist ve Hermeneutik Gelenek içindeki izleri takibe çalışılmıştır. Bu amaçla, dualiteler, Giddens, Bourdieu ve Layder örnekleri üzerinden çağdaş sosyologların dualitelere getirdikleri açılımlar çerçevesinde incelenmiştir.

Başlangıç noktası Snow’un kadim “iki kültür” tartışması olan çalışma sırasıyla, doğa bilimleri-sosyal bilimler; nomotetik-idiografik bilimler, özne-nesne, teori-pratik ve yapı-fail benzeri ayrım ve dualiteleri ele alacaktır. Çalışmada bu nedenle dualitelerin yol açtığı yöntemsel yol ayrımı yerine bu dualiteleri aşma çabasının sevk ettiği alternatif yoldan yürüyen Giddens’in “yapının ikiliği”, Bourdieu’nün “habitus” kavramı ve son olarak en güncel çabalardan biri olan Layder’in “uyarlayıcı teorisi” ve bu düşünürlerin dualitelere dair yaklaşımları kuramsal ve yöntemsel benzerlikler ve farklılıkları çerçevesinde ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: *Dualite, habitus, iki kültür, uyarlayıcı teori, yapının ikiliği.*

ABSTRACT

A FORK IN SOCIOLOGY: “DUALITY”

APPROACHES OF CONTEMPORARY SOCIOLOGIST TO DUALISMS

Mirace KARACA

Supervisor: Doç. Dr. Şinasi Öztürk

January, 2016

This study addresses sociological dualities that are a deep-rooted discussion topic in sociological theory and it still continues its existence. The subject of dualism has been put into sociological theory by the thought of enlightenment and modernization and, it has wide range of discussion fields. However, the subject of dualism was discussed in this study with regards to dualities particularly in sociological method. Dualisms are grounded on philosophical discussion and they are considered in regard to its place in sociological method in this study. This study endeavours to track dualities in Scientific Revolution, the thought of Enlightenment, Positivist and Hermeneutic tradition. For this purpose dualities were analysed within the frame of new expansions brought by the contemporary sociologist Giddens, Bourdieu and Layder.

Starting point of this study will be the discussion of Snow’s “Two Cultures”, and then distinctions and dualities such as nature-social sciences, nomothetic-idiographic sciences, subject-object, theory-practice and structure-actor will be discussed respectively. Rather than methodological fork generated by dualities, this study addresses those walk on alternative road by the motive to exceed this dualities; Giddens’s “duality of structure”, Bourdieu’s concept “habitus” and one of most recent effort, Layder’s “adaptive theory” and theoretical and methodological similarities and differences in their approach to dualities were discussed in this study.

Keywords: Duality, habitus, two cultures, adaptive theory, duality of structure.

İÇİNDEKİLER

I. BÖLÜM	8
AYDINLANMA, BİLİMSEL GELİŞMELER, MODERNİZM,	8
SOSYOLOJİK GELENEKLER VE DUALİZM.....	8
1.1. Aydınlanma ve Bilimsel Gelişmeler	9
1.2. Aydınlanmanın Mirası olarak Modernleşme	15
1.3. Aydınlanma ve Sosyolojik Gelenekler.....	25
1.3.1. Pozitivist Gelenek	27
1.3.2. Hermeneutik Gelenek.....	42
II. BÖLÜM.....	54
DUALİTE VE SOSYOLOJİK DUALİTELER.....	54
2.1. İki Kültür Tartışması.....	56
2.2. Doğa Bilimleri - Sosyal Bilimler Ayrımı Üzerine	62
2.3. Nomotetik - İdiografik Bilimler Ayrımı	68
2.4. Sosyolojik Dualiteler.....	71
2.4.1. Özne - Nesne	81
2.4.2. Eylem -Yapı	86
2.4.3. Teori - Pratik	89
III. BÖLÜM	92
DUALİTELERİ AŞMA ÇABALARINA ÇAĞDAŞ SOSYOLOJİDEN ÜÇ ÖRNEK: BOURDİEU, GİDDENS VE LAYDER”	92
3.1. Giddens ve Yapının İkiliği.....	94
3.2. Bourdieu ve Habitus.....	106
3.3. Derek Layder ve Uyarlayıcı Teori	116
SONUÇ VE TARTIŞMA	125
KAYNAKÇA.....	133

ÖNSÖZ

Yazmak bir tür çılgınlıktır... Hakkında yazılmış yüzlerce kitap ve makaleden çok azını okuyabildiği halde, insanın, bir konuda yazma eylemine teşebbüs etmesi “cehalet”in yol açtığı bir kahramanlık, cehaletten doğan bir çılgınlık olabilir. Bilgiye talip olmak cehalete talip olmaktır ve haklarında en rahat konuştuğumuz konular, en az bildiğimiz konulardır. Yazmayı tasarladığımız konu hakkındaki bilgimiz arttıkça, bilmediğimiz alanın sınırlarıyla birlikte cehaletimizin sınırları da genişler ve bu noktada entellektüel yazma korkusu başlar. Elinizdeki yazı olsa olsa bu korkunun ürünüdür ya da hiçbir şeydir (Arslan, 1995: 542).

Yazmak konusundaki cüretsizliğimi enikonu en çok hissettiğim anda karşıma çıkan bu cümleler başlamam için bir “cahil cesareti”ni bana sağladığından bu çalışma için önemine binaen yazılacak bir önsözün başında olsun istedim. Yazmanın zor bir iş olduğunu iliklerime kadar hissettiğim bu çalışma da yanımda olan ve beni bugünlere taşıyan herkese hayatımdaki varlıkları ve emekleri için sonsuz teşekkürler. İlk olarak tabiki danışmanımın desteği için Doç.Dr. Şinasi Öztürk’e ve jürimde yer alan çok değerli hocalarım Yrd. Doç. Dr. Gökçen Ertuğrul ve Doç. Dr. Cevdet Yılmaz’a, ayrıca tamamladığım bu yolda yanımda olan tüm iş arkadaşlarıma katkıları, emekleri, dostluklarıyla yanımda oldukları ve bana gösterdikleri müsamaha için özellikle teşekkür ediyorum. Özellikle her ihtiyacım olduğunda yanımda olan Ebru Açık Turğuter, Taylan Banguoğlu, Sibel Ezgin Ağıllı ve Deniz Ali Gür’e. Çalışmamı yaptığı katkıları ve destekleri ile güçlendiren Prof. Dr. Muammer Tuna ve Doç. Dr. Hasan Şen’e kocaman bir teşekkür borcum var. Hayatımdaki gizli kahramanım, moral destekçim ve yol arkadaşım Selim Evren, ona çok şey borçluyum. Arkadaşım ve diğer destekçim Yasemin Erdoğan’a da teşekkür borcum var. Çalışma kapsamında yer alan eksiklik ya da hatalar elbette olacaktır ve elbette yetersiz kalınan noktalar da söz konusudur. Bu noktada bütün eksiklik, hata ve yetersizlikler bana aittir. Bu tez için söylenebilecek ne kadar güzellik varsa bunları da hayatımdaki tüm güzel insanlara adıyorum. En başta da elimi hiç bırakmayan anneme ...

GİRİŞ

İnsanın, doğa olaylarına, doğanın işleyişine, gök olaylarına, topluma, toplumun işleyişine, varlığın yapısına, varoluşa, tanrının var olup olmadığına, madde ve maddenin yapısına, bilgi ve bilginin neliğine gibi daha sayısı artırılabilir pek çok konuda sorgulamaları, merakı; felsefenin ve bilimin kökenlerini oluşturur. Hiç şüphesiz bu dünya üzerinde hiç bir birikim yalnızca son iki yüzyılın bir ürünü değildir. Pek tabii bilim içinde bu durum geçerlidir. “Bilim” olarak adlandırdığımız şey bir anda ortaya çıkmamış bir merakın ve bulunan cevapların, yenilenen soruların ve yenilenen cevapların nesilden nesile aktarımıyla ortak bir insanlık mirası olagelmıştır. Neye bilim denir? Bilim olanla bilim olmayanı ayıran nedir? Bilimin sınırları nelerdir? Ne şekilde tasnifi yapılmaktadır? gibi pek çok soru akla gelmektedir. Bu sorulara verilen cevaplar ile -cevap veriş tarzlarına göre-, yöntemsel farklılıklar, bilimsel gelenekler ve bilimsel paradigmlar şekillenmiştir ve şekillenmektedir. İnsanlığın yüzyıllar boyunca yaptığı katkılarla evrilen bilim, aynı zamanda bilimsel devrimlerle insanlığın en önemli birikimi olma yolundaki yerini kazanmıştır. Şüphesiz bilimin kazandığı bu konumu korumasını mümkün kılan bazı unsurlar söz konusudur. Sürekli sorgulamaya, yenilenmeye, kendi üzerine düşünmeye, yeniden ve yeniden tartışmaya açık bırakılan kapı... Bir diğer deyişle felsefeden sırayla ayrılan bilimlerin öz denetim için yeniden ve yeniden başvurdıkları bir araç olarak felsefenin varlığı...

Toplumsal düşüncenin kökleri de insanlık tarihinde oldukça eskiye -yerleşik yaşama geçiş, yazılı üretim, diğer bir deyişle sınıflı toplumun ortaya çıkışı, insanın doğadaki ve toplumsal yapıdaki düzenlilikleri bulma isteğine kadar eskiye- dayanır. Bu sav, Çin, Uzakdoğu düşünürleri, İlkçağ Yunan Uygarlığı düşünürleri, özellikle İbn-i Haldun gibi İslam Uygarlığı düşünürleri, Aydınlanma Düşünürleri gibi pek çok düşünür göz önüne alınarak temellendirilebilir. Doğa bilimleri ile kıyaslandığında sosyal bilimlerin bilim olarak ortaya çıkma sürecinin göreceli yeniliği, sosyal bilimler, sosyal bilimler özelinde sosyolojinin, bilimler arasında köklü bir geçmişinin olmadığı ve bu geçmişten şimdiye yöntem konusunun hala tartışmalı oluşu gibi sosyal bilimler ve sosyoloji için devam eden pek çok tartışma alanının sosyoloji

bilimin ortaya çıkışından itibaren karşımıza çıktığını ve bu tartışmalara sosyolojik geleneğin iki kanadından -pozitivist gelenek ve hermeneutik gelenek kanadından- gelen farklı yaklaşımların söz konusu olduğu bu çalışma kapsamında konu edilecektir. Bu iki gelenek de bir yöntemsel ikilik olarak ele alınacaktır. Batı Aydınlanmasının etkisiyle aklın, bilimsel devrimin etkisiyle bilimin (özellikle fizik biliminin) merkeze yerleşmesini ve modernleşme ile toplumun ve düzenin yeniden imkânını amaçlayan sosyolojinin -adı her ne kadar 19. yüzyılda konulsa da- bir modernite bilimi olarak sosyolojinin Aydınlanma ve bir Aydınlanma mirası olarak modernleşme ile ilişkisi bu çalışma kapsamında konu edilecek ve bu ilişkinin bir izi olarak dualist düşüncenin sosyal bilimlere, sosyal bilimsel yöntemlere etkileri tartışmaya açılacaktır.

Epistemolojik olarak köklerini modernleşmeden, Aydınlanmadan, pozitivistlerden alan modern sosyal bilimin temel tartışmalarından biri yöntemsel problemlerdir. Bu çalışma kapsamında ele alınan iki sosyolojik geleneğin önerdiği farklı yöntemler ve bu yöntemler üzerine tartışmalar hala sürmektedir. Ancak kesin olan bir nokta söz konusu ise Comte öncülüğünde pozitivist bir düşünceyle ortaya çıkan sosyoloji bilimi başladığı nokta itibarıyla pozitivistlikle ilgili pekçok tartışmayı bünyesinde taşımıştır. Dualitelere ilişkin tartışmalar da bu tartışmalardan biridir. Yöntemsel olarak karşımıza çıkan problemlerde ikilikler veya dualizmler Kartezyen dualizmin bir diğer deyişle modern düşüncenin bir sonucu olarak sosyolojide yerini alır. Bu çalışma kapsamında felsefenin meşhur evrenselcilik-tekilcilik tartışmasının, ya da Aydınlanma düşünürlerinde gördüğümüz genel başlığıyla ifade edersek birincil nitelikler-ikincil nitelikler ayrımının, Newton, Galileo ve Descartes'in düşüncelerinin sosyal bilimlerde özellikle sosyolojide ikili düşünme ve ikili kavramaya etkilerine odaklanılacaktır. Ayrıca Aydınlanmanın ve modernleşmenin varisi olarak sosyal bilimlerin doğa bilimlerine benzemesini savunan kuruculardan pozitivist olana yaptığı vurgu, bilim sınıflandırması, pozitivistizm olarak adlandırdığı yöntem ile bu yeni bilimi metot olarak evrensel, kesin bir bilginin alanı haline getirmeye çalışan Comte olgudeğer dualitesi ile bir diğer pozitivist düşünür olan aynı zamanda sosyoloji bilimini yöntemsel olarak temellendirdiği “Sosyolojik Yöntemin Kuralları” adlı çalışmasıyla sosyolojik metoda ilişkin bir başvuru kaynağına imza atması açısından önemli sosyologlardan biri olan Durkheim’ın mekanik dayanışma-organik dayanışma

ayrımı, normal-patolojik, maddi toplumsal olgular-maddi olmayan toplumsal olgular üzerine yaptığı ayrım özellikle yöntemsal olarak, bir analiz aracı olarakta dualist düşünce formunun kurucu sosyologlardaki yerine işaret eder. Ancak bu çalışma da dualizmleri aşmaya dönük çabalara verilen önem kapsamında ele alınacak olan Weber'in sosyolojik yöntem açısından hem hermeneutik geleneğin hem pozitivist geleneğin yöntemsal yaklaşımlarını bir arada kullanımını savunduğu anlama-açıklama ayrımını reddi ve birlikteliğini savunan yöntemsal yaklaşımı literatürdeki yerine de binaen özellikle klasik sosyolojide en çok önemsenen yaklaşımlardan biri olarak değerlendirmeye alınacaktır.

Rönesans'ın, Reform'un ve Coğrafi Keşifler'in hazırladığı koşullar ile 15. yüzyıldan 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam eden ekonomik, bilimsel, düşünsel, toplumsal pek çok dönüşümün yaşandığı geleneksel toplum yapısının ve geleneksel topluma ait dinamiklerin değişiminin yaşandığı bu yüzyıllar modern dönem olarak adlandırılmıştır. Sosyoloji açısından kapitalizm, sanayileşme, kentleşme gibi daha sayılabilecek pek çok konu ile sonuçlarının olgular üzerinden ele alınmasına ek olarak, sürecin bizzat konu alındığı pek çok çalışma ile de sosyolojide yer tutan en önemli konulardan biri olarak moderniteye de bu çalışmayla ilişkisi kapsamında değinilecektir. Modern bir bilim olarak sosyolojinin Aydınlanma olarak adlandırdığımız süreçten etkilendiği göz önüne alındığında Aydınlanma ve Aydınlanmanın dualist düşünce formunu kullanan düşünürlerine yer verilecektir. Bunun yanı sıra Aydınlanmanın aklı ve aklı kullanmayı ön plana çıkaran düşünsel yapısının açtığı yolda matematiği ve fiziği sağladığı “kesinlik” nedeniyle bilimlerin hiyerarşisinde üst sıralara çıkaran anlayışının etkisini taşıyan pozitivism ile önce sosyal fizik sonrasında sosyoloji adıyla kurulan -dolayısıyla bu hiyerarşide belki de baştan yenik bir iddia ile başlayan- bu yeni bilimde hakim anlayış, paradigma olarak pozitivism de modernleşmenin ve Aydınlanmanın bir ürünüdür. Aydınlanmanın aklı merkeze alan, insanın kurtuluşu için bir rehber olarak atadığı yoldan ilerleyen pozitivism duyuların bilgisine dayanan, genellenebilir, evrensel, toplumsal düzenin yeniden inşasını amaçlayan bir sosyoloji tablosu çizer. Pozitivist geleneğin çizmiş olduğu bu sosyoloji sonraları çokça eleştirilmiş olsa da kurucu sosyologlarda bu anlayış baskın bir şekilde karşımıza çıkmıştır. Pozitivist geleneğin modernleşmeden, Aydınlanmadan taşımış olduğu ikili, dualist düşünme formları sosyolojide yerini

almış ve pek çok tartışmanın odağı olagelmıştır. Bu noktada pozitivist geleneğin tartışılması, dualist düşüncenin tartışılmaya açılması hedeflenen bu çalışma açısından önem taşımaktadır.

Sosyolojik gelenekte dualitelerin etkisi sadece pozitivism ile ilgili bir süreç olarak alınamaz. Pozitivism ile hermeneutik gelenek karşıtlığı da sosyolojik yöntemde dualitelerin şekillenmesinde ve keskinleştirilmesinde bu iki gelenek arasındaki rolün etkisi büyüktür. Bu anlamda hermeneutik gelenekten ve hermeneutik geleneğin temellendirdiği diğer itirazların etkisiyle şekillenen pozitivism-hermeneutik gelenek arasındaki gerilim, sadece klasik sosyolojide değil, sosyoloji tarihinin tamamında izleri takip edilebilecek bir gerilim olarak ortaya çıkar. Bu kapsamda bu iki gelenek arasındaki gerilim ve sosyolojik yöntemdeki etkisi dualiteler üzerinden incelenmesi hedeflenmektedir.

Sosyolojide klasik dönem denildiğinde Comte, Durkheim ve Weber kadar anılan bir diğer isim Marx'dır. Marx'ın düşünceleri sosyolojide oldukça etkili olmuş ve sıkça tartışılmıştır. Sosyal bilimlerde köklü bir gelenek olarak Marksizm pozitivism ve hermeneutik gelenek arasında süren tartışmalardan nispeten uzak bütüncül bir açıklama sunar. Örneğin, diğer iki gelenek arasında süren disiplinlerarasılık Marksizm için bir problem değildir; çünkü Marksizm zaten disiplinlerarası bir yaklaşım sunar. Bir diğer örnek olarak sosyolojik geleneğin dualiteler konusundaki tartışmaların yürütüldüğü zemin olarak yapı-fail dualitesi Marksist yönetime uzlaşmacı bir tutumla en başından 'praksis' kavramı ile birlikte analize dâhil edilmiştir. Batı Avrupa'nın içinde bulunduğu siyasi kriz döneminde Frankfurt Okulu bir diğer adlandırmasıyla Eleştirel Teori düşünürleri Marksist gelenekten hareketle sosyal bilimlere ilişkin çalışmalar yürütmüşler ve sosyal bilimsel yönetime ilişkin tartışmalara dâhil olmuşlardır. Özellikle çağdaş sosyal bilimlerde Marksist gelenekten beslenen, eleştirel kuram mensubu Habermas'ın yaklaşımı sosyal bilimsel yöntemde önemli aşma çabalarındandır. Ancak Marksist geleneğin kendi içinde bütüncül açıklaması ve yöntemsel bölünmeleri kendi içinde yaşamış olması, sosyolojik yöntemde tartışılan bazı gerilimlerin Marksist gelenek için gündem teşkil etmemesi göz önüne alınarak Marksist gelenek bu çalışma kapsamına dahil edilmemiştir. İlaveten Marksist gelenek, pozitivist ve hermeneutik gelenek kadar -

hatta belki daha fazla- sosyal bilimcileri etkilemiş olmakla beraber, sosyal bilimsel yöntemde dualitelerin kaynağı olarak pozitivist ve hermeneutik gelenek arasındaki gerilime odaklanacak bu çalışma açısından kapsam dışında bırakılması da anlaşılır olmaktadır.

Bu çalışmanın temel konusunu teşkil eden dualizmlerin Aydınlanma ve Bilimsel Devrim düşünürlerinin çalışmaların da birincil ve ikincil nitelikler ayrımı ile karşımıza çıkan sosyolojiye pozitivist yöntem ile giren özellikle J. P. Snow'un "İki Kültür" ayrımı başta olmak üzere, pozitivist metodolojinin bir sonucu olarak doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımı ya da bilimlerin sınıflandırılmasında kullanılan nomotetik-idiografik bilimler ayrımı ya da sosyoloji içinde yer eden pek çok dualizmden özne-nesne, fail-yapı, birey-toplum, yapı-özne, teori-pratik, nitel-nicel, kültür-doğa gibi pek çok dualiteye yer verilecektir. Bu dualitelerin işaret ettiği gerçekliklerin yanısıra aslında bu dualitelerin de bir türev olduğuna başka daha birçok dualitelerin üretilebileceği ve türetilbileceği gerçeğine de vurgu yapılması hedeflenmektedir.

Bu kapsamda ilk bölümde Aydınlanma düşüncesi ve aklın merkeze yerleşen rolünün bilimsel gelişmeleri hızlandıran özellikle fizik bilimde meydana getirdiği değişikliklere kısaca yer verilecektir. Bu değişimde rolleri olan Galileo, Kepler, Newton ve Descartes gibi düşünürlerin dualist düşünce formuna yol açan düşünce yapılarının etkileri ele alınırken bu etkinin modernleşme ile ilişkisi dualist düşünce üzerinden modernleşme içindede takip edilecektir. Pek tabii hem Aydınlanma, hem bilimsel devrimler, hem de modernite çok geniş konu başlıkları olarak ayrı ayrı birçok çalışmanın konusu olagelmış ve elbette olmaya devam edecektir. Bu üç geniş başlığa yer verilen bu çalışmada bu üç gelişmenin kısaca özetlenmesi ve dualiteyle ilişkileri bakımından değerlendirilmesi planlanmaktadır. Aydınlanmanın, bilimsel gelişmelerin ve modernleşme sürecinin yer verileceği birinci bölümün aynı zamanda sosyolojinin doğuşuna ve sosyolojik geleneklerin oluşumlarına etkileri de konu edilecektir. Bu bağlamda Marksist gelenek kendi içindeki bütünlük ve oldukça geniş bütüncül yaklaşımı ile ayrı bir çalışmanın konusu olmayı gerektirdiğinden kısmen dışarıda bırakılarak sosyolojik geleneklerden hermeneutik ve pozitivist geleneklere yer verilecektir. Pozitivist gelenek kanadından kurucu sosyologlar Auguste Comte ve

Emile Durkheim yöntemsel yaklaşımları ve pozitivizmle ilişkileri bağlamında ele alınırken aynı zamanda sosyolojik yöntemlerinde yer alan ikiliklere yer verilecektir. Hermeneutik kanattan ise Dilthey'in görüşlerine yer verilmesi aynı zamanda Dilthey'in sosyal bilimler adlandırması yerine önermiş olduğu "Tin Bilimleri" üzerine bazı tespitlerine ve doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımının yerine önermiş olduğu nomotetik-idiografik bilimler ayrımına da kısmen bu bölümde de yer verilmesi planlanmaktadır.

Bu bağlamda bu çalışmanın amacı sosyal bilimsel yöntemde yer alan dualiteler üzerinden sosyal bilimlerde alternatif bir tasnifin mümkün olup olmadığı sorusundan hareketle dualitelerin sosyal bilimsel yöntemin sosyal bilimlerde yöntem tartışmaları kapsamında düşünürleri sevk ettiği kapsam ve sınırlılıklar üzerinden anlaşılması ve sınıflandırmasıdır. Bu amaçtan hareketle sosyal bilimlerde yer alan dualitelerin kaynağı olarak klasik sosyoloji öncesinde Aydınlanma, Bilim Devrimi ve Modernleşme üzerinden sosyolojik geleneklere ve bu gelenekler arasındaki gerilime, klasik sosyoloji içindeki temel metot tartışması olarak Methodenstreit tartışmasına ve klasik sosyoloji içindeki düşünürlerle yer verilmiştir. Sosyal bilimler her ne kadar klasik sosyoloji temelli bir tartışma olsa da çağdaş sosyal bilimlerde daha çok tartışma zemini bulmuştur. Bu nedenle klasik sosyoloji ve öncesi dualite tartışmasının doğmasına olan etkileri ile çağdaş sosyal bilimcilerde dualiteler konusundaki aşma çabalarıyla bu amaca dönük kullanılacaktır. Bu anlamda bu tez dualiteleri konu edinen bir çalışma olarak dualitelerin kaynağını hem klasik sosyolojide hem de öncesinde temellendirmekte ve dualitelere karşı aşma çabalarının tarihsel kökleri ve çağdaş sosyolojideki yerine odaklanarak tarihsel ve ilişkisel bir bağ olup olmadığı sorusunu cevaplandırmak için literatürde yer almaya adaydır.

Buradan hareketle ilk bölümde Aydınlanma, Bilimsel Devrim, Modernleşme ve sosyolojik geleneklerle ilişkisi bağlamında örtük yer verilen dualiteye ilişkin temel bölüm olarak ikinci bölüm planlanmıştır. İkinci bölümle dualitenin ne olduğu, kökenleri ve sosyal bilimlerde -özellikle sosyolojide yeri- üzerine yürütülecek bir tartışmanın ardından sosyal bilimlerin en ünlü tartışmalarından biri olarak iki kültür tartışması da bu bölüm kapsamında yer verilecek olan tartışmalardandır. Snow'un adlandırmasıyla "iki kültür" tartışmasında her ne kadar başlangıçta doğa bilimleri-

sosyal bilimler ayrımından bahsedilmiyor olsa da tartışmanın evrildiği yönlerden biri olarak bu tartışmanın hemen ardından doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımına ve bağlantılı olarak başka bir bilimsel tasnif tartışması olarak nomotetik-idiografik bilimler ayrımı tartışmasına yer verilmesi planlanmaktadır. Sonrasında dualizm bölümüne bu çalışmada temel teşkil eden sosyolojik dualitelerden sırasıyla; özne-nesne, eylem-yapı, teori-pratik dualizmlerinin ele alınması hedeflenmektedir.

Son bölüm olarak üçüncü bölümde ise; bu çalışmaya ismini veren dualitelerin; ya onun ya da bunun seçimine zorlayan bir yol ayrımı olarak mı yoksa yine çağdaş sosyologlarda yer verilen aşma çabaları ile mi ele alınacağı karmaşası bir tarafa, bunun yerine aşma çabalarına yer verilecek olan üç sosyolog Anthony Giddens, Pierre Bourdieu ve Derek Layder'in bu aşma çabalarını nasıl temellendirdiklerine yer verilmesi planlanmaktadır. Giddens'in "yapının ikiliği" kavramsallaştırmasına, Bourdieu'nun kavramsallaştırmasını derinleştirdiği görev ve önem atfettiği "habitus" kavramına ve en güncel çabalardan biri olarak da Layder'in "uyarlayıcı teori" yaklaşımına yer verilecektir. Bu çalışmanın temel hedefi olarak çağdaş sosyal bilimlerde dualitelerin etkilerinin aşma çabaları ile değerlendirmeye alındığında yöntemsel avantaj ya da dezavantajlarının sorgulanması yine bu çalışma kapsamında planlanmaktadır.

Bir anlamda bu çalışma için temel hedef sosyoloji tarihinin dualiteler üzerinden alternatif bir okumasının yapılabileceği düşüncesidir. Çok dar anlamda da olsa bu çalışmada dualizmler üzerinden bir okuma klasik kurucu sosyolojiden Comte, Durkheim ve Weber ile çağdaş sosyolojiden aşma çabalarıyla çalışmamız kapsamına alınan Bourdieu, Giddens ve Layder üzerinden oldukça kısıtlı bir girişimde bulunulması hedeflenilmiştir.

Tüm bu hedefler ve çalışma için yapılan planlamaların sonucu, geline nokta ve çalışmaya ilişkin değerlendirilmelerin sonuç ve tartışma bölümünde yapılması da hedeflenmektedir.

I. BÖLÜM

AYDINLANMA, BİLİMSEL GELİŞMELER, MODERNİZM,

SOSYOLOJİK GELENEKLER VE DUALİZM

Sosyolojik yöneme ilişkin bir çalışmanın Aydınlanma ve Modernleşmenin etkilerini ele alması, sosyolojinin herşeyden önce Aydınlanmanın ve Modernleşmenin ürünü olduğu göz önüne alındığında olağan bir durumdur. Bu çalışma açısından da Aydınlanma ve Modernleşme temel önemdedir. Aydınlanma ve Modernleşme sosyoloji içindeki gelenekleri ve temel tartışmaları etkilemiş olmasıyla da ayrı bir önem kazanır. Örneğin; Aydınlanma düşüncesinin öne çıkardığı birey yerine toplumu koyan pozitivizm, içinde en başından sosyolojiye birey-toplum dualizmini bu izlek üzerinden taşır. Özne-nesne, teori-pratik, yapı-fail, makro-mikro gibi başka dualitelerin de sosyolojide kaynağı bu izlektir. Aydınlanmanın korunan akıl mirası, modernitenin pozitivizm yoluyla sosyolojiye taşıdığı dualiteler göz önüne alındığında Aydınlanma, modernleşme ve sosyoloji çizgisinin önemli bir hat olduğu görülmektedir.

Aydınlanma ve bilimsel gelişmelerin etkisiyle bilimin toplumda hâkim konuma gelmeye başladığı sürecin sonunda ortaya çıkan sosyoloji bu dönemlerin etkisini taşımıştır ve taşımaktadır. Bu tezin konusunu oluşturan dualizmler açısından baktığımızda Aydınlanma düşünürlerinin birincil-ikincil nitelikler ayrımı tüm dualitelere temel oluşturmuştur. Diğer taraftan bu ayrımın modernleşmeye, modernleşme yoluyla da pozitivizm ve yeni kurulan sosyal bilimlere etki ettiği iddiası da söz konusudur.

Klasik pozitivizmin kurucusu, sosyolojinin kurucu geleneği aynı zamanda sosyoloji sözcüğünü ilk kez kullanan isim olarak Comte'a pozitivist gelenek ile birlikte ilişkisi kapsamında yer verilecektir. Comte üzerine eğilirken sosyal statik ve sosyal dinamik ikiliği de konu edilecektir. Pozitivizm başlığındaki diğer isim Durkheim, sosyolojiye yöntemsel katkıları ve Durkheim'ın mekanik-organik dayanışması da ele alınacaktır. Bunlarla birlikte, sosyolojide bir diğer öne çıkan gelenek hermeneutik geleneğin

sosyolojide temel yaklaşımları ve katkılarına ek olarak Weber'in anlama-açıklama birlikteliğini savunan görüşü, klasik sosyolojide bu ikilikleri ilk aşma çabası olarak değerlendirilişi, bu iki geleneğin özellikle çağdaş sosyolojide, dualitelerin iki farklı tarafını temsil ettiği vurgusu üzerinden tartışılmıştır.

1.1. Aydınlanma ve Bilimsel Gelişmeler

Sosyolojiye ya da sosyolojik yönetime ilişkin bir tartışmanın başında yer alabilecek en temel tartışmalardan biridir Aydınlanma. Sosyolojinin kısa geçmişinin oturduğu köklü mirasta son büyük atılımı gerçekleştiren düşünce akımıdır. Belki de sırf bu yüzden Aydınlanma düşüncesinin etkilediği moderniteden ve Aydınlanma düşüncesinin üretimlerinden etkilenerak -karşı ya da karşıt konum almalarda buna dâhil- kurulmuş bir bilimdir diyebiliriz sosyoloji için. “Bir disiplin olarak sosyoloji 19. yüzyıl başlarında ortaya çıktı, ancak çoğu kez *Aydınlanma* olarak terimleştirilen şeyin basit bir uzantısı olarak, insanların düşünme tarzında o kadar büyük bir değişiklik anlamına gelmiyordu” (Turner-Beeghley ve Powers, 2013: 20). Aydınlanma konusunda yüzeysel bu tanımların derinleştirilebilmesi için bazı temel başlıklar belirlenebilir. Aydınlanmanın konusu, Aydınlanmanın ne olduğu, hangi dönemleri kapsadığı, temel tartışma konularının neler olduğu, hangi düşünürler bakımından değerlendirilebileceği, etkileri ve sonuçlarının nasıl ele alındığı, nasıl tasnif edildiği ve benzeri temalar üzerinden ele alınabilir. Bütün bu temaların yanında pek tabii esas teşkil eden sorumuz Aydınlanmayı bu çalışma açısından önemli kılan bağlamların ne olduğu sorusudur. Tüm bu temalardan doğal olarak öncelikle Aydınlanmanın ne olduğunun tanımlanması ön plana çıkar.

Aydınlanma, aydınlanmak; Tanrının insanın içine doğması, ermek anlamına gelen aydınlanma kavramından farklı bir içerik taşır ve insanın, bir yandan kendini doğal bir varlık olarak benimserken, öte yandan insanlığın ancak insanın özüne ve doğasına, mantığına uygun, insancıl bir toplum düzeninde gerçekleştirilmesinin olanaklı ve zorunlu olduğu ayrımsaması, giderek kendi yeteneklerinin bilincine varması anlamına gelir (Burh, Schroeder ve Barck, 1984: 7).

Diğer taraftan tarihsel sınırlara işaret eden, belirlemiş olduğu tarihler konusunda bazı tartışmalar söz konusu olsa da, Çiğdem'in tanımlamasına da yer verilebilir. Çiğdem'e göre:

Aydınlanma (Almanca: aufklärung, İngilizce: Enlightenment ve Fransızca: Eclaircissement veya le siècle de lumière) deyince onsekizinci yüzyılda, gerçekleşmesi ve sonuçları itibarıyla hem Amerika hem de hemen hemen Avrupa'nın her tarafında etkili olan, geleneksel olarak İngiliz Devrimi'yle başlatılıp, Fransız Devrimi'yle bitirilen felsefi bir hareket ve daha da önemlisi, bu hareketin sonuçlarıyla belirginlik kazanan toplumsal ve siyasal bir sürece göndermede bulunuyoruz (Çiğdem, 2003: 13).

Bir dönem olarak özellikle 18. yüzyılı etkisi altına alan, İngiltere, Fransa, İskoçya ve Almanya başta olmak üzere Avrupa ve Amerika'da etkili olan bu süreç, etkili olduğu coğrafyaya göre farklı özellikler ya da farklı alanlarda daha farklı boyutlar da kazanmıştır. Örneğin Aydınlanma Fransa'da özellikle siyasi, İngiltere de ya da İskoç Aydınlanması diye adlandırılan harekette daha çok ekonomik, Almanya'da ise daha çok bilim ve yöntem tartışmalarının etkisini taşımıştır. Farklılıklar söz konusu olsa da Cassier'inde vurguladığı gibi Aydınlanma bir felsefi akım, hareket olarak ortak bir vurgu da taşımaktadır. Bu vurgunun ne olduğu konusunda cevap “akıl”dır.

Aydınlanma'nın ön-tarihinde, onbeşinci yüzyılın ortalarındaki Renaissance hareketi, onaltıncı yüzyıldaki Reformasyon ve onyedinci yüzyılın ortalarından itibaren etkileri belirginleşen Kartyezyen felsefe bulunmaktadır. Onsekizinci yüzyıl ise Aydınlanma yüzyılıdır. Bu yüzyılı ayıredici kılan, bütün kullanım farklılıkları ve çeşitliliğiyle birlikte akıl kavramıdır. Akıl kavramı, özlemini duyduğu, mücadele ettiği ve başardığı her şeyin bir ifadesi olarak aydınlanma yüzyılının birleştirici ve merkezi bir noktasını oluşturmaktaydı (Cassier, 1951: 5'den aktaran Çiğdem, 2003: 19).

Meşhur metninde “*Aydınlanma Nedir?*” sorusunun cevabını arayan Kant'ın meşhur sözleriyle: “Aydınlanma insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulmasıdır” (Kant, 2005: 263). Bu kurtuluşun yegâne aracı ise akıldır. “Sapare Aude!” der Kant; “Aklını kendin kullanmak cesaretini göster!” (Kant, 2005: 263). Aydınlanma konusunun kapsamına dâhil ettiği akıl, özgürlük, evrensellik ve ilerleme problemleri ile birlikte insanın kurtuluşunu özgürce aklını kullanmasında olarak tanımlayan Kant'ın en önemli öncülerinden biri olduğu Aydınlanma yolu, pek çok tartışmanın ve insanlık tarihinde de bir dönüm noktasının da işaretidir. Kant'a Aydınlanma (Kant'ın kullandığı anlamda Aufklärung) adlandırması ile ilgili olarak: “Şimdi, acaba aydınlanmış bir çağda mı yaşıyoruz? sorusu sorulunca, yanıt şöyle

olacaktır: Hayır, aydınlanmış bir çağda değil, fakat aydınlanmaya giden bir dönemde, bir aydınlanma döneminde yaşıyoruz” (Kant, 2005: 270). Bu anlamda Kant 18. yüzyılı aydınlanmaya giden bir yol olarak tanımlarken, Aydınlanmanın temel fikirlerinden ilerleme fikri ile gelecek dönemi de aydınlanmış dönem olarak tasvir etmektedir. Daha sonra değinileceği gibi Aydınlanmanın bu ilerleme fikri pozitivistizmin son evre tasavvurlarına da etki etmiştir. İlerleme fikri ile birlikte aklın önemi sadece bu yüzyıl için değil aynı zamanda Aydınlanma sonrası dönemlerde de en temel araçlardan biri olmuştur. Bir önceki dönemde hâkim konumda olan dinsel bakış açısı akılla birlikte yeniden en çok tartışılan konulardandır. “Akıl bütün insanların kendi özel ve kendilerinin dışında kalan bütün insanları kapsayan genel ve ortak amaçlara varabilmeyi sağlayan, ilke olarak bütün bireylerin kullanabileceği bir yetidir, sadece ruhban sınıfının ya da aristokratların değil” diyen Çiğdem (2003: 37), Ortaçağ’ın akıl kavramından farklılaşan Aydınlanmanın akıl kavramına değinir ve bu dini otoritenin Aydınlanma ile doğrudan ve dolaylı sarsıldığına da işaret eder. Ewald’ın Aydınlanma’yı tanımlaması da bu doğrultular üzerindendir:

Ortaçağ’ın ve Rönesans’ın sonunda, dünyayı tanımada akıldan başka otorite kabul etmeyen bir düşünce doğrultusu kendini gösterir. Pozitif dinlere karşı tutumu genel olarak henüz mücadele ya da reddetme şeklinde değildir, önce ilgi alanını sınırlamak istemektedir. Bu anlayışa uygun olarak inanç hakikatleri ve akıl hakikatleri vardır ve en önemli noktalarda her ikisi örtüşecektir de. Kısmen samimice, kısmen de şeklen mevcut dine saygı gösterilmektedir ve bunun karşılığında dinin salt düşünme sürecine karışmaması istenmektedir. Bu ilke tam olarak bütünüyle gerçekleşmez, ama yine de etkisi bütüncüdür. Yani: bilginin biricik kökü olarak aklın güçlendirilmesi. Bu düşünce akımı, 18. yüzyılla 19. yüzyılın sınır çizgisinde zirveye ulaşır (Ewald, 2010: 9).

Aydınlanma bir süreç olarak Ortaçağın Skolastisizminin aksine merkezi konu olarak dinleri bir kenara bırakmış bir akıl çağı olarak akli vazgeçilmez konu kılmıştır. “Aydınlanma’nın entellektüel yapısında aklın düzeni, bütün insanlar için a priori olarak iyi addedilen bütün öğeleri kapsamaktadır. Dolayısıyla her türlü felsefi ve toplumsal proje akla ve akılla ya da akılla somutlaşan ilkelere yaslanmak zorundadır” (Çiğdem, 2003: 14).

Kant'ın kurtuluş için bir çare olarak tanımladığı akıl bütün düşünürlerde farklı şekillerde ele alınmıştır. Akıl ele alınırken dikkat çekmemiz gereken bu farklı noktaların yanında ortak nokta, Aydınlanma düşünürlerinin akıl ve tabiat kavramlarına yoğunlaşmada sağladığı birliktir. Ancak temelde, Aydınlanma süreci insanlığın tüm geçmişinin adeta elden geçirilerek akla dayalı, akla uygun muhtevaların 'kurtuluş' için, 'ilerleme' için ele alınıp akılla yeniden yola, ilerleme yoluna devam edilen bir yüzyıl olarak; hem olumlu hem de olumsuz birçok eleştirinin hedefi olmuştur. Diğer bir taraftan da sosyolojiye açılan yolu şekillendirmiştir: "Aydınlanmada yeni dönemi tarif eden kavram ise pozitif kavramı olmuştur." (Tuna, Şen ve Durdu, 2011: 57) ve pozitivizm sosyolojinin kurucu ideolojisi, akımıdır. Aydınlanmanın sosyolojiye ne kadar çok etki ettiğini, bu natüralizm ve pozitivizm çizgisi üzerinden gözlemleyebiliriz. Bu anlamda Ewald "Aydınlanma nedir" sorusuna nihai bir cevap olarak "natüralizm"i de dâhil etmektedir:

Akıl, Descartes, Hobbes, Locke, Leibniz ve Kant için farklı anlamdadır, keza Voltaire ve Rousseau için de aynı şeyi ifade etmez. Ama aydınlanma karakterini ne kadar net bir biçimde ortaya koyarsa içinde akıl ve tabiat kavramları o kadar iç içe girer, mesafe o kadar çok silinir, hem de şu manada: yön verici ilke akıl ilkesi değil, tabiat ilkesidir. Dünyanın düzeni ve yapısı ondan (tabiattan) kaynaklanır. Bu nedenle Aydınlanma, bütün akılcılığı yanında iyiden iyiye Natüralizmdir (Ewald, 2010: 16).

Her toplumun kendine özgü koşulları, özel şartları ve farklı düşünsel altyapıları Aydınlanma gibi büyük ve köklü değişimlerde farklı birçok deneyimin, modelin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İskoç Aydınlanması, İngiliz Aydınlanması, Fransız Aydınlanması, Amerikan Aydınlanması gibi. "Süreç en bütüncül ve organik İngiltere'de gerçekleşir ki bu da sürecin buradan başlamasıyla ilgilidir" (Ewald, 2010: 17). İskoç Aydınlanması ve İngiliz Aydınlanması ile karşımıza çıkan, daha çok ekonomik konularda fikir üreten Smith, Hume, Ferguson, Locke gibi düşünürlerle dikkat çekilebilir.

Fransa'da ise sadece Fransız Aydınlanmasını değil bilgi ve düşüncelerinin dolaşımının hızlanması ve ortak bir başvuru metni niteliği taşıması ile Aydınlanmanın ortak aklını inşa için bir araç olarak önem kazanan "*Encyclopédie*"

girişimleriyle karşımıza çıkan Diderot ve Alembert, ayrıca sosyoloji için oldukça önemli iki isim olarak Montesquieu ve Rousseau karşımıza çıkmaktadır. Swingewood, Montesquieu ve Vico'nun "sosyolojinin gerçek öncüleri" olduğunu düşünür: "Topluma farklı düzeylerden -ekonomik, politik, kültürel- oluşmuş ve onların özgül, nesnel yasalara göre işlemesine bağlı, karmaşık bir yapı olarak bakan bir anlayış yoktu. Bu anlamıyla sosyolojinin gerçek öncüleri Giambattista Vico ile Baron de Montesquieu'dur" (Swingewood,1998: 24).

Alman Aydınlanmasında ise Aydınlanma denildiğinde akla ilk gelen isim olarak Kant, Wolff, Thomasius ve Herder'dir. Alman Aydınlanması'nın temel özelliği olarak karşımıza çıkan bilgi ve bilim tartışması özellikle Kant'ın tartışmalarında kendini gösterir. Eleştiri (kritik) kavramı, evrensellik, özgürlük, hukuk ve aklı bir ilerleme aracı olarak yerleştirmesi gibi katkılarının yanında Çiğdem'inde (2003: 93) değindiği gibi "Kant bireyi, epistemolojik, ahlaki ve politik bir özne olarak kurmaktaydı."

Akıllı, bilim, bilgi ve hatta yöntem kavramlarını yeniden üreten Aydınlanma sadece bir felsefi akım olarak değil aynı zamanda bir proje üretimi olarak da önemlidir. Aydınlanma daha iyi, daha insancıl, özgür, onurlu yaşama umuduna dayalı bir proje üretmiştir. "Aydınlanma belli bir toplumsal proje önermişti. Tarihsel olarak bu proje emdüstriyel medeniyetin ve burjuvazinin egemenlik süreciyle özdeşti. Endüstriyel Devrim, Aydınlanma'nın toplumsal temellerinin açığa çıkarılmasında önemli bir yer tutar" (Çiğdem, 2003: 59).

Aydınlanmanın özelliklerini kısaca Bierstedt'in özetlemesiyle toplayacak olursak:

Aydınlanma düşüncesinin hakkını hiç kimse veremez ve bu konuda hiçbir özet yeterli olamaz. Ancak belki şu dört önerme, dönemin havasını diğerlerinden daha iyi kavratılabilir. Bir kere doğa-üstünün doğalla, dinin bilimle, tanrısal buyruğun doğa yasasıyla ve din adamlarının filozoflarla yer değiştirmesi söz konusuydu. İkinci olarak, sosyal, siyasal hatta dinsel bütün sorunların çözümünde bir araç olarak deneyin rehberliğindeki aklın yüceltilmesi geliyordu. Üçüncüsü, insanın ve toplumun mükemmelleştirilebileceğine ve dolayısıyla insan soyunun gelişmesine inanılıyordu. Ve son olarak, Fransız Devrimi'nde kanla talep edilen, özellikle yönetimin baskı ve kötülüklerinden uzak tutulma hakkı olmak üzere, insanın haklarına ilişkin insancıl ve insancıllaştırıcı saygı söz konusuydu (Bierstedt, 2014: 23).

Aydınlanma aynı zamanda birçok çalışmanın eleştiri konusu olmuştur ve ilgili literatürde bu eleştiriler geniş bir yer kaplamaktadır. Şüphesiz burada verilen özetleme yetersiz kalacaktır; ancak Aydınlanmayı bu çalışma açısından önemli kılan temel noktalar üzerinden değerlendirmek hedefi esas alınmıştır. Bu doğrultuda bu çalışma açısından Aydınlanmanın temel bağlantıları aşağıda özetlenecektir.

Aydınlanma akla dayalı, akıllı kullanan ve akılla eyleyen özgür, evrensel bireye öncelik verir; ancak düzen, ilerleme temaları içinde taşıdığı özne-nesne ikiliğinin pozitivizme aktarılmasında rol oynamıştır. Ayrıca Aydınlanma, bilim olanla olmayanı birbirinden ayırmıştır. Bunu yaparken de bilimsel yönetime ilişkin tartışmaların temellerini atmıştır. Zira Aydınlanma ile “Öznenin dünyayı kendinden hareketle ve akıl yoluyla anlama çabasına, doğanın bilimsel bir metodla keşfedilebileceği düşüncesi eşlik etmiştir” (Tuna, Şen ve Durdu, 2011: 40). Pozitivizm daha da ileri giderek doğayı bilme yollarının toplumsal yapılara uygulanabileceği görüşünü savunmuştur. Aydınlanma ve pozitivizm umut vadeden bir toplumsal projedir. Pozitivizm bize kaybettiğimiz düzeni pozitif dönemde bilim egemenliğinde bir umut ve çare olarak bir ilerleme nosyonu sunar. Aydınlanmanın ilerleme fikrinin böylelikle pozitivizm kanalıyla sosyolojiye bir proje olarak girdiğini görürüz. Bu noktada akıllı araçsallaştıran Aydınlanma gibi pozitivizm de pozitif bir akıl olarak karşımıza çıkar ve bu akıl asıl kimliğini bilim çatısı altında bulur. Aydınlanmanın nispeten saha dışı bıraktığı din, pozitivizmde önceki dönemlerde yerini alır son ve arzulanan hal olarak pozitif dönemde insanlık dini ortaya çıkar ki insanlık temasının kaynağı bizzat Aydınlanmadır.

Ancak pozitivizmle doğrudan ilişkileri bakımından sadece Aydınlanma değil, bir modern zamanlar bilimi olarak sosyoloji açısından modernleşmenin de hem Aydınlanma hem pozitivizmle ilişkisi önem taşımaktadır. Çünkü “Aydınlanma hem dolaylı ekonomik ve toplumsal sonuçları itibarıyla hem de akılsal devrim denilen oluşumun altyapısını oluşturarak “modern toplum”un entellektüel temellerini vücuda getirmiştir” (Çiğdem, 2003: 16).

Özelliklerine özetle yer verilmeye çalışılan Aydınlanma yalnızca kendi içinde bir felsefi hareket olarak değil aynı zamanda uzun soluklu etkileriyle de önem kazanır. Aydınlanma modernitenin düşünsel temelini oluşturmuştur. Aydınlanma sosyal

bilimlerin kuruluşunda çok önemli rol oynamıştır. Özellikle sosyal bilimler ve özel olarak sosyolojide olan etkisine odaklandığımızda bu etkinin hem doğrudan hem de dolaylı bir etki olduğunu görürüz. Çünkü Aydınlanma modernleşmeyi baştanbaşa düşünsel olarak etkilemesiyle de sosyolojiye önemli bir yer edinmiştir.

Bu bağlamda Aydınlanma'nın akabinde modernleşme konusu ele alınacaktır.

1.2. Aydınlanmanın Mirası olarak Modernleşme

Aydınlanma ile Batı geçmişten gelen -özellikle Antik Yunan, Roma- insanlık birikimini düşünsel olarak taşımış ve moderniteye gerekli düşünsel yapıyı geliştirmiştir. Modern Aydınlanmış Batı Avrupa -ki Kant Aydınlanma sonrası dönemi Aydınlanmış dönem olarak niteler- Aydınlanmanın bir ürünüdür.

Aydınlanma, daha geniş bir biçimde tanımlandığında, on sekizinci yüzyılın entellektüel ve kültürel hareketi olduğu kadar, felsefi bir hareketti, bununla birlikte o, Avrupa toplumunu, özellikle 'modern' dönemin M.S. 1500'lü yıllardaki başlangıcından itibaren dönüştürmekte olan olaylar ve gelişmeler dizisinin entellektüel alandaki doruk noktası olarak da görülebilir (West, 2005: 25).

Modernleşme, düşünsel olarak şekillendiği Aydınlanma ile sıkça anılır. Hatta Aydınlanma'nın düşünsel mirasına sahip çıktığı bile söylenebilir. Aydınlanma, Modernleşme, sosyal bilimlerin ve sosyolojinin ortaya çıkışı birbirini etkileyen, tamamlayan süreçler olarak değerlendirilebilir. Aydınlanmanın sağladığı düşünsel yapı moderniteyi şekillendirir, moderniteye yön verir. Aynı zamanda, modernleşme de yine sosyal bilimlere özellikle de sosyolojiye etki etmiştir. "Sosyoloji, modern toplumu anlama yönünde sistematik bir girişim olmaktan başka nedir ki?" (Wagner, 2003:9). Yine Aydınlanma modernleşmeyi düşünsel olarak taçlandırır ve Bilim Devrimi, Sanayi Devrimi, Siyasal Devrim, Kültürel Devrim ile birlikte tamamlar. Geçmişin ve Aydınlanma'nın mirası üzerinde Batı Avrupa'nın üstünlüğü fikrine dayalı, geleceği şekillendirmeye aday bir süreç olarak modernleşmenin şekillenmesinde Aydınlanmanın rolü söz konusudur. Aydınlanma Batı Avrupa'nın "üstün" olduğu görüşünün de kaynağıdır. "Aydınlanma'yla birlikte, Batı, kendi düşüncesi, kurumları ve üstünlüğüne, tartışmasız olmasa dahi güçlü bir inanç meydana getirdi" (West, 2005: 25).

Aydınlanma düşüncesinin köklerini oluşturduğu Modernleşme, geleneksel olarak tanımladığımız Batı Avrupa toplumlarında köklü değişikliklere sebep olmuştur. Aydınlanmanın getirdiği eşit, özgür, akla dayalı birey tasarımı, Sanayi Devrimi ile yoğun kentleşme, göç, nüfus artışı ve Bilim Devrimi ile değişen evren tasarımı, bilim ve teknikteki sayısız gelişmenin ve icadın gündelik hayata yerleşmesi, coğrafi keşiflerin artırdığı ekonomik girdi, ekonomik olarak yaşanan hızlı değişim gibi çok sayıda etmenin Batı Avrupa'nın özgül şartlarında birlikte ve bir arada bir sonucu olarak; geleneksel olarak adlandırdığımız toplum yapısından modern denilen toplumsal yapıya geçişe zemin hazırlamıştır. Modernleşme süreciyle özellikle Batı Avrupa'da zaman-mekân algısı, hayat tarzı, bakış açısı ve toplumsal yapıda geleneksel topluma göre birçok farklılık ön plana çıkmıştır. Geleneksel toplumun temel üretim biçimi olan tarımsal üretimden, feodal toplum yapısından, kırsal yoğunluklu yerleşim biçiminden, modern toplumun temel üretim biçimi olan sanayi üretimine geçiş söz konusudur. Modern toplum bir anlamda sanayi toplumdur. Modern toplumda, kentsel yoğunluklu yerleşim biçimi, hızlı nüfus artışı ve göç gibi genel temalar da sıkça bu dönemsel farklılığı tasvir için dile getirilmiştir. Giddens'a göre:

Modernliğin sonucunda ortaya çıkan yaşam tarzları bizi geleneksel toplumsal düzen türlerinin tamamından eşi görülmedik biçimde söküp çıkarmıştır. Modernliğin getirdiği dönüşümler hem yaygınlıkları hem de yoğunlukları açısından önceki dönemlere özgü değişim biçimlerinin çoğundan daha etkilidir(Giddens, 1998: 14).

Yoğun ve köklü değişiklikler ile gelen modern dönemin bugün sürüp sürmediği de pekçok tartışmaya konu olmuştur. Bu konudaki farklı görüşler bir yana modernliğin bugünün şekillenmesinde etkili bir form olarak kabul eden Bauman'ın ifadesi ile "Modern toplum dediğimiz şeyin, dünyanın yaşadığımız kesiminde -yaklaşık üç yüz yıl önce kurulan ve hala içinde yaşadığımız toplum türünün- belirgin bir işareti olduğunu düşündüğü bir durumdur" (Bauman, 2006: 200). Bununla beraber elbette modern sonrası dönem tartışmaları da söz konusu olsa da modernleşme tartışmalarının gündeme geldiği ve yoğunlaştığı dönemden itibaren genel olarak modern dönem olarak adlandırma eğiliminde olma durumu Bauman'ın da vurgusunda mevcut olduğu üzere kabul gören bir görüştür denilebilir. Bunu göz önüne aldığımızda

modern dönemin ne olduğu, hangi zaman dilimine işaret ettiğine dair ve birçok başka boyutuyla çok farklı görüşler ile şekillenen modernleşme tartışmaları önem kazanır.

Modernleşme ile ilgili kısa bir tartışmaya başlamadan önce bu çalışmada modernleşmenin aşağıdaki tanım üzerinden değerlendirilmeye alınacağını belirtmek gerekir. Modernleşme; Aydınlanmayı önceleyen, 15. yüzyıldan 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam eden - başlangıcı konusunda 15.yüzyılı, 16. yüzyılı ya da daha sonrası ya da öncesini alan farklı fikirler de söz konusudur-, Aydınlanma, Bilim Devrimi, Sanayi Devrimi, Kültürel Devrim ve Siyasal Devrim'den de etkilenen ve tüm bu süreçlerle şekillenen geleneksel toplum yapısında meydana gelen köklü değişimlere işaret eder. Ancak elbette her tanım girişimi risk taşır, hele ki modernleşme gibi çok geniş zamana, mekâna ve farklı alana yayılmalar söz konusu olduğunda. Bu noktada Latour'un "Modern nedir?" sorusuna verdiği cevap hatırlatılabilir: "Ne kadar düşünür ya da gazeteci varsa modernliğin de o kadar anlamı vardır" (Latour, 2008: 17). Bu tespit bizi hangi farklı görüşlerle modernleşmenin sosyoloji içinde ele alındığı sorusuna yâda klasik sosyolojide modernleşme nasıl görülür sorusunu sormaya yönlendirecektir. Bu soruların cevabı da çalışmanın ana hatlarından birini oluşturan klasik sosyal bilimciler üzerinden cevaba yönlendirir. Modernleşme sosyolojiye etkileri bakımından özellikle klasik sosyal bilimcilerde en çok ele alınan temalardandır. Comte için kaos ortamı, ancak aynı zamanda pozitif çağın önemli bir parametresi, Durkheim için mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçiş, Weber'de rasyonelleşme başlığında görülür. Bu düşünürlerde hem modernleşmenin saptanmasına dönük çabalar hem de eleştirel analizlerin kaynakları bulunabilir.

Bu noktadan hareketle her modernleşme deneyimi aynı değildir ve aynı olamaz. Birbirinden oldukça farklı modernleşme deneyimleri söz konusudur. Modernleşme ayrıca sadece Batı Avrupa için değil kendi özgün ve özgül şartları ile Amerika'ya ve birçok farklı coğrafyaya da yayılmıştır; ancak modernleşme denilen süreç için işaret edilen belli temalar söz konusudur. Bu temalardan en genel kabul görülenini geleneksel toplumdan modern topluma geçiş şeklinde özetleyebiliriz. Bununla daha çok toplumsal yapının her alanında topyekün bir değişmeye işaret edilmektedir.

Ancak modernleşme de esas evrensel tema temel teşkil eden dört bilimsel devrim ve Aydınlanma'dır. Jeanniere'e göre:

Moderniteye geçişi belirleyen dört devrim, bilimsel, siyasal, kültürel, teknik ve endüstriyel devrimlerdir. Bunlardan her biri aşamalar ihtiva eder; her bir alanda az ya da çok modern olunabilir... Yalnızca moderniteyi yaratanın ne olduğunu anlamak söz konusu olduğunda, bu dört devrimin incelenmesi global kalabilir (Jeanniere, 2000: 97).

Modernleşmede temel olan dört devrim ve Aydınlanmanın tüm modernleşmelerde ortak olduğu konusunda genel bir kabul olsa da, modernleşme ile ilgili diğer konuların çoğu tartışmalıdır; en başta da ne zaman başladığı. "Modernite'ye ilişkin en önemli sorun, modernitenin ne zaman başladığı ve kendisini nasıl kurduğudur" (Çiğdem, 2012: 64).

Wallerstein (Wallerstein, 2011: 45) teorik analizinin birimini "Dünya Sistemleri" olarak seçer ve ona göre analizine temel oluşturan modern kapitalist toplumun oluşumu ile ilgili kökler, yani; "Şimdi içinde yaşadığımız dünyanın, Modern Dünya Sistemi'nin kökenleri 16. yüzyıldadır." Giddens'a (1998: 11) göre ise; "Modernleşme on yedinci yüzyılda Avrupa'da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret eder." Bununla bağlantılı olarak modernleşme üzerinden pek çok tasnif de söz konusudur. Bu tasniflerde hangi dönemlerin kritik eşik alındığıyla bağlantılı olarak değişmektedir. Geleneksel toplumdan modern topluma geçişte, Batı Avrupa'nın modernleşme sürecini açıklarken Tuna, Şen ve Durdu şu şekilde sınıflandırır:

- a) Modern öncesi dönem: 1450 öncesi: klasik feodalizm
- b) Modern dönem: 1450-1950 arası dönem kendi içinde ikiye ayrılabilir:
 - i) 1450-1750: feodalizmin çözülmesi ve ortadan kalkmaya başlaması
 - ii) 1750-1950: modern dönemin ortaya çıkışı ve devamı
- c) Modern sonrası dönem: 1950 ve sonrası (Tuna, Şen ve Durdu, 2011: 8).

Bütün bu açıklamalara dayalı olarak sosyolojik olarak modern sözcüğü ile kimilerine göre 15. yüzyıl, kimilerine göre ise 16. yüzyılın ve daha sonrasına dayanan Batı

Avrupa’da ortaya çıkan toplumsal, siyasal ve ekonomik tüm değişimlerin genel adıdır. Elbette bu değişimler sadece Batı Avrupa ile sınırlı kalmamış, Amerika’ya, 20. yüzyıl’ın ikinci yarısı itibariyle de geri kalan Dünyanın büyük çoğunluğunda yayılmıştır. Modernleşme 17. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa’nın yaşadığı köklü değişimleri ifade eder. Bu değişimler geleneksel\feodal toplumdan modern\kapitalist topluma geçiş olarak da özetlenebilir. Geleneksel olarak adlandırılan yapıdan modern olarak adlandırılan yapıya geçiş için yaşanan süreci de bu bağlamda modernleşme süreci olarak tanımlayabiliriz.

Dualiteler üzerinden sosyolojiye bakmaya çalışan bu çalışma da modern olan (gelişmiş, ileri ve kentsel) ve modern olmayana (azgelişmiş veya gelişmemiş, geri ve kırsal) her şeyden önce bir dualizm formu olarak bile bakılması mümkündür. Bu dualiteye konu olan modern-modern olmayan defalarca tanımlanmış ve modernleşme ile ilgili pek çok tartışmanın da konusu olmuştur. Weberyen anlamda iki ideal tip üzerinden yürütülen bir ikilik olarak bu dualiteye bakan Larrain vurgusunda olduğu gibi:

Modernleşme, gelişmemiş ülkeler daha ileri ve karmaşık toplumsal ve siyasal örgütlenme kalıplarına doğru geçerlerken meydana gelen ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel değişme sürecidir. Bu olgu, iki ideal tip arasındaki dikotomiye [ikilik durumuna] örtülü ya da açık biçimde atıfta bulunmakla işe başlayan savaş-sonrası Amerikan sosyoloji kuramları tarafından yakından incelenmiş ve tanımlanmıştır: geleneksel toplum (bazı versiyonlarında “kırsal”, “geri” yahut “azgelişmiş” olarak da adlandırılır) ve modern toplum (yahut “kentsel”, “kalkınmış”, “endüstriyel”) (Larrain, 2008: 506).

Elbette ki bu konular pek çok tartışmanın konusu ve engin bir literatürün kaynağıdır. Özellikle modern ve geleneksel arasındaki ayrım, modernleşme sürecinin işaret ettiği tek tip evrimci şema çokça tartışılmış, hedef alınmış ve farklı görüşleri de ortaya çıkarmıştır. “Modernleşme kuramları, modernleşme ve sanayileşme sürecinin kaçınılmaz olduğunu ve yeni gelişmekte olan ülkelerin Batılı ülkelerle, daha fazlasını olmasa da benzer sanayileşme fırsatlarına sahip olduğunu varsayarlar” (Larrain, 2008: 507). Bu düşünce sıkça eleştirilmiştir ve tüm toplumların aynı modernleşme çizgisini evrimci bir şema ile takip etmesinin özgül şartlar göz önüne alındığında

imkânsız olduğunu vurgulayan düşünceler ön plana çıkmıştır. Moore'un bu konudaki görüşleri bu konuya ilişkin eleştirileri örneklemektedir:

Çok da uzak olmayan bir geçmişte, birçok akli başında düşünürün, çağdaş endüstri toplumları dünyasına tek bir anayoldan geçilerek varıldığına ve bu yolun toplumu kapitalizme ve siyasal demokrasiye götürdüğüne inandıkları bir dönem yaşandı. Bu tek yönlü gelişme kavramını benimseyen anlayıştan arta kalan derin izlere, bugün de, yalnız Marksist kuramda değil, onun yanı sıra ekonomik kalkınmayla ilgili Batılı yazınında da rastlanmakla birlikte, son elli yılda yaşananlar bu anlayışı kökünden sarsmış bulunuyor. Batı demokrasisi ortaya çıkabilecek sonuçlardan yalnızca biridir ve özgül tarihsel koşulların bir ürünüdür (Moore, 2003: 138).

Sosyolojinin bu çok yönlü ilişkisi modernleşmeyi sıklıkla ele alınan bir sosyolojik olgu kılmıştır. Modernleşme kimi düşünürlere göre oldukça sert eleştirilere, kimilerine göre de bir kutsanmaya tabii tutulmuştur. Ancak, gerek Batı Avrupa'nın özgül tarihsel şartlarında ortaya çıktığı dönemlerde, gerekse farklı yayılma dönemlerinde zaman, mekân ya da başka alanlarda yapılan tasnifleriyle değerlendirilebilecek olgusal bir süreçtir. Wagner'e göre:

Genellikle modern durumun özgürlük ve demokrasiyle nitelendiği ve bu niteliğin yine aynı özgürce bir araya gelme ilkesine yaslanan kurumlar tarafından korunduğu savunulur. Demokratik siyasal birim, piyasa ekonomisi ve bilim denen özerk hakikat arayışı bu kurumların en önemlileridir. Bu söylem modernliğin ana söylemi olmuşsa da, modern kurumların disiplin altına alıcı imgesini, özgürleştirici imgesinin karşısına diken alternatif bir eleştirel yorum çok çabuk ortaya çıkmıştır. Modernliğin tarihi bir baştan öbürüne bu iki söylemin bir arada varoluşu ile nitelenmiş, ama iki söylem çokluk birbirinden ayrı durmuştur. Bu arada gözlemciler bu iki imgeden birini seçmişler, bununla da kalmayıp genellikle modernliğin onaylanması ile mahkûm edilmesi arasında bir seçim yapmışlardır (Wagner, 2003: 15).

Modern toplum terimiyle amaçlanan geleneksel toplumdan bir farklılık söz konusu olduğunu vurgulamaktır. Modernleşme türlerine göre ele alınacak olduğunda temel olarak dört başlık belirlenmiştir. Bu başlıklar “politik, kültürel, ekonomik ve sosyal modernleşme” (Abercrombie, Hill ve Turner, 1984: 138) şeklinde sıralanabilir. Bu dört başlık altında incelenen Modernleşme çok uzun bir süreci ifade eder. Hem zaman hem mekân olarak çok geniş bir sürece işaret eden modernleşme ele alınırken

birçok konuyu kapsaması, geniş yayılımı ve geniş tarihselliği sebebiyle farklı parçalarla ele alınmaya çalışılmıştır. Diğer bir deyişle özel olarak Batı Avrupa'nın geçirdiği dönüşümler olmaktan çıkan ve genel bir değişim süreci olarak geniş bir yayılım imkânı bulan modernleşme sadece Batı Avrupa'nın geçirdiği bir dönüşüm olarak kalmamıştır. “Ancak modernlik, Batı toplumunun belirli aşamalarından birine karşılık gelmez; o olduğu gibi bütün bir batı toplumunun ilkesidir” (Larrain, 2008: 509) ve “Modernleşmek artık Batılılaşmak” anlamına gelen bir süreç olarak Larrain (2008: 508) tarafından vurgulanmıştır. Buna dayanarak modern dönemde baskın olarak sadece sanayi gelişimin izleri değil aynı zamanda bilimin ve teknolojinin toplumu, demokrasinin toplumu gibi ön plana çıkarmalarda söz konusudur. Bu ve benzeri düşüncede olanlara göre modernleşme için teknik ve bilimsel gelişme en çok vurgulanması gereken süreçtir. Kapitalist ekonomiye geçişi mümkün kılan en önemli öğe teknik ve bilimsel gelişmedir.

Giddens ve Pierson'da modernlik ve kapitalizm üzerine ilişkilerin arkasında yatan süreç olarak bilginin rolüne vurgu yapmaktadır.

Modernliğin ortaya çıkışı modern ekonomik düzenin kapitalizmin ortaya çıkışıdır. Ama modern toplum aynı zamanda farklı bir devlet oluşumunu, daha genel anlamda da, farklı örgütlenme türlerini içerir. Bunlar esas olarak bilginin yapılanmasına bağlıdır (Giddens ve Pierson, 1998: 85).

Bu çerçeveden bakıldığında moderniteyi hem şekillendiren hem de modernite tarafından şekillenen modern dönemin bilgi yapısına bakıldığında, gerek modernite olarak adlandırdığımız sürecin öncesinde gerekse esnasında birçok dönüşüm gerçekleştiği görülmektedir. Bilgi yapısında ve bilimsel alanda yaşanan bu dönüşüm aynı zamanda ekonomik ve toplumsal dönüşümün de itici gücünü teşkil etmektedir. Modern bilimin oluşumu da bir süreç içinde bazen üniversite içindeki bilime muhalif, zamanla üniversite içinde kendine yerini açan, disiplinleşen ve yerleşen -sırf bu serüvenin bile bir çok çalışmanın önemli bir konusu olarak yerini aldığını hatırlatalım- bir süreç olduğu da aşikârdır. Bu noktada bilim ne olduğu sorusu akıllara gelebilir. Her ne kadar bu konuda da literatür engin ve tartışma oldukça geniş olsa da, sosyolojide Merton'un bu tanımı kapsayıcılığıyla ön plana çıkmaktadır.

Bilim, birbirlerine bağımlı konularına rağmen bir dizi farklılığa işaret eden kapsayıcı bir sözcüktür. Genellikle şunları belirtmede kullanılır: (1) Bilginin belgelenerek onaylandığı bir dizi karakteristik yöntem; (2) Bu yöntemlerin uygulanmasından ortaya çıkan birikimli bilgi stoku (3) bilimsel denilen etkinlikleri yöneten bir dizi kültürel değer ve gelenekler; ya da (4) Sözü edilenlerin herhangi bir bileşimi (Merton, 2010: 167).

Bütün bu özellikleriyle ve kullanımıyla bilim sözcüğüne gerçek anlamını ve önemini kazandıran Bilim Devrimi ve modern dönem olmuştur. Modern dönem bir anlamda bilimin çağı ve bilimin dönemidir. Bu çalışma kapsamında da modernleşmenin bu yeni bilime açılan kapı olma özelliği esas alınmaktadır. “Modernlik fikri, toplumun merkezindeki tanrının yerine bilimi koyarak, dinsel inançlara, -en iyi olasılıkla- ancak özel yaşam dâhilinde bir yer bırakır” (Touraine, 2002: 24). Modernlik ile bilimin hayatın merkezine oturduğu görülür. Bu bağlamda başlangıç noktası olarak Bilim Devrimi ile özellikle hız ve belirginlik kazanan hem teknik icatların hem de bilimsel paradigmada, bilim anlayışında yaşanan dönüşümlerin birbirini izlediği bir dönem söz konusu olmuştur. “Evrenin hareket yasalarını bilmek, onun geleceğini bilmektir. Evrenin geleceğini bilmek, evreni kontrol altına alma imkânına sahip olmaktır” (Arslan, 1995: 557). Bu düşünceden hareketle doğa bilimlerinde artan donanımla insanın doğaya hâkim olabileceği görüşü yerleşmiştir. Matematiğin tartışılmaz üstünlüğü söz konusudur. Tanrının hâkim konumunun yerini doğaya hâkim olmaya başlayan insan ve onun aracı olarak bilim almıştır. “Matematiğe inancın yükselişi ya da rasyonalizmin yükselişi ile modern bilimin doğuşu aynı döneme rastlar ve bu dönem kabaca on altıncı ve on yedinci yüzyıllar olarak gösterilebilir” (Arslan, 1995: 551). Bu dönemle ismi sıkça anılan Newton’dur. “Yeni bir dünya görüşüne apansız geçilmez. Altüst oluşu fizik başlatmıştı ama Newton devrimi uzun bir teorik krizi takip etmişti. Evreni düzenleyen yasaların değiştiğine ilişkin bilinçlenme daha sonra bilimsel çevrelerin dışına taşmak zorundaydı” (Jeanniere, 2000: 96).

Bilim Devrimi ile aklımıza gelen isimler olarak; Galileo, Kepler, Newton ve Descartes sadece matematik, fizik, astronomi alanlarında değil aynı zamanda bilimsel düşünüş yollarının değişmesi ve gelişmesine yaptıkları katkıyla tüm bilimlere de etki etmişlerdir. Özellikle modern matematiği tek başına kurduğu ilan

edilen, birçok bilim çalışmasına imza atan Newton, hem doğa bilimlerine hem de sosyal bilimlere etkileri ile sıkça ele alınmıştır. Descartes'in Kartezyen düşünce modeli sadece felsefede değil sosyal bilimlerde de ciddi etki yaratmıştır. Ayrıca Descartes'in *Yöntem Üzerine Tartışmaları* önemini koruyan bir çalışma olarak geçerliliğini hala korumaktadır. Bu çalışmanın temel konusu olan modernleşmeye yön veren düşünüş şekli olarak dualizm de bu düşünürlerde gözlenir. Modernleşme pozitivizmi şekillendirmiş ve sosyolojide de dualist düşünce formları yerini almıştır. Sosyolojide yer alan sosyolojik dualitelerin kökeninde, Newton'un, Kepler'in, Galileo'nun ve Descartes'in düşüncelerinde yerini bulan bu dualist düşünce formu vardır. Birincil-ikincil nitelikler şeklinde bu düşünürlerde tartışma alanı bulan dualizm formu, Arslan'a göre tüm dualizmlerin de temelidir. Kısaca: "Birincil özellikler, aklın dikte ettiği özellikler, ikincil özellikler duyu-deneyimlerinin (yanlış olarak) ortaya koyduğu özelliklerdir" (Arslan, 1995: 553). Ayrıca Arslan'a göre Modernite'ye temel teşkil eden düşünce şekli dualizmdir ve bu düşünce köklerini özellikle Kepler, Galileo, Newton ve Descartes'in düşüncelerinde bulur. Bilim Devrimi ve modernite dualist düşünce formunu sosyolojiye aktarmış olmasıyla özel öneme sahiptir.

... Modernite'ye temel teşkil eden dualizmdir. Hiç şüphesiz dualizm en iyi formülasyonunu Kepler ve Galileo'nin yazılarında bulur: Birincil nitelikler ve ikincil nitelikler doktrini. Bu doktrin, ileride değineceğimiz gibi, kartezyen dualizm ile birlikte modernitenin; bizi burada ilgilendirdiği ölçüde pozitivist paradigmanın paradigmasıdır. Pozitivizm, dualizme dayanır ve dualisttir (Arslan, 1995: 551).

Modernite dualizme dayanır madde ve zihin, olgu ve değer gibi birbirine indirgenemez, birbirinin karşıtı ve birbirini dışarıda bırakan kavram çiftlerinin ya da dikotomilerin dünyayı açıklamakta zorunlu olduklarını savunan entellektüel yönelimin adı olan dualizm (dilimizde karşılığı diye kullanılan "ikicilik"i onaylamıyorum) modern düşüncenin tarihi içinde karşımıza değişik kılıklarda çıkar: beden-ruh, beyin-bilinç, madde-zihin, birincil nitelikler-ikincil nitelikler, nesne-özne, rasyonel-irrasyonel, objektif (nesnel)-subjektif (öznel), objektivite (nesnellik)-sübjektivite (öznellik), doğa-kültür, olgular-değerler, natüralizm (fizikalizm)-kültüralizm, fenomenler-kendinde şeyler (numenler), gerçeklik- düşünce, pratik (uygulamalı)-teorik (pure), bilimsel-ideolojik, deneysel-teorik, tanımlayıcı (descriptive)-buyurucu (prescriptive), pozitif-negatif vb. (Arslan, 1995: 550).

Böylece dualist düşünce formu, Bilim Devrimi düşünürlerinden başlayarak, Aydınlanma, Modernleşme ve sosyolojinin şekillenmesinde ana tema olmuştur. Dualist düşüncenin sosyoloji içindeki gelişim seyri Pozitivizm üzerinden gerçekleşir. Bu noktada kurucu sosyologların pozitivist yönelimleri de ortadadır. Modernite dualizme, pozitivizm dualizme dayanır. Bu da sosyoloji içindeki sosyolojik dualitelerin kaynağıdır. Çağdaş sosyolojinin bile hala üzerinde tartıştığı, tekrar tekrar ortaya çıkan, aşma çabalarına konu olan, yöntemsel tartışmalara neden olan dualitelerin kökeni Bilim Devrimine ve Moderniteye uzanır. Aynı zamanda sosyoloji bir modern zamanlar bilimi olarak bu konuları ve konularının çoğunu modernite ve modernitenin neden ve sonuçları ile şekillendirir. Modernite sosyolojiyi çok yönlü olarak etkilemiştir. Belki de sosyolojinin hem nesnesi hem öznesi hem de araçlarını şekillendirme açısından modernite kadar etkili hiç bir süreç olmamıştır denilebilir.

Özetlemek gerekirse; modernleşmeye giden yolda pek çok keşfin ve teknolojik gelişmelerin oluşturduğu bir itici güç etkisi modern dönemde de bu dönüşümün gerek düşünce dünyasında, gerek ekonomik, gerek toplumsal birçok alanda etkisini sürdürmüştür. Bir bütün olarak icatlar, keşifler, yüksek miktarda para ve maddi kaynak akışının Batı Avrupa'ya girişi, sanayileşme ve kentleşme genel başlıklarıyla bildiğimiz tüm bu süreçlere itici bir güç oluşturan düşünsel anlamda da yaşanan dönüşümler de eşlik etmiştir. Böylelikle sosyoloji modern dönemin bilgi ve düşünme yapıları ile pozitif, rasyonel bir bilim olarak şekillenmiş ve konusunun büyük bir kısmını modernite ve bağlantılı konular teşkil etmiştir. Sonuçta sosyoloji bir modern zamanlar bilimi olarak şekillenmiştir.

“Sosyal bilim modern dünyaya ait bir girişimdir. Kökleri, on altıncı yüzyıldan beri tam olgunluğa erişen, kuruluşunda onunda kendine düşeni yaptığı ve parçası olduğu modern dünyada, gerçeklik hakkında, bir biçimde ampirik olarak doğrulanan sistemli, dünyevi bilgi üretme çabasına dayanır (Gulbenkian, 2012: 12).

“Modernite -modern endüstri toplumu- 19. yüzyılın Hegel, Marx, Tocqueville, Weber, Simmel ve Durkheim gibi başlıca toplum kuramcılarının yazılarında kapsamlı bir biçimde çözümlenmiştir” (Larrain, 2008: 508). Kurucu sosyologlar özellikle moderniteyi, modernitenin geleceği inşa, Aydınlanma'nın ilerleme nosyonları çerçevesinde ilerlemeci bir tema ve dualist düşünüş tarzı ile ele aldıklarını

söylemek yanlış olmaz. Bu noktada sosyolojinin kurucuları olarak ele alınan düşünürlerden hemen hemen bütün düşünürler modernite sürecini ele almış ve geleneksel toplumdan modern topluma geçişi kendi sosyal teorilerinde ikilikler üzerinden formüle etmiştir.

Comte'a bu metafizik evreden pozitif evreye geçişken, Marx'ta feodal toplumdan kapitalist topluma geçiş, Durkheim'da mekanik dayanışmanın olduğu toplumlardan organik dayanışmanın ağırlıklı olduğu topluma geçiş, Weber'de geleneksel otoriteden yasal-rasyonel otoriteye geçiş, Tönnies'te gemeinschaft'tan gessellschaft'a geçişle formüle edilmiştir (Tuna, Şen ve Durdu, 2011: 6).

Modernleşme ve etkileri sosyolojinin Batı Avrupa'da ortaya çıkmasına/gelişmesine neden olan temel şartları hazırlamıştır. Diğer yandan modernleşmenin doğrudan ve dolaylı etkileri ile ortaya çıkan toplumsal olgular, toplumsal değişme modernleşme ile ilişkili pek çok alanda sosyolojinin konusunu şekillendirmiştir. “Belki de modernliğe ilişkin olarak yazılanların birçoğu sosyologlardan ziyade felsefeciler ve kültür tarihçileri tarafından yazıldığından, modernlik genellikle düşüncelere dair bir olay, bir ideoloji, kültürel bir üslup olarak görülür. Oysa, modern dünyayı, onun aynı zamanda sanayi dünyası olduğunu hesaba katmaksızın düşünmek mümkün mü gerçekten?” (Kumar, 2004: 103-104). Bu noktadan hareketle modernleşme üzerine konuşmanın klasik sosyolojiden baktığımızda rasyonelleşme, kapitalist düzen, dayanışması farklılaşan toplum, sanayi toplumu, kaos ortamı şeklinde analize konu edildiği de hatırlatılmalıdır. Dolayısıyla modernleşme ile sosyoloji arasında çok yönlü bir ilişki söz konusu olmuştur. Modernleşmenin dualizmlere dayanması da -en başta modern/modern olmayan arasındaki ayrım bile duallist bir formdur- bu çalışmaya konu edilmiştir. Modernleşme sosyolojinin kurucu geleneği pozitivizmle ilişkisi bakımından da özel bir önem taşımaktadır. Bu amaç doğrultusunda modernleşen Batı Avrupa'nın girdiği kaos ortamından düzene geçiş fikrinin olabilirliğini araştıran pozitivizm ve sosyolojinin doğuşu ve gelişimi sonraki konu olacaktır.

1.3. Aydınlanma ve Sosyolojik Gelenekler

Batı düşünsel dünyası için oldukça önemli bir değişim dönemi olarak Aydınlanma pekçok başka dönüşüme de kaynak oluşturmuş ve ivme kazandırmıştır.

Modernleşmenin oluşumuna yaptığı etkinin yanında özellikle bilimlere de etki eden, sosyal bilimlerin şekillenmesinde belirleyici rollerden birini üstlenen Aydınlanma hiç şüphesiz sosyoloji içinde önemli bir kaynak olma özelliği taşır. Sosyolojinin yönteminin ve konusunun şekillenmesi sürecinde Aydınlanma'nın düşünsel etkilerinin izleri söz konusudur. Kurucu sosyologlarda hem karşıt hem de onaylanan etkileri ile özellikle yöntemsel yaklaşımlarına yansıyan bu etkiler gözlenebilir ve sosyolojik geleneklerde Aydınlanma etkisinin rahatlıkla gözlenebileceği alanlardan biri olarak sosyolojik yöntem tartışmaları ele alınabilir.

Bilimsel bilgiye nasıl ulaşılacağı bilgisini bize sunan bilimsel yöntem ile ulaşılan bilimsel bilgi diğer bilgi türlerinden ayrılır. Yöntem bilimsel bilginin üretimindeki merkezi rolü nedeniyle oldukça önemlidir. Bilimsel bilgi belli bir bilimsel yöntem ile üretilmiş bilgidir. Ancak yöntem konusunda bilimsel bilginin tamamı için bir konsensus söz konusu değildir ve elbette bu mümkün de değildir. En başta bilimsel bilgi alanları doğa bilimleri, sosyal bilimler ve insan bilimleri şeklinde üçlü parçalanma göz önüne alındığında ya da disiplinleşmeye odaklandığımızda bunun mümkün olmadığı da görülmektedir.

Diğer yandan sosyolojinin ve sosyolojide pozitivistin kurucusu Comte tam da bu noktadan hareket eder: yöntemsel olarak doğa bilimlerinin yöntem ve tekniklerinin sosyolojide kullanılabileceği fikrinden. Pozitivism ile bu görüşü savunan Comte doğa bilimlerinde kullanılan gözlem, deney ve karşılaştırma tekniklerinin sosyolojide de kullanılabileceğini savunur. Diğer taraftan *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* adlı kitabı ile sosyolojiye yöntemsel bakımdan kazandırdığı güç Durkheim'ı, Comte kadar pozitivist olmasa da pozitivistin öncülerinden birisi olarak hem sosyoloji hem de pozitivism için önemli kılmıştır. Durkheim özellikle toplumsal olguları analiz birimi olarak alırken bir toplumsal olguyu yine bir toplumsal olguyla açıklama fikri ile sosyolojik yöntemde önem kazanmıştır.

Bu çerçevede ilk olarak pozitivistin genel özelliklerine, ardından da Comte ve Durkheim'ın fikirleri çalışmanın konusu ile ilişkisi kapsamında yer verilecektir.

1.3.1. Pozitivist Gelenek

Pozitivizm moderniteye, modernite dualizme, dualizm rasyonalizme dayanır (Arslan, 1995: 550).

İlkçağ düşünürlerinden aydınlanma düşünürlerine kadar toplumsalın dünyasına ilişkin pek çok düşünür düşünceler geliştirmiştir. Bu düşünürlerden özellikle İbni Haldun'un İlm-i Ümran adıyla kurduğu bilim ve toplum sınıflandırması sosyolojinin resmi kuruluşu olarak kabul edilen 19. yüzyılın çok öncesinde sosyolojinin ilanı niteliğindedir. Cemil Meriç'in ifadesiyle "bilgi sosyolojisinin de sosyolojinin en büyük müjdecisi İbn Haldundur" (Meriç, 2010: 202). Diğer taraftan Vico'nun "yeni bilim" girişimi de benzer bir örnek olarak alınabilir. Ancak İlkçağ düşünürleri, İbni Haldun, 18. yüzyılda Aydınlanma'nın düşünürleri, Bilim Devrimi'nin doğa bilimlerinde yol açtığı köklü değişiklikler ve toplumsal düşünceye ilişkin düşünceler söz konusu olsa da bunların hiç biri sosyoloji değildi. Zaten 18. yüzyılda sosyoloji ya da sosyal bilim diye bir kavramsallaştırma da söz konusu değildi. Ancak tabiki daha iyi bir toplum tasavvuru kuran, yönetim fikrini bu tasavvurla birlikte ele alan düşünürler söz konusuydu. Montesquieu, Vico, Hobbes, Locke ve Rousseau gibi düşünürlerle ek olarak Descartes, Hume, Newton, Galileo ve Bacon gibi isimler yine pozitivizmde öncesinde toplumsal düşünceyi öncüleyen düşünürlerdir. Özellikle Descartes sosyolojideki ve dualite konusundaki önemiyle karşımıza çıkar. *Metot Üzerine Konuşma*'da amacını "kendi aklımı ne şekilde kullanmaya çalıştığımı göstermektir" (Descartes, 1994: 11) şeklinde açıklayan modernist düşüncenin kurucularından Descartes ünlü *Kartezyenizm* olarak bilinen metodunun özetini dört madde ile yapmıştır. Bu dört madde yöntem tartışmalarını oldukça etkilemiş ve temel bir kabul halini almıştır. Bu durum pek tabii pozitivizm içinde geçerlidir.

Aydınlanma düşünürlerinin birincil-ikincil nitelikler ayrımı da keza sosyolojik yöntem ve dualizm tartışmalarını şekillendirmiştir. Bütün bu öncüler pozitivizmde bilimsel olanın hakim olduğu bir evre tasavvuruyla karşılığını bulmuş ve pozitivizm içinde yeniden şekillenmiştir. Pozitif bir evre tasavvurunun habercisi olarak bu düşünürler pozitivizmi de sosyolojide öncüleyen isimler olmuştur.

Terim olarak pozitif terimi farklı kullanımlarıyla çok daha eskilere dayandırılan kullanımı söz konusu olsa da çağdaş kullanımıyla hemen hemen aynı dönemlerde ortaya çıkan farklı kullanımlar bulmuştur. Özlem bu durumu şu şekilde vurgular:

“Pozitivizm” terimi, Alman ve Fransız dillerinde, birbirinden bağımsız olarak, 1830’lu yıllarda ortaya çıkmıştır. Fransız pozitivizminin sloganı şu olmuştur: “Doğal olmayan karşısında doğal olana yönelmek, onun bilgisiyle yetinmek; despotik, kölecî, özgürlük karşıtı, irrasyonel durum ve uygulamalar karşısında rasyonel olanın yanında olmak ve onu yaşama geçirmek.” (Özlem, 2002: 87).

Pozitivizme göre içinde bulunulan dönem bilim çağıdır. Bu başlayan bilim çağında özellikle Aydınlanmanın tartışmalarının sosyolojiye sağladığı katkının yanında, Saint Simon bu yeni bilim için önemli katkılar sunan kuruculardan biri olarak anılmasına rağmen bilimin adını koyarak sosyolojinin kurucusu ünvanını alan Comte olmuştur. Comte sadece sosyolojiyi bir bilim olarak kurma ya da ona isim babalığı yapması ile değil aynı zamanda pozitivizmi ve pozitivizmi sosyoloji biliminin yöntemi olarak kurması ile de ön plana çıkar. Klasik pozitivizm olarak bilinen pozitivizm; hocası Saint Simon ile birlikte Comte’un öncülüğünde gelişen bir harekettir ve kökleri muhakkak gerilere gidecektir. Ancak pozitivist düşünce Comte ile anılır. Sonuçta “Fikirlerin tarihi, bu fikirlerin gizli kökenleri bir yana, daima ortalarda (in medias res) başlar” (Bierstedt, 2014: 21). 19. yüzyılda Saint Simon ve Comte öncülüğünde gelişen bu pozitivizmin revizyonuna giden 20. yüzyıldaki takipçileri Moritz Schlick, Otto Neurath, Hans Hahn, Rudolph Carnap ve Hans Reichenbach gibi düşünürlerin pozitivizminden ayırmak için klasik ya da ilk dönem pozitivizm olarak tasnif edilmiştir.

Peki pozitivizm nedir ve bir sosyolojik yöntem olarak neyi savunur? “Comte’un döneminden beri ‘pozitivizm’ terimi önemli ölçüde (çoğu kez aşağılayıcı çağrışımlarıyla) büyük veri setlerini, nicel ölçümler ve istatistiksel analiz tekniklerini kullanan sosyal bilim yaklaşımlarını nitelemek için kullanıldı” (Benton ve Craib, 2008: 39). Elbette pozitivizm sadece bu büyük veri setleri demek değildi. Bunun dışında Benton ve Craib bir bilimsel araştırma yöntemi olarak pozitivizmi dört madde ile şu şekilde özetler:

- 1) Empirist doğa bilimleri açıklamasını benimseyen.

- 2) Bilimi en üst ve hatta yegâne gerçek bilgi biçimi olarak gören.
- 3) Bilimsel yöntemin, empiristlerin sundukları haliyle, insanın zihinsel ve toplumsal hayatını araştırarak, bu disiplinlerin sosyal bilimler olarak kurulmasını sağlayacak biçimde genişletilebileceğini ve genişletilmesi gerektiğini savunan.
- 4) Güvenilir sosyal bilimsel bilgiler oluşturulduğunda bu bilgilerin toplumdaki bireyler veya grupların davranışlarını kontrol etmek veya düzenlemek için kullanılabileceğini savunanlar (Benton ve Craib, 2008: 39).

19. yüzyılda Saint Simon ve Comte tarafından Fransa’da geliştirilen pozitivizmde Comte Aydınlanmanın bireyin aklını ön plana çıkaran vurgusunu eleştirse de aynı zamanda Aydınlanmadan da oldukça etkilenmiştir. Ancak Comte içinde yer aldığı toplumun durumundan yola çıkarak, Aydınlanmanın bireyi ve aklı kurtuluşun yolu olarak koyan görüşünün tam karşısına düzen fikrini ve toplumu koyar. Öznellikliğe de kaosun nedeni olarak gördüğü her şey gibi karşıdır. Bu bağlam da daha başlarken sosyolojinin içine birey-toplum dualizmini yerleştiren Comte’dur. Comte için önemli olan toplumsal düzendir. Comte pozitivizm ile toplumsal üzerine düşünür ve temel tezlerini geliştirir.

Pozitivizm ile topluma ilişkin düşünürken yöntem olarak açıklamayı kullanır. Yöntemsel olarak pozitivizm açıklayıcı bir bilgi girişimidir. Sosyolojide “açıklama” denildiğinde hiç şüphesiz akla ilk pozitivizm gelir. Pozitivizm açıklayıcı bir bilgi yanında kestirimci bir bilgiyi de bilimsel bilgi geliştirme yolunda hedefler. Başka bir deyişle pozitivizm dışsal dünyaya ilişkin açıklayıcı ve kestirimci, dogmatik olmayan, metafizik bilgidan uzak, olgusal bilgiyi hedefler. Pozitivizm, açıklama yöntemi ile düzenliliklerin bir örneği olarak olguları ele alır. Araştırma tekniklerinden gözlemin ve deneyin empirik bilginin kaynağı olarak bilimsel bilgiye ulaşma ve onu doğrulama sürecinde tıpkı doğa bilimlerinde olduğu gibi kullanılabileceği görüşü söz konusudur. Keat ve Urry’e göre:

Pozitivist için bilim dışsal dünyaya ilişkin kestirimci (predictive) ve açıklayıcı bilgi elde etme girişimidir. Bunu yapmak için, dışsal dünya da bulunan düzenli ilişkileri ifade eden, oldukça genel önermelerden oluşan teoriler inşa edilmelidir. Bu genel önerme ve yasalar, sistematik gözlem ve deney yoluyla keşfettiğimiz olayları hem kestirmemize hem de açıklamamıza fırsat tanırırlar. Bir şeyi açıklamak demek, o şeyin

bu düzenliliklerin bir örneği olduğunu göstermek demektir; kestirim de aynı esas üzerinde yapılır (Keat ve Urry, 2001: 15).

Pozitivist bilimsel teori genel-geçer, evrensel ve kesin bilginin kaynağı olarak gördüğü gözlem ve deneye dayanır. Pozitivist bilimsel teorinin amacı açıklamadır. Pozitivizme göre gözlem ve deney ile sınılamaya tabii tutulamayacak, evrensel olmayan teorik yaklaşım olamaz. Comte'un özellikle bu noktada kriter olarak doğa bilimlerini aldığını ve sosyolojide de bu tarz bir teori anlayışını sunduğunu görürüz. "Pozitif bilim sadece gözlenebilir olaylarla ilgilidir ve dikkatlice biriktirdiği olgusal bilgiler arasında yasa ve benzeri ilişkiler tesis eder. Bu, gözlem, deney, karşılaştırma ve kestirme yoluyla gerçekleşir" (Keat ve Urry, 2001: 119). Comte pozitivizm ile olgulara dayanan, olgularla açıklanan, deney ve gözlemin bilgisi ile kestirimde bulunan açıklayıcı bilgi tasavvuru ile pozitivizmi şekillendirir. "Comte'un istediği, doğanın incelenmesinde çok başarılı olan inceleme yöntemlerini, yani gözlem, deney ve karşılaştırmayı kullanarak insanlığın geçmişini açıklayabilecek, geleceğini de tahmin edebilecek doğalcı bir sosyal bilim kurmaktır" (Wacquant, 2008: 589). Bu noktada Comte bilimsel bilgiye oldukça fazla misyon yüklediği düşünülebilir. Çünkü onun için bir bilimsel bilgi açıklama ile yetinmez. Bu nedenle bir nevi toplum mühendisliğine götüren bu görüşü ile Comte ve pozitivizm sıkça eleştiri almış ve karşıt sosyolojik yöntemlerin oluşumuna katkı sağlamıştır.

Pozitivizm olgusal olan ile ilgilenir ve bilimsel bilgiye olgular üzerinden ulaşır. Bu nedenle bilimsel olan ve olmayana birbirinden ayırmak oldukça önemlidir. Ancak bilimsel bilgiye verilen bu önem nesnellik, evrensellik ve kesinlik çabaları bilgiyi insanın bir ürünü olmaktan çok insana dışsal ve insana yabancı bir etkinlik haline getirmiştir. Sosyolojinin insan etkinliklerinin bir ürünü olarak insana yabancılaşması özellikle pozitivizme sıkça eleştiriler yöneltmesine neden olmuştur. Pozitivizmin katı bilimcilik düşüncesi bizzat Comte'un yeni bir insanlık dini tasavvurunda olduğu gibi bilimin geldiği olumsuz bir nokta olarak görülmüş ve eleştirilmiştir. Arslan'ın ifadesiyle; "Pozitivizmin doğal ve toplumsal evreninde Tanrı'nın tahtında "Doğa" ve "Toplum", biline geldiği üzere İsa'nın tahtında Auguste Comte, havarilerinin tahtında bilimin dehalası oturur" (Arslan, 1995: 559).

Pozitivizm sosyolojinin doğa bilimlerinin yöntem ve teknikleriyle bilimselliğe ulaşabileceği iddiası ile sosyal bilimler ve doğa bilimleri ayrımı konusunda tartışmaların tohumunu atar. Pozitivizm özellikle bilime yaptığı aşırı vurgusu, bilimciliği ile sık sık eleştirilmiştir. Ayrıca Arslan'ın ifadesi ile “Pozitivizm bir empirizm formudur ve birincil-ikincil nitelikler doktrinine dayandığı ölçüde empirist gelenek de dualisttir” (Arslan, 1995: 556) düşüncesinin etkisini sosyolojiye taşır. Yani Aydınlanmaya muhalif tutumuyla toplum ve düzen yanlısı bir sosyolojik programı savunan pozitivizm dualist düşünce formunu da sosyolojiye modernleşme üzerinden dahil etmiş olmaktadır. En başından sosyoloji içinde düzensizliğe ya da kaosa karşı düzen, Aydınlanmanın bireyine karşı toplumu savunarak dualist düşüncenin birincil-ikincil nitelikler ayrımının çeşitli varyasyonlarını çeşitli görünümleriyle sosyolojik programa dâhil etmiştir. Pozitivizmin dualist düşünce formunu sosyolojiye taşımasına daha sonra değinilecektir ancak bir pozitivist olarak Comte'da sosyal statik-sosyal dinamik, Durkheim'da ise normal-patolojik olan, mekanik dayanışma-organik dayanışma alt başlıklarıyla karşımıza çıktığını ve bu düşünürlerde ikili kavrayışın kullanıldığını da akılda tutmak gerekir.

Özetleyecek olursak; pozitivizm, sosyolojinin pozitivist yöntem ve araştırma teknikleriyle tıpkı doğa bilimleri gibi kesin bilimsel bilgiye ulaşabileceğini savunur. Bunu yaparken olgulara odaklanmalı, gözlem ve deney gibi araştırma teknikleriyle üretilen, özneye dışsal ve maddi dünyaya ilişkin bilimsel bilgi üretme aşamalarını takip ederek bu bilgiye ulaşır. Bu bilgi doğrulanabilir, sınanabilir ve geçerliliği kanıtlanabilir, tıpkı doğa bilimlerindeki bilimsel bir bilgi gibi. Bu bilimsel bilgi ayrıca olguları açıklarken nedensellik ilişkisi kurmaya çalışır. Pozitivist bilgi kaos ortamına karşı düzen temasını, bireye karşı toplumu savunur. Dahası aynı zamanda bu kaos ortamına çözüm, çare arayışı da söz konusudur. Bu bağlamda salt bilimsel bir etkinlik değildir. Pozitivizm en temel özelliklerini Saint Simon ile birlikte pozitivizmi kuran Comte'un düşüncelerinde yerini alır. Bu anlamda pozitivizm adlandırmasını yapan, üç hal teorisi ile pozitif evre düşüncesini geliştiren Comte'un ve Durkheim'ın düşüncelerine izleyen bölümde yer verilecektir.

1.3.1.1. Auguste Comte

Sosyoloji sözcüğünü ve pozitivizm sözcüğünü ilk kez Comte (1798-1857) kullansa da iki kavramın daha eskilere dayanan kökleri mevcuttur. Konu ile ilgili Bierstedt'in ifadeleriyle:

18. yüzyılda bugünkü anlamıyla sosyoloji diye bir şey yoktur. Çünkü böyle bir sözcük yoktur. 19. yüzyıla kadar bu sözcüğü hiç kimse ortaya koymamıştır ve bu adı bulan Auguste Comte 'da geçmişten önemli ölçüde farklı bir şey yaptığını düşünmüştür. Comte Pozitif Felsefe adlı yapıtını hazırladığı sırada yalnızca şiir okumuş ve öncellerinin fikirlerinin kendi fikirlerini kirletmemesi için, o garip “beyin sağlığı” doktrinini benimsemiştir. Boşuna bir çabaydı bu. Sosyolojinin çok kısa bir tarihi olabilir, ama çok uzun bir geçmişi vardır. Aklın şafağından bu yana insanın dur durak bilmeyen ve araştırmacı düşüncesi, yalnızca gökyüzüne atılmak ve dünyanın derinliklerinin gizini araştırmakla (deyim George Berkeley'indir) kalmamış, insanın kendisi ve toplumları hakkında da sorular sormuştur (Bierstedt, 2014: 21).

Kökleri eskiye dayanan sosyoloji için Fransız Devrimi'nin çocuğu ya da Sanayi Devrimi'nin çocuğudur benzetmesi yaygın kullanılan bir benzetmedir ve sıklıkla kullanılır. Teşbihde kusur olmaz derler. Ancak ne sosyoloji ne de başka bir sistemin gelişimi tek bir nedenle açıklanamaz. Sosyolojinin ortaya çıkmasını hazırlayan özgül şartların birer parçası olarak bu etkiler tabiki oldukça önemlidir. Bu nedenle sosyal bilimcinin içinde yaşadığı toplum oldukça önemlidir. Comte'un içinde yaşadığı yeni siyasal bir devrime imza atmış bir sanayi toplumu, yani Comte'a göre bir “kaos” ortamıdır. Bu ortam Comte'u çok etkilemiştir. O da öğrencisi ve sekterliğini yaptığı Saint Simon gibi sanayi toplumu ve bu kaos ortamıyla ilgilenmiştir. “Saint Simon'un yapıtları gibi, Comte'un çalışmaları da, Fransız tarihinin kritik bir döneminde, devrimden hemen sonra gelen, eski rejimin çözülüp yeni bir sanayi rejiminin oluşma sürecinde olduğu bir dönemde ortaya çıkmıştı” (Swingewood, 1998: 59). Comte da sosyolojiyi ve pozitivizmi de bu doğrultuda pragmatik amaçlarla kurgulamıştır. Comte'u sosyoloji ve pozitivizmin kurucusu olarak bu şartlar şekillendirmiştir. “Comte, “çoğu uygar ulusun yaşamakta olduğu kritik durum”dan çıkış yolunu gösteren yeni toplumun zorunlu temelini yalnızca pozitivizmin sağladığını yazmaktaydı” (Swingewood, 1998: 53).

Klasik pozitivistizmin ve sosyolojinin kurucusu olarak Comte özellikle modern bilimde -doğa bilimlerinde- meydana gelen değişimler ve Aydınlanmadan etkilenmiştir. Doğa bilimsel gelişmelerin oldukça etkili olduğu bu dönemi Stremlin “Bilimde pozitivist yöne dönüldüğünün en büyük göstergesi, modern fiziğin oluşum tarihidir” (Stremlin, 2007:38) diyerek vurgular. Modern fizik içindeki etkiler -ki buna dualist düşünce formu da dâhil- kurulmakta olan sosyal bilimlere ve sosyolojide de yoğun bir şekilde kendini göstermiştir. Bu anlamda özellikle fizik biliminden etkilenen ancak bu süreçte Fransa’da biyolojinin felsefi tartışmalar içinde artan vurgusuna karşı çıkan, hatta bu tartışmalardan kendini soyutlamaya yönelen Comte geliştirmiş olduğu yeni bilime de bu nedenle ilk olarak “sosyal fizik” adını vermiştir. Comte bu yeni bilimle “kaos” ortamını ortadan kaldırmaya dönük “düzen” temalı bir düşünce sistemi geliştirmiştir. Bu etki ilk dönem sosyolojide ve pozitivistizmde de gözlenebilir. Hem politik, hem bilimsel hem de faydacı bir çaba olarak karşımıza çıkan pozitivistizm ile sadece Comte değil dönemin diğer düşün insanları açısından da benzer yönelişler söz konusu olmuştur.

pozitivistizm ile birlikte tartışılan önemli konulardan biri olarak Aydınlanmanın etkileri Comte’ “Pozitivistizm aydınlanma geleneğinin ayrılmaz bir parçasını oluşturuyordu: Bilim ve olgular, metafiziğin ve spekülasyonun karşısındaydı; inancın ve vahyin bilgi kaynakları olarak görülmesi artık kabul edilemezdi” (Swingewood, 1998: 48-49). Ancak diğer taraftan da Aydınlanmadan etkilenmiş olsa da Comte Aydınlanmaya da karşıydı. Aydınlanma felsefesinin bireye yaptığı vurguya karşı Comte toplum fikrini savunur. İçinde yaşadığı dönemin Fransası kaos içindedir ve Comte’a göre sorumlusu Aydınlanma düşüncesidir. Comte Aydınlanma düşüncesinden etkilenerek bir rasyonalizm formu olarak pozitivistizmi ortaya koysa da, Aydınlanmanın bireyin aklının vurgusunun karşısına toplumsal aklı inşa çabasını koymuştur. Ondokuzuncu yüzyılın sosyolojik pozitivistizmi, başından beri, Aydınlanma felsefesinin bireyci otomizmine karşıydı (Swingewood, 1998: 51). Bunu özellikle bireye karşı toplumun ve toplumsal düzenin oluşturulması ve korunması fikrini savunmuştur ve kaostan çıkma, düzene kavuşma, bilimin egemenliği altındaki pozitif evreye ilerleme hedefi koymuştur. İlerleme konusundaki görüşleri Aydınlanmadan oldukça etkilendiğini ancak Aydınlanmayı eleştirel bir yeniden değerlendirmeye tabi tuttuğunu göstermektedir. Aydınlanmanın birey vurgusuna

karşı yapmış olduğu toplum vurgusu ile daha başlarken sosyolojinin içine birey-toplum dualizmini yerleştiren Comte'dur. Daha sonra tekrar vurgulanacağı gibi sosyoloji içindeki en temel dualitelerden birey-toplumda, diğer dualitelerde nüvelerini Comte ve Comte'un düşüncelerine karşı geliştirilen düşüncelerde sosyolojinin ortaya çıkışından itibaren bulmaktadır.

Sosyolojiyi oluşturduğu dönemde içinde yaşadığı dönemin etkisiyle hem politik, hem de sosyolojik teori ve yöntem ile ilgili çalışmalar sunmuştur. Comte'un yöntemsal ve teorik yaklaşımları bizzat toplumsal ve politik düzeni sağlamaya dönük bir reçete olma özelliğini taşımasıyla ön plana çıkar. Sosyoloji ve pozitivizm ile ilgili geniş bir kaynak sunan Comte, *Pozitif Felsefeye Giriş* adıyla yayınladığı 6 ciltlik kitabında Pozitif Felsefesini anlattığı bu çalışması 2 bölümde sadeleştirilmiştir. Bu iki bölüm: "Pozitif Felsefenin Doğası ve Önemi" ve "Pozitif Bilimlerin Sınıflandırılması". İlk bölümde Comte'un pozitivizme ilişkin ünlü "üç hal yasası" yer alır. İkinci bölümde ise bu üç halden teker teker geçen bilimler arasındaki hiyerarşisi. Comte bu kitabında ilk olarak üç hal yasasından bahseder. Her toplumun aynı anda olmasa da sırayla geçtiği üç evre söz konusudur. Ona göre "Bu kanun en temel kavramlarımızın hepsinin, bilgi birikimimizin her dalının sırayla şu üç farklı kuramsal aşamadan geçtiği gerçeğinden ibarettir: dinsel veya sanrısız aşama, metafiziksel ya da soyut aşama ve bilimsel veya pozitif aşama" (Comte, 2003: 8).

Üç hal yasası Comte'un bilgi anlayışına ilişkin bize ilerlemeciliği özellikle yansıtır. "Comte'a göre, insan soyunun entelektüel gelişim tarihi, "teolojik evre" ve "metafizik evre"den sonra, deneysel bilimlerin ortaya koymuş oldukları bilme imkânları çerçevesinde artık son evresine, "pozitif evre"ye ulaşmıştır" (Özlem, 2002: 88). Comte'un odaklandığı pozitif evre bilimsel bilginin hâkim olduğu evredir ve bu yaklaşımına da adı veren bu evredir. Comte bilimin gösterdiği yolda pozitif bilgi peşinde ilerleyerek bu idealize edilmiş döneme ulaşılacağını savunur. Bu aşamalar toplumlar için genellenebilir aşamalardır; yani tüm toplumlar için geçerli olan aşamalardır. Bu aşamalardan pozitif aşamanın aynı zamanda bilimsel aşama olarak adlandırıldığını da görürüz.

Comte her tür bilginin üç halden geçerek evrildiğini söyler. Dolayısı ile üç hal yasası, sadece toplumların gelişimi hakkında bir evrimci şema değil aynı zamanda bilimlerin

gelişimi için de geçerli bir şemadır. Bu durum bilimler hiyerarşisindeki her bir bilim için de geçerlidir. “Bununla beraber, Comte’un burada problem olarak gördüğü şey, her bilgi dalı üç evreden geçmesine rağmen hepsinin aynı anda bilimsel olgunluğa ulaşmamasıydı” (Benton ve Craib, 2008: 38). Comte için sosyoloji bu bilimler hiyerarşisinde en alt sıralarda yer alsa da pozitivist yöntemle ilerlemesini sağlayacaktır. Pozitivizm, sosyolojide toplumsal statik ve toplumsal dinamik ile ilerleme içinde düzen fikrini mümkün kılacaktır. Sosyoloji pozitivism ile bilimler içerisinde “kraliçe” bir bilim olacaktır. Kitabının ikinci bölümünde bilimler arasındaki hiyerarşi ve bilimlerin gelişimine odaklanan Comte’a göre “sosyolojinin en geç ortaya çıkmasının nedeni, en kompleks bilim olması ve pozitivist evreye ulaşmak için diğer temel bilimlerin gelişmesini beklemek zorunda kalmasıdır. Bu yüzden sosyoloji, bilimler hiyerarşisinin “en tepesinde” yer alır” (Tatlıcan, 2011: 30).

Pozitif aşamada yani bilimin çağında en önemli ölçüt bilimin, pozitif bilimin hâkim konumudur. Bu aşamada Comte’un metafizik olandan yani bir önceki soyut dönemden bu dönemi ayırma çabası dikkat çeker. Bu nedenle Comte bilimsel olan ile metafizik olanı ayırmaya çalışır. Comte olgulara dayanmayan, doğruluğu sistematik gözlem ve deney ile kanıtlanamayan, duyu bilgisi olmayan hiçbir şeyi bilimsel olarak almaz, metafizik ve spekülasyon olarak ele alır. Doğa dünyası ile toplumsalın dünyasının özünde aynı olduğu ve doğal bilimleri yöntemlerinin sosyal bilimlere de uygulanabileceğini savunur. “Sosyoloji aynı zamanda hiyerarşik olarak sıralanmış diğer bilimlerin metodlarını da çeşitli derecelerde kullanır: Gözlem (astronomide olduğu gibi), deney (fizik, kimyada olduğu gibi) ve karşılaştırma (biyolojide olduğu gibi). Tarihsel metot burada bir alt kategoridir” (Keat ve Urry, 2001: 123).

Comte’un pozitivist düşüncesinde Aydınlanmanın özneyi öne çıkaran görüşü ve beraberinde öznenin duygu ve yorumları devre dışı bırakılır. Bunun gerekçesi nesnel ve evrensel bir teorik yaklaşımın ancak bu sayede mümkün olabileceğidir. Ayrıca spekülasyon ve metafizik olan da reddedilir. “Comte’un anladığı anlamıyla, pozitif olan gerçek olandır (düşsel olmayandır), işlevsel olandır (yararsız olmayandır), kesin olandır (göreceli olmayandır), açık ve seçik olandır (muğlak olmayandır), kısacası metafizik olmayandır” (Ünsaldı ve Geçgin, 2013: 100). Pozitivizm için tek gerçek ve geçerli bilgi sistematik gözlem ve deneyin sınanabilir sonuçlarından gelen pozitif

bilimsel bilgidir. Bu anlamda sosyoloji Comte'un pozitif felsefesinin bir gereği ve sonucu olarak ortaya çıkar. Comte sosyolojinin gerekliliğini *Pozitif Felsefeye Giriş* kitabında şu şekilde açıklar:

O halde pozitif felsefenin yapılanmasını tamamlayabilmesi için burada kapatılması gereken en büyük -ve belli ki biricik- bir gedik vardır. İnsan aklı şimdiye kadar göksel fiziği, yerküresel fiziği (mekanik ve kimyasal) ve organik fiziği (bitkiler ve hayvanlar) kurduğuna göre, gözlemsel bilimler sistemini tamamlamak için geriye bir tek toplumsal fizik kalmaktadır. Bir çok bakımdan anlayışımızın günümüzdeki en büyük ve en acil ihtiyacı budur; -ve bunu cesurca söyleyebilirim- bu çalışmanın ilk hedefi ve özel amacı bu ihtiyacı karşılamaktır (Comte, 2003: 20).

Comte pozitivistizminin bir sonucu ve gereği olarak gedik kapatan bir bilim olarak sosyolojiye bakışıyla ve sosyolojinin önceliğini belirlemesiyle de önem kazanır. Ünsaldı ve Geçgin'e göre:

Esas olan, ilk etapta, toplumun bilimini inşa etmektir, bilimsel bilgiler ışığında yeni bir düzen kurmak ise daha sonraki aşamadır. Dolayısıyla Comte'un ekseriyetle sosyolojinin babası tabiriyle anılması, sadece "sosyoloji" terimini lügata katmasından değil, objesi toplum olan özerk bir bilimin öncelikli gerekliliğini fikrini ilk savunan kişi olmasındandır. Böyle bir proje Comteçu pozitivistizmin ana eksenini oluşturur: Aydınlanma düşüncesinin metafizik illüzyonlarından kurtulmuş sadece ve sadece gözlemlenene, ampirik olana dayalı özerk bir toplum bilimi (Ünsaldı ve Geçgin, 2013: 98).

Sosyolojinin kurucusu olarak Comte'un ikili kavrayışı da kullandığını görürüz. Sosyal statik ve sosyal dinamik ayrımı onun yöntemsel anlayışında yerini bulur. Comte sosyal statik ve sosyal dinamik ayrımını tarihsel metod olarak adlandırdığı yöntemiyle ilişkili olarak kullanır. Comte'un düşüncesine göre sosyal statik ve sosyal dinamik ayrılmaz parçalardır. "Bu yüzden Comte sosyolojiyi (1) sosyal statik (toplumsal düzenin araştırılması) ve (2) sosyal dinamik (toplumsal ilerleme ve değişimin araştırılması) olarak ikiye ayırır (Turner, Beeghley ve Powers, 2013: 46). Sosyal statik ve sosyal dinamik birlikte Comte'un arayışında olduğu "düzen içinde ilerleme" fikrinin birer yansımalarıdır: "Bu anlayışa göre bilimin amacı bu sürekliliği düzenleyen yasaları ve insani gelişimin akışını belirleyen şeyin toplamını bulmaktır" (Tatlıcan, 2011: 43). Bir anlamda sosyal statik ve sosyal dinamik

ayrımının altında yatan fikrin düzen ve ilerleme fikri olduğunu söyleyebiliriz. Comte böylece ikili bir anlayış geliştirmiştir.

Comte adını verdiği sosyolojide özellikle üç hal yasası ile anılır. İlerlemeci bir anlayış olarak üç hal yasası sadece toplumların ilerlemelerini değil aynı zamanda bilimlerin ilerleme çizgilerini anlatmak için de kullanılır. Ayrıca düzen içinde ilerleme fikrini formüle ettiği sosyal statik ve sosyal dinamik anlayışı ile Comte çalışmaya konusunu veren dualist düşünce formuna da örnek sunmuştur. Comte sosyolojisi daha fazla tekrara düşmeden belki de en net şu şekilde özetlenebilir:

Esasında yakından bakıldığında, iki ayaklı Comte sosyolojisi devasa toplumsal buhranlar karşısında bocalayan 19. yüzyıl Batı Avrupa düşününün temel sorunsalını (Düzen içinde ilerleme mümkün müdür?) tek başına özetler (ve cevaplar) gibidir. Sosyal statik =düzen [ordre]; Sosyal dinamik =ilerleme [progrés]. O halde “düzen içinde ilerleme mümkün müdür? Sorusuna Comte’un verdiği cevap çok açıktır. “Evet benim taslağını çizdiğim sosyoloji kurgusuyla bu mümkündür” demek istemektedir Comte (Ünsaldı ve Geçgin, 2013: 104).

Toplumsal düzenin mümkünatı için işbaşında pozitivist yöntem ve işbaşında bir sosyoloji tasarımı. Comte’un sosyolojiden beklentisi olarak düzen fikri zamanla, ahlak ve toplumsal mühendislik boyutu ağır basan bir sosyoloji ortaya çıkardığı için Comte sıkça eleştirilmiştir. Ancak Comte oldukça etkili bir isim de olmuştur. Slattery’nin belirttiği gibi:

Comte’un pozitivism anlayışı felsefe ve sosyoloji üzerinde büyük bir etki yarattı. Bu anlayış J.S. Mill ve Herbert Spencer gibi İngiliz felsefecileri etkileyen ve 1920’lerdeki Mantıkçı Pozitivist Viyana Okulu’na öncülük eden Fransız pozitivist felsefe geleneğinin temellerini oluşturdu. Pozitivist düşünce Avrupa, Latin Amerika ve ABD’de büyük bir ilgiyle karşılandı. Comte’un parolası ‘Düzen ve İlerleme’ Brezilya milli bayrağında göklerde dalgalandı. O günümüzde hala etkili olmayı sürdüren pozitif ekonomi fikrine kaynak teşkil etti (Slattery, 2008: 75).

Bir öncü olarak Comte’u takiben çalışma kapsamında yine sosyolojinin yöntemini şekillendirmede diğer bir öncü, “daha az” pozitivist olarak anılan ve sosyolojiye gerçek bilimselliğini kazandıran isim olarak oldukça önemli görülen Durkheim ve katkıları ele alınacaktır.

1.3.1.2. Emile Durkheim

Bir bilgi alanını, bilim statüsüne kavuşturan ana unsurlardan biri bilimsel yönteminin olmasıdır. Bu noktada sosyolojiyi, pek çok düşünür bir bilim olarak ortaya çıktığı 19. yüzyılın çok öncesinde temellendirse de, bir bilimsel yöntemle sosyolojinin bilimler arenasına çıktığı zaman dilimi olarak 19. yüzyıl genel olarak kabul edilir. Bu yüzyılda Saint Simon, Auguste Comte gibi düşünürlerin sosyolojiye katkılarına ek olarak sosyolojik yöntem konusunda Emile Durkheim tarafından kaleme alınan *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* adlı çalışmanın etkisi bir dönüm noktasıdır denilebilir. “Durkheim’in amacı bilimsel bir sosyolojik kuram inşa etmektir. Durkheim’a göre bilimsel bir sosyolojik kuramın üç özelliği olmalıdır: rasyonel olarak açık ve belirgin, deneysel olarak ispatlanabilir ve -bu şaşırtıcıdır- ahlaki olarak sorumlu” (Richter, 2012: 49).

Durkheim sosyolojisini toplumsal olgular üzerine oluşturur. Toplumsal olgular bireye dışsal, kolektif ve baskılayıcıdır. “Durkheim için, bir toplumsal olgu “bireye dışsal olan ve onu kontrol altında tutan zorlayıcı güce sahip eylem, düşünme ve hissetme biçimlerini içerir” (Tatlıcan, 2011: 64). Durkheim sosyolojik yöntemini toplumsal olgular üzerinden nedensellik ilişkisi kurarak temellendirir ve “aynı nedenlerin aynı sonuçları ürettiği” bir model kurar. Durkheim’a göre aynı bir sonucun farklı nedenleri olamaz. Aynı sonuç her zaman aynı neden tarafından üretilmelidir (Benton ve Craib, 2001: 139). Bütün bunları sosyolojinin amacını oluşturan nedensel açıklama yapmak için toplumsal olguları “şeyler” gibi ele alarak yapar. “İlk ve en temel kural toplumsal olguları, şeyler gibi ele almaktır.” (Durkheim, 2011: 71) diyerek başlar Durkheim. Toplumsal olgu nedir sorusuna “Biz toplumsal olguları, birey bilinci üzerinde baskıcı bir etkiye sahip olmaya muktedir olmalarıyla ayırt edilebilen eyleyiş veya düşünüş tarzlarından oluşan şeyler olarak kavramsallaştırmaktayız.” (Durkheim, 2011: 35) şeklinde cevap verir. Sonrasında da ünlü formülü ile toplumsal olguları yine toplumsal olgularla açıklanması gerekliliğini vurgular:

Durkheim, intihar üzerine kitabında ve metodolojik bir klasik olan *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*’nda (1895/1982), toplumun başlı başına bir gerçeklik olduğunu göstermek için bir dizi argüman geliştirir. Bu gerçekliği oluşturan şeyler, yani

‘toplumsal olgular’ tekil bireylerden bağımsız olarak var olurlar ve üzerimizde, Durkheim’in deyimiyle, ‘baskıcı güç’ uygularlar (Benton ve Craib, 2008: 41).

Toplumsal olguları şeyler olarak almak ile Durkheim’in amaçladığı toplumsal olguları gözlenebilir bir nesne olarak ele alabilmeyi sağlamaktır. Ona göre deney ve gözlemin bilgisi de şeyler olarak ele alınabilir. “Durkheim bireylerin toplumsal olgunun doğuşunda rol üstlenebildiklerini, ama bir toplumsal olgunun varolması için, çok sayıda bireyin ... bir arada etkileşime girmeleri gerektiğini” ileri sürmekteydi” (Swingewood, 1998: 125). Onun teorisinin en önemli yanı toplumsal olguları toplumsal olgularla açıklama düşüncesidir. Böylelikle sosyoloji bağımsız, kendi içinde tutarlı, nedensel bir bilim olarak ayakları üzerinde yükselir. Bu bilim nesnel, kapsayıcı ve pek tabii açıklayıcıdır.

Durkheim sosyolojik olanla olmayanı ayırarak başlar ve sosyolojik olanın özgüllüğünü her seferinde ortaya koyar; kavramları tanımlar; ele aldığı toplumsal olguyu tanımlar ve toplumsal olgularla ilgili kuralını koyar. Durkheim’in çalışmalarında en dikkat çekici noktalardan biri sosyolojik olanın tespiti ve araştırılmasına dair yöntem ve teknikleri belirlediği *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* adlı kitabından hareketle uygulamalı çalışmalarını kurarken diğer disiplinlerle arasına koyduğu sınırdır. Bu doğrultuda ilk olarak konusunu diğer disiplinlerden ayıran Durkheim, sonrasında toplumsal olgusunu farklı tekniklerle araştırmaya koyulur. Çalışmalarına yansıyan aşamaları şu şekilde özetlenebilir:

Sosyal olgu kavramını gerçekte nasıl kullandığını göstermek için Durkheim’in üç kitabında yer alan temel tezlerini inceleyelim: *İşbölümü*, *İntihar* ve *Elementer Formlar*. Her çalışma da üç kısımdır. İlk incelenen konunun bir tanımı yapılır: İşbölümünün, intiharın, dinin. İkincisi, bu fenomenin önceden yapılmış çeşitli açıklamaları, ki bunların çoğu bireyselci ya da psikolojiktir, üzerinde durulur. Hem ileri sürülen iddialar hem de ampirik veriler kullanılarak bu açıklamaların yetersizliği gösterilir; örneğin Spencer’in işbölümünün nedeninin mutluluğun artması tezi, intiharların akıl hastalıkları yoluyla açıklanabileceği tezi, dinin doğal veya kozmik güçlerin abartılmasının sonucu olarak görülmesi gibi. Durkheim son olarak her bir olay için kendi sosyolojik açıklamasını kullanır (Benton ve Craib, 2001: 138).

Sosyoloji disiplini, bir bilgi alanı olmaktan çıkarıp, bir bilim olma statüsüne yükselten yöntem konusundaki gelişmeler olduğu noktasından hareketle Durkheim tekrar tekrar vurgulanabilecek bir öneme sahiptir. Durkheim da tıpkı Comte gibi gözlem ve deneyin bilgisine dayanmayan, ispatlanamayan, metafizik ve teolojik bilgiyi, yani Comte'un önceki hal tasavvurlarının bilgisini Comte gibi reddeder. "Toplumsal hayatın olguları, tekil bireylerden önce var oldukları için, onların iradelerinden bağımsızdır ve bireyler üzerinde baskıcı bir güç uygular ve doğadaki olguları andırırlar" (Benton ve Craib, 2008: 42). Comte gibi Durkheim da doğa bilimlerinde olduğu gibi bilimsel bilgiye ulaşmak için olguları kullanır.

Durkheim kendi pozisyonunu 'bilimsel rasyonalist' olarak betimler, insan davranışının incelenmesinde doğa bilimlerinin yöntem ve işlemlerini kullanmak ister. Bilimi neden ve sonuçların yasa benzeri ilişkilerinin tesis edilmesi olarak gören Durkheim, sosyolojinin, sosyal davranış alanı içindeki bu ilişkilerin tesisi ve tanınması ile ilgili olması gerektiğini ileri sürer (Benton ve Craib, 2001: 135).

Durkheim, Comte'un aksine dönemin biyoloji-felsefe yakınlaşmasına kapıları kapatmaz ve fizik bilimi yerine biyolojiye yakınlık duyar. Durkheim çalışmalarına ise sadece biyoloji değil aynı zamanda psikoloji gibi farklı disiplinlerin görüşlerini ele alıp değerlendirerek başlar. Özellikle Spencer'dan etkilenmiş fakat eleştireliliğini de korumuştur. Spencer ile tartışma havasında geçen çalışmaları bu durumu örnekler. Hem biyolojiden hem de tıptan kavramsallaştırmasında yardım alır. Bu noktada doğa bilimlerinin bir parçası gibi sosyolojiyi örtük ve açıktan doğa bilimlerine yaklaştırma çabası da tıpkı Comte için söz konusu olduğu gibi Durkheim içinde söz konusudur denilebilir. Patoloji tanımlaması özellikle bu durumlara örnektir. Durkheim da içinde yaşadığı sağlıklı olmayan bir toplum anomik bir toplumdur ve patolojik duruma örnektir. Bu nedenle sağlıklı toplum durumuna dönmek için gereken araçları sosyolojide bulur.

Durkheim pek çok düşünürden etkilenir. Descartes'in şüphe etme kuralı onda peşin hükümleri bir kenara bırakma ile, Comte ilerleme anlayışı ile ve Spencer'dan ise her ne kadar çok eleştirse de toplum ve organizma arasında kurduğu benzerlik ile etkilenmesi söz konusudur. Daha az ya da daha fazla, Durkheim bir pozitivist olarak pozitivism ve Comte'dan oldukça etkilenmiştir. Özellikle Comte'un bilimle daha iyi

bir topluma ilerleme fikri Durkheim’da da etkisini bulmuştur. Durkheim da Comte gibi sosyolojiye daha iyi bir toplum tasavvuru açısından misyon yüklemiştir. Bu nedenle Comte gibi bir mühendislik fikri olarak Durkheim sosyolojisi de eleştiriler almıştır.

İkili kavrayış yoluna sıkça başvuran Durkheim, sosyolojide yer alan birey-toplum, fail-yapı gibi temel dualizmlere katkılarının yanında mekanik-organik dayanışma, normal olan-patolojik olan şeklinde de ayrımlara sosyolojisinde yer vermiştir. Durkheim, sosyolojisinde bireye karşı topluma, eyleme karşı yapıya vurgu yapar. Mekanik-organik dayanışma kavramsallaştırması ile Durkheim geleneksel-modern ayrımını akıllara getirir. “Mekanik ve organik dayanışma arasındaki ayrım, toplum kuramcılarının modern toplumlarla öncülleri arasındaki farkı kavramşallaştırmak için aradıkları bir dizi ikili karşıtlıktan biridir” (Callinicos, 2007: 196). Bu noktada Durkheim işbölümü kavramı ile modernleşme üzerine açıklamasını temellendirir ve dayanışmayı ikiye ayırır. Durkheim mekanik dayanışmayı benzerlik dayanışması olarak da adlandırır. Diğer taraftan organik dayanışma ona göre işbölümünden doğan dayanışmadır. Tatlıcan mekanik-organik dayanışma konusunda görüşlerini şu şekilde özetler:

Durkheim, kucaklayıcı bir ahlaki konsensüsün gerçekte toplumsal dayanışmanın zorunlu bir önkoşulu olduğu fikrine katılır: ancak bu, sadece işbölümünün hala ilkel düzeyde kaldığı en basit toplumlarda mümkündür. O sadece bir toplumsal iç bütünlük biçimidir -Durkheim’ın ifadesiyle, ‘mekanik dayanışma’. Modern çağa yaklaşırken onun yerini giderek ikinci bir dayanışma biçimi -‘organik dayanışma’- alır. Organik dayanışma, gerçekte, mübadele ilişkilerine dayanan farklılaşmış bir işbölümünün bir iç bütünlük biçimidir (Tatlıcan, 2011: 57-58).

Özetle sosyolojiye kazandırdığı yöntem ile aynı zamanda sosyolojiye meşru bir kimliği de kazandıran Durkheim toplumsal olgu tanımıyla Comte’un dışarıda bıraktığı davranış, duygu ve eyleme yön veren tüm toplumsal boyutları da böylelikle sosyolojinin konusu dâhiline alır. Toplumsal olgular dışsal ve zorlayıcıdır fakat Durkheim bu olguların bireyce sahiplenildiğine de kollektif bilinç kavramını kullanarak dikkat çeker.

Durkheim, Comte gibi aşırı bir pozitivist değildir. Durkheim da sosyal olguları sosyolojik yönteminde kullanır. Durkheim *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* adlı meşhur çalışmasında toplumsal olguları üç gösterge ile tanımlar: toplumsal olgu dışsaldır, zorlayıcıdır ve geneldir. Toplumsal olgular yine bir toplumsal olgu ile açıklanır. Bu kural sosyolojide çok önemli bir metodolojik atılımdır. Toplumsal olguları şeyler olarak almayı öneren Durkheim, toplumsal şeyler insan eyleminin ürünüdür. Toplumsal bir olgu ancak başka bir toplumsal olgu tarafından açıklanabilir diyen Durkheim toplumsal olguyu adeta sosyolojinin nesnesi haline getirir. O birer toplumsal olgu olarak iş bölümünü, intiharı, dini ele alır. Durkheim olguların duyu organlarıyla verilen temel özelliklerini anlayıp onu yorumlamaya bunlardan şeyler gibi bahsederken onlara karşı belli bir mesafe ile onlar hakkında düşünerek yanlısamaları ortadan kaldırmaya amaçlamıştır.

1.3.2. Hermeneutik Gelenek

Her düşünce akımı kendi karşıtını da üretir. Söz konusu sosyolojik yöntem olduğunda pozitivism ve pozitivist düşüncenin muhalifinin de azımsanmayacak ölçüde olduğu görülür. Sosyolojik geleneğe baktığımızda pozitivismin en güçlü muhalifi olarak yine oldukça eski bir gelenek olan ve “sosyolojide pozitivismin genel eleştirisi üzerinden şekillenen” (Abercrombie, Hill ve Turner, 1984: 100) hermeneutik gelenek görülebilir. “Sosyal bilimler doğa bilimlerindekinden farklı araştırma-nesnelere sahiplerdir ve bu nesneleri araştırmak için kendi özel yöntemlerini geliştirmeleri gerekir” (Benton ve Craib, 2008: 102) düşüncesinden hareket eden hermeneutik geleneğin tıpkı pozitivism gibi kökleri oldukça eskiye dayanır.

Hermeneutik gelenek düşünürlerinden Dilthey özellikle modern hermeneutiğin şekillenmesinde rol oynamıştır. Dilthey pozitivismin bilimsel olma kriterlerinin pozitivism üzerinden şekillendirilmesine karşı çıkar. Dilthey’e (1999: 26-27) göre: “Pozitivist yöntem, “bilim” kavramının içeriğini, bilme olayını doğabilimsel bir uğraşından çıkarılmış kavramlara göre belirleyen bir anlayışa göre saptamış ve buradan yola çıkarak, hangi entelektüel çabaların “bilim” adına ve rütbesine layık olacağına karar vermiştir”. Bu yüzden hermeneutik gelenek düşünürleri bilim olma adına sosyal bilimsel bilgi hususunda tüm pozitivist kabulleri sorgulamaya açıp

sosyal bilimler adlandırması dâhil olmak üzere yeni kabuller ile hareket etmişlerdir. Bu anlamda hermeneutik gelenek atılımını 19. yüzyılda sağlamıştır. Pozitivizmin “açıklama” amacının karşısına “anlama” amacını koyan hermeneutik gelenek “anlama” amacıyla yola çıkan tüm sosyolojik geleneklere de kaynak oluşturmıştır. Cevizci, (2010: 771). “19.yüzyılda, pozitivizmin genel yöntem anlayışına ve doğa bilimlerinin yöntemini insan bilimlerinde de kullanma tavrına karşı, tarih ve sosyoloji gibi insan bilimlerinin konusu olan insan varlığının temel özelliğinden dolayı, farklı bir yöneme ihtiyaç duyduğu anlayışının sonucu olan yorum teorisi” olarak ele aldığı hermeneutik gelenek sosyal bilimsel yöntemin 19. yüzyılda özellikle Dilthey gibi düşünürler ile pozitivizmden farklı bir yönde şekillenebilmesinde etkili olmuştur.

Hermeneutik gelenek düşünürlerince insanı tarihsel, toplumsal ve kültürel boyutu ile alan bu yöntemsel yaklaşım sosyal bilimler adlandırmasına karşı çıkarak farklı adlandırmalara başvurur. Tin bilimleri, idiografik bilimler ve kültür bilimleri benzeri adlandırmalar bunlardan bazılarıdır. Özlem de bu adlandırmadan hareketle bu bilimsel yaklaşımı özellikle Dilthey’in kullanımında yer bulan tin bilimleri adlandırması ile alır. Özlem’e göre bu yaklaşım, sosyal bilimlere dönük olarak aşağıdaki kabullerle özetlenebilir.

Tarihi ve toplumu inceleyecek olan bilimlerin konusu doğa değil insan ve tindir, kültürdür. Tin/kültür/tarih/toplum dünyası, konu olarak şu özelliklere sahip sayılıyor: 1) Konu bizzatı tarihseldir. 2) Bu konu alanında her şey tekillik arzeder. 3) Olaylar yasalara göre değil, konulmuş/vaz’edilmiş şeyler olarak kurallara, değerlere, felsefi, dinsel, ideolojik etkenlere göre ele alınır. Burada doğada olduğu gibi yasa-olgu ilişkisi değil, insani amaç-eylem ilişkisi esastır. 4) Bu alanda doğal “neden”ler değil, çağlara, kültürlere özgü kalan insani/kültürel “motif”ler vardır. 5) Tarih/toplum dünyasında “olgu” değil, “olay” vardır. 6) Bu dünyada “determinasyon” değil, “olasılık” ve “rastlantı” söz konusudur. 7) Bu dünya ancak belli perspektifler altında inceleme konusu kılınabilir; bu dünyanın kendisi göreceli bir dünya olduğu gibi, onu incelemek de ancak göreceli bir konumdan hareketle mümkündür (Özlem, 2008: 59-60).

Hermeneutik gelenek doğa bilimlerinin yönteminin sosyolojide ya da diğer sosyal bilimlerde kullanılmasına karşı çıkmıştır. Hermeneutik gelenek insan doğası yerine insanın tarihini, insanın geçmişini ve pozitivizmin sosyolojinin dışında bıraktığı

anlam, değer gibi insan üretimi ürünleri sosyolojinin konusuna dâhil eder. Hermeneutik geleneğin etkisiyle bilgi sosyolojisi içinde ünlü Methodenstreit tartışması şekillenmiş, bu tartışma ile pozitivist gelenek ve hermeneutik geleneğin başını çektiği kutuplar arasında method tartışması ortaya çıkmıştır. Bu tartışma: “Epistemolojik ve metodolojik açıdan yeni bir disiplin olarak sosyolojinin konusunun doğa bilimlerinin yöntem ve epistemolojisine mi dayanmalı yoksa sosyal eylem ve sosyal kurumlar gibi belli konularda özel bir method mu gerektirmekte olduğu üzerine tartışmadır”(Abercrombie, Hill ve Turner, 1984: 134).

Hermeneutik yöntem kökleri itibariyle antik döneme kadar uzanmaktadır. Hermeneutik yöntemin temel amacı olarak anlama temel aracı olarak da yorumlama, özellikle bir anlama çabası olarak dil ile ilişkisi de dâhil olacak biçimde metin değerlendirmelerinde kullanılmıştır. Antik Yunan’dan Orta Çağ’a ve daha sonrasında “metin analizi olarak hermeneutik” olmaktan hermeneutiği çıkaran ve yöntem olarak kapsamını geliştiren 19. yüzyılda hermenutiğe Schleimer’in katkılarıdır. Her türlü insan ürününün, her türlü ifadenin hermeneutiğin ilgi alanına dâhil edilmesini sağlayan Schleimer Çağdaş hermeneutiğin başlangıç noktası olarak kabul edilir. Hermeneutik gelenekte 19. yüzyılda gerçekleşen bu dönüm noktasında Schleimer kadar önemli bir diğer düşünür şüphesiz Dilthey’dir. Cevizci’ye göre:

Schleirmacher tarafından yorumlamaya dayalı bir yöntemsel yaklaşım olarak 19.yüzyılda pozitivist yöneme alternatif olarak yeniden ortaya çıkan Hermeneutik yöneme en ciddi katkıları Dilthey sunmuştur. Cevizci’ye göre Dilthey her tür insan davranışını ve bütün beşeri ürünleri anlamaya imkân verecek şekilde genişletmiştir (Cevizci, 2010: 771).

Pozitivizmi eleştiren pozitvizme karşı anlamayı, yorumlamayı savunan Weber, Schutz, Garfinkel ve Goffman gibi düşünörlere temel oluşturan hermeneutik gelenek özellikle Dilthey’in çalışmaları ile şekillenmiştir.

Hermeneutiği sosyal bilimlere ve sosyal bilimler özelinde sosyolojiye yerleştiren bir isim olarak karşımıza Dilthey çıkar. Hermeneutik gelenek olarak en başından sosyal bilimler, sosyoloji gibi kavramsallaştırmalarda birer problematik olduğunu vurgulayarak başlamakta fayda vardır. Bu minvalde Dilthey sosyal bilimler yerine “Tin Bilimleri” adıyla bilimsel çalışmalarını sunar. Dilthey doğa ile insanı özdeş

gören pozitivistizmin görüşüne diğer hermeneutik gelenek mensuplarında da olduğu gibi karşı çıkar. Tarihsel, toplumsal ve kültürel dünya doğadan özgürleşmiş bir dünyadır. Özlem'in (2001: 32) vurgusuyla tarihsel/toplumsal/kültürel gerçeklik olarak "insan dünyası", "tinsel dünya", Dilthey'e göre "kendi olanaklarıyla hareket eden bir dünya", "doğadan serbestleşmiş bir dünya"dır. Bu nedenle Dilthey, doğa bilimlerinin insanların özdeşliğinden yola çıkarak kurdukları açıklamalar yerine insanın ve şartlarının özgüllüğünü anlamaya ve yorumlamaya dayalı bir yöntem önerir. Ayrıca diğer hermeneutik gelenek düşünürlerinde olduğu gibi doğa bilimleri-sosyal bilimler karşılaştırmasına katılan Dilthey'e göre: "Şüphesiz tin bilimleri tüm doğa bilimleri karşısında bir önceliğe sahiptirler" (Dilthey, 1999: 85).

Dilthey, kültür bilimlerinin doğa bilimsel açıklama ve nedensellik ilişkisi altında ele alınamayacağını tarihsel/toplumsal/kültürel olayların özgül şartlarıyla tekrar etmeyen olaylar olması nedeniyle bireysel ve tekil olarak ele alınan bir bilim olması gerektiğini savunur. Pozitivistizmin pozitivist akla ve yasalaştırmaya dayalı tasarımının yerine tekil olandan hareketle anlamayı savunan Dilthey, hermeneutik geleneğe en çok katkıda bulunan düşünürlerden biri olarak özellikle tarihsel dünya ile ilgilenir.

Dilthey'e göre, doğa vardır der gibi toplum vardır, tarih vardır denilemez; insan toplumları vardır ve onlardan her biri kendine özgü bir tarih içinde oluşmuştur, gelişmiştir. Toplum, özel koşullar içinde bulunan kurumlar, sanatlar, ahlak v.b.gibi tinsel ya da kültürel etkinlikler üreten insanların tüm yaptıklarıyla oluşmuştur (Ergun, 1984: 67).

Ergun'un da işaret ettiği gibi, Dilthey ve hermeneutik gelenek doğa dünyası yerine insanın içinde yer aldığı tarihsel dünyayı temel alarak insanın doğası, kültürü ve tarihi ile ilgilenir. Dilthey'e göre "İnsan yaşamının en içsel, en kişiye özel sayılan yönleri bile tarihsel bir konum ve durum içerisinde bulunabilir" (Dilthey, 1999: 35). Hermeneutik gelenek bu noktada da pozitivistizmden ayrılır. Zira pozitivist gelenek geleceğe dönük ilerlemeci tasarımıyla dikkat çekerken hermeneutik gelenek "anlama" için geçmişe başvuran tasarımıyla dikkat çeker.

Dilthey insanın anlam yüklediği -tekil insandan başlayarak- insanın kültürünü, insanın dünyasını ve insanın tarihini ele alır. İnsan bilimleri ya da tin bilimleri insan

etkileşiminin bir ürünüdür. Bu nedenle bu bilimler genellemelere açık yasalar yerine, deneyime dayalı bir anlama yöntemi geliştirir.

Özellikle sosyal bilimlerin özgünlüğüne vurgu yapan Dilthey gibi hermeneutik gelenek düşünürleri, sosyal bilimlerin ideolojik amaçlarla yönlendirilen bir bilim alanı olarak en başta bu adlandırmayı kullanmayı reddederler. Sosyal bilim “zaten saf, naif ve masum bir bilgi faaliyeti türü ve tarzı değildir” (Özlem, 2002: 227). Bu nedenle baştan sosyal bilimler adlandırmasına karşı çıkan hermeneutik gelenek düşünürleri “Tin (ruh) Bilimleri” ya da “Kültür Bilimleri” adlandırmasına başvurur. Bir diğer alternatif ise bilimler arasında doğa bilimleri-sosyal bilimler şeklinde ayrıma baştan karşı çıkan ve bunun yerine nomotetik-idiografik bilimler ayrımına başvuran Windelband’ın yaptığı ayrımdır. Bu ayrım Gulbenkian Komisyonu’nun *Sosyal Bilimleri Açın Raporu*’nda sıklıkla kullanımını bulmuştur. Bu ayrıma bir sonraki bölümde daha geniş şekilde yer verilecektir.

Rickert de Dilthey ve diğer hermeneutik gelenek düşünürleri gibi pozitivism ve naturalizm çizgisinin sosyal bilimler alanında temel kabullerine karşıdır. Gerçi o sosyal bilim adlandırmasına karşıdır ve bu terim yerine Kültür Bilimleri kullanımını tercih eder. Rickert bilme etkinliğinin bir kurma yani inşa çabasına dayandığını iddia ederek kültür bilimlerinin nesnesini kurma problemiyle ilgilenir. Rickert’in bu kurma edimi beklenildiği üzere insandan bağımsız değildir. Bu şartların oluşumu tarihten de bağımsız değildir. Rickert doğa bilimleri ve kültür bilimleri arasında biri doğaya diğeri tarihe dayandığı için bir karşıtlık olduğunu ve bu doğa-tarih karşıtlığının ancak karşıtının düşünülmesiyle anlam kazandığını belirtir. Doğa bilimlerinin tekil olayları bilimin dışında bırakan tutumunu eleştiren Rickert, doğa bilimlerinin bu tutumunun kavramsallaştırmalara da yansıdığına dikkat çeker. Genellemeler ile oluşturulan bu kavramsallaştırmalar kültür bilimlerinde kullanılamaz. Bu nedenle bilimin genel kavramlar üzerinden yola çıkıyor olması bile onun için bir problematiktir. Ona göre; “kültür bilimlerinde kavram kurma, anlam-eylem, değer-eylem ilişkisinden hareketle olanaklıdır” (Özlem, 2001: 53). Dolayısı ile Rickert için farklı hedeflere ve ilgi alanlarına sahip doğa bilimleri ve kültür bilimleri farklıdır. “Kültür bilimlerini doğa bilimlerinden ayıran temel yön, bu bilimlerin “yasalar üzerine kurulmayan bilim” olmalarıdır” (Özlem, 2001: 49).

Özetle; pozitivistizmin “açıklama” amacının karşısına “anlama” ve “yorumlama” amacını koyan sosyal bilim adlandırması yerine tin bilimleri, kültür bilimleri, nomotetik bilimler adlandırmasını kullanan hermeneutik gelenek düşünürleri konularını insan, insan ürünleri, insanın kültürü, insanın tarihi, kısaca insanın anlam yüklediği ürünleri olarak belirler. Pozitivizme karşı bu gelenek pozitivistizm ile bir çok noktada farklılık gösterir. Bu farklılık öncelikle Rickert’in belirttiği gibi bir anlamda “farklı hedef ve ilgilerden” (Özlem, 2001: 39) kaynaklanmaktadır.

Pozitivizm açıklayıcı, hermeneutik gelenek anlamaya dayalı ve yorumlayıcı bir yaklaşımdır. Pozitivizm doğa dünyasını ele alırken hermeneutik gelenek insanın tarihsel dünyasını ele alır ve bu dünyada deneyime dayalı anlama ile yolculuğa çıkmayı teklif eder. Pozitivist geleneğin yüzü geleceğe dönükken hermeneutik gelenek daha çok geçmişe odaklanmıştır.

Pozitivizme muhalif tutumuyla hermeneutik gelenek pozitivistizm ile birlikte dualizmlerin de iki kanadını oluşturmuşlardır. Örneğin bu çalışmada yerini alan bu iki geleneğin pozitivistizmin başını çektiği açıklamacı anlayış toplumu, hermeneutik geleneğin başını çektiği anlamacı anlayış bireyi savunmuştur. Nesneye karşı özne, yapıya karşı fail, nicel araştırmaya karşı nitel araştırma gibi. Dolayısı ile dualizmleri anlamak açısından bu iki gelenek oldukça önem kazanır.

Hermeneutik gelenek sosyolojinin ilk döneminin en önemli isimlerinden Weber’i, sonrasında Schutz’u bu iki ismin özellikle Amerikan sosyolojisine taşınmasıyla Sosyal Etkileşimcilik gibi önemli akımları etkilemiştir. Çağdaş sosyolojideki bu etkilerine ek olarak çalışma kapsamında Weber’in sonrasında, çağdaş sosyolojiden dualizmleri aşma çabalarına örnek olarak gösterilecek Giddens, Bourdieu ve Layder’in çalışmaları bu iki geleneğin harmanlaması -tabii ki burada Marksizmin harmanlanması da söz konusudur- yoluna başvurmalarıyla ve bu iki geleneğin yöntemsel yaklaşımlarına birlikte yer vermeleriyle ele alınacaktır.

Pozitivist gelenek ile düşüncelerine daha önce özetle yer verdiğimiz Comte ve Durkheim, doğa bilimlerinin yöntemlerini sosyolojiye taşımayı bu sayede doğa bilimleri gibi evrensellik, kesinlik ve bilimsellik iddiasında bulunabilmeyi ve açıklamacı yaklaşımı savunmuşlardır. Hem Comte hem de Durkheim ilerlemeci

büyük toplumsal teori ya da şemalarla bireyi geri plana atan düşünürlerdir, denilebilir. Eleştiriler alan pozitivism ve pozitivist gelenek karşısına yer verdiğimiz diğer gelenek olan hermeneutik gelenek çıkmıştır. Hermeneutik gelenek anlamaya dayalı sosyoloji anlayışını benimseyen düşünürlere kaynak ve ilham oluşturmıştır. Weber de hermeneutik gelenekten etkilenen bir düşünür olarak karşımıza çıkar. Ama Weber için sadece hermeneutik düşünce üzerinden hareket eden bir düşünürdür de denemez. Genel olarak; “Max Weber (1864-1920) pek çok kişi tarafından geç 19. yüzyılın ve erken 20. yüzyılın en büyük sosyal kuramcılardan birisi olarak görülmektedir” (Berberoğlu, 2009: 37).

Bu anlamda kimilerine göre klasik, kimilerine göre çağdaş sosyolojinin bir üyesi olarak kurucu sosyolojide yöntemsel dualiteleri ilk aşma çabası olarak değerlendirilecek Weber’in görüşleri bir sonraki konu olarak ele alınacaktır.

1.3.2.1. Weber

Pozitivizmin etkisiyle şekillenen yeni bir bilim olarak sosyoloji Weber (1864-1920) döneminde de şiddetli yöntem tartışmalarına sahne olmaktaydı. “Methodenstreit” olarak anılan bu tartışmalarda özellikle pozitivist sosyal bilimler anlayışı ile hermeneutik, yorumsamacı sosyal bilimler anlayışının karşı karşıya geldiği görülmektedir. Weber kurucu sosyoloji başlığı altında ele alınan bu iki gelenekten de beslenen sosyolojik anlayışı ile özellikle dikkat çekmektedir. Ancak Weber temel olarak hermeneutik geleneğin anlama ve yorumlamaya dayalı yöntem anlayışını sosyolojisine yerleştirmiştir. Weber’in bu çalışma kapsamında kurucu sosyoloji içine hermeneutik geleneğin etkisini taşıması aynı zamanda da anlama-açıklama birlikteliğini yöntemsel olarak kurmasından dolayı dualitelere karşı bir aşma çabası olarak değerlendirmeye alınması planlanmaktadır.

Sadece hermeneutik gelenekten değil aynı zamanda sosyolojinin kurucu geleneği olarak pozitivismden de etkilenen Weber her iki gelenekten de faydalanır. Bilime nedensel, genelleyici, bilimler arası bölünmelere ve uzmanlaşmaya karşı çıkan, büyü bozulmuş dünyada bilime inanan ve bilimsel olmayana mesafesini koyan ve en az pozitivismle bağlantılı bu düşünceleri kadar açıklamanın tek başına yetersiz kalacağını öncesinde anlamanın olması gerektiğini savunur. Bu minvalde “Max

Weber “anlama” yöntemini de içeren sosyolojik yaklaşımın, çeşitli sosyolojik anlayışlardan yalnızca biri olduğunu sık sık yinelerdi” (Weber, 2011: 108).

Weber ayrıca tarihsel analizi savunan hermeneutik gelenekten de, Dilthey ve Rickert gibi düşünürlerin düşüncelerinden de etkilenmiş bir düşünürdür. Weber’in Dilthey’den etkilendiği alanları Benton ve Craib (2008: 102) şu şekilde özetler: “parça ve bütün arasındaki ilişkileri iki yönlü araştırmanın önemi; anlama ve anlatı arasındaki yakın ilişki; değerler ve değer seçimlerinin önemi; bireysel öznellik ve kolektif nesnellik arasında geçişler”. Dilthey’den bu noktalarda etkilenen Weber, Rickert’den özellikle kültür bilimi adlandırması vasıtasıyla etkilense de kendi özgün yaklaşımını oluşturmuştur. Aron’a göre:

Weber’in özgün niteliklerini incelediği ve her ne kadar doğa bilimleri ile aynı akılcı eğilime sahiplerse onlardan tamamen farklı olan tarihin ve toplumun bilimlerini keşfederiz. Bu bilimlerin özgün de ayırt edici nitelikleri üç tanedir: Anlayıcıdırlar, tarihseldirler ve kültür ile ilgilidirler (Aron, 2007: 462).

Özgün sosyolojik yaklaşımında bilim ve yöntem konusundaki görüşlerinden ilk olarak artan disiplinleşme ve ayrışmaya karşı tutumu ele alınabilir. Özellikle sosyal bilimler arasında artan ayrışma, uzmanlaşma ve disiplinleşme süreci Weber tarafından konu edilmiştir. 1918 yılında Münih Üniversitesi’nde açılış konuşması yapması istenen Weber’in bilimin mevcut statüsü üzerine yaptığı konuşması “Bir Meslek Olarak Bilim” bilimsel faaliyetler arasında uzmanlaşmaya ve ayrışmaya dikkat çekmişti (Baert, 2013: 59).

Bilimler arasında sınırları reddeden ve çalışmalarını buradan hareketle multi disiplinler bir anlayışla temellendiren Weber diğer kurucu sosyologlar gibi modernleşme ve kapitalizm konusuna da değinmiştir. “Weber ‘sosyoloji’nin çekim alanına yakalanmış görünür, ancak o yoğun öğrenen biridir ve aynı ölçüde bir iktisatçı, tarihçi ve hukuk bilgini olarak sınıflandırılabilir” (Benton ve Craib, 2008: 102).

Toplumsal alanı çok boyutlu şekilde anlama, açıklama ve yorumlamaya çalışan Weber sosyal bilimlerde meydana gelen yöntem tartışmaları “Methodenstreit” tartışmasına da dâhil olur. Anlamacı kanada destek olan Weber kendi düşüncesinde

uzlaşmayı savunur. Bunun için pozitivist düşüncenin bilimsellik iddialarını önemser ve açıklamayı kendi yöntemine dâhil eder ama tabii ki tek başına değil. Weber kendi yöntemine aynı zamanda anlama ve yorumlamayı da dâhil eder. Yani Weber anlama-açıklama ayrımını değil anlama ve açıklama uzlaşması ile yöntemini şekillendirmeyi tercih eder. Weber’in anlama ve açıklama uzlaşmasını pratikte teorisine uygulamasını mümkün kılan ise “ideal tip kavramsallaştırması” olmuştur.

İdeal tip kavramı Weber’in sosyolojisinde hermeneutik gelenek ve pozitivist geleneği, anlama ve açıklamayı uzlaştırmasını sağlayan eylem teorisine ait kavramsallaştırmasıdır: ideal tipler. İdeal tipler kavramsallaştırmasının kökeninde Menger bulunmaktadır. Öğütle (2013: 95) hem kavramın bizzat kendisinin hem de teorinin temel analiz birimi açısından Weber’in Menger’e borçlu olduğunu vurgular. Ancak Weber teorisine dâhil ettiği ideal tipler kavramına kazandırdığı işlerlik ve amaçları bakımından dikkat çeker. Weber’e göre ideal tip kavramı:

Bir ideal tip, bir ya da daha fazla bakış açısının tek-yanlı vurgulanmasıyla ve bu tek-yanlı vurgulanmış bakış açılarına uygun olarak birleşik bir analitik inşa (Gedankenbild) içine yerleştirilmiş dağınık, ayırık, az çok mevcut ve bazen de namevcut çok sayıda somut tikel fenomenin sentezlenmesiyle oluşturulur (Weber, 2012: 117).

Weber’in dönemine hatta etkileri bakımından günümüze bile uzanan method tartışmasında Weber uzlaşmaz görünen kamplar arasında uzlaşmayı kendi yaklaşımında ideal tipler aracılığı ile sağlamıştır. Weber ideal tip kavramsallaştırmasını eylemi açıklayabilmek için bir adeta bir ölçü olarak kullanır. “Çok tartışılan ve Weber’in metodolojisinde çok önemli bir yer tutan “ideal tip” terimi, gerçekliğin belli öğelerinin mantıksal tutarlılığa sahip bir kavram olarak soyutta inşasıdır. “İdeal” teriminin herhangi bir değer yargısıyla ilgisi yoktur” (Weber, 2011: 113).

Weber teorik görüşleri ile önünü açmaya çalıştığı analizlerinden en bilineni olan *Protestan Etiği ve Kapitalizmin Ruhu* adlı eserinde yöntem konusundaki görüşlerinin etkisini taşır. Weber’in bu çalışması hem tarihsel olması, hem konusu, hem açıklama, yorumlama ve anlamanın yöntem olarak birarada kullanılması gibi özellikleri ile dikkat çeker. Tarihsel bir yaklaşımla ele alınan bu çalışmada Weber’in Alman

Tarihsel Okulu’ndan, hermeneutik gelenekten, Rickert ve Dilthey’den etkilendiği de açık bir şekilde görülebilir. Ayrıca bu çalışma bir ideal tip olarak ele aldığı Batı kapitalizminin ortaya çıkışına ilişkin bizlere Weber’in ideal tipleri için bir örnek çalışma niteliğini sağlar. Protestan ahlakı ile kapitalizmin oluşumu arasında ilişki kuran Weber açıklamasını “içsel dünyevi çilecilik” ile yapar. Bu çalışmada “Weber, kapitalist ruhun kökenlerinin 16. ve 17. yüzyıllardaki Protestan Reformu’nun içsel dünyevi çilecilikte bulunulacağını savunur” (Callinicos, 2007: 245).

Weber ayrıca bilim ve yöntem tartışmalarına ilişkin değer tarafsızlığı, nesnellik ve genellenebilirlik problemlerine de değinir. Weber bir bilimsel çalışmanın pozitivizm düşüncesinde olduğu gibi genellenebilir olması gerektiğine inanır. “Zira bilimsel hakikat, kesinlikle, hakikati *arayan* herkes için *geçerli* olan şeydir” (Weber, 2012: 111). Ayrıca bilimsel bilgi nedenseldir. Nedensellik konusunda hermeneutik kanadın etkisiyle ‘tarihsel nedenselliği’ ve pozitivizmin etkisiyle kurduğu nedensellik ilişkisini bize anımsatan ‘sosyolojik nedenselliği’ ele alarak iki tür nedensellik belirler. Diğer taraftan Weber de diğer hermeneutik düşünürleri ve Rickert gibi değer tarafsızlığının imkânsızlığı üzerinde durur. Bilimin nesnesini inşa ederken bile belli bir öznelliğin ürünü olmasına değinir ve nesnel bilimin imkânını sorgular. “Herhangi bir kültür bilimi, öznel bir seçimden hareketle, ancak *parçalı* (fragmental) ve *kısmi* (partiel) bir nesnellığe ulaşabilir. Aslında kısmi nesnellik yalnızca kültür bilimleri için değil, doğa bilimleri için de söz konusudur” (Özlem, 2001: 94). Özetle Weber’in görüşü şudur ki; nesnellik iddiası sadece sosyal bilimler için değil doğa bilimleri içinde kısmidir. Ancak, bilimsel bilgiyi diğer bilgi türlerinden üstün tutan Weber kısmi de olsa genellenebilirlik ve nesnellik iddiasının peşini de bırakmamış, anlamaya (verstehen) dayalı sosyolojisini pozitivizmin bilimsellik ölçütleriyle de harmanlamıştır.

Weber method tartışmalarına katılarak bu tartışmaları oldukça şekillendirmiştir. Weber bilimde artan ayrışma ve artan uzmanlaşma eğilimi, bilimsel nesnellik, değer tarafsızlığı ya da değerden arınıklık problemi, sosyal bilimde anlama-açıklama, bilimde evrensellik ve nedensellik problemleri üzerine tartışmalar yürütmüştür. Hekman (2012: 11) Weber’in method tartışmalarına ilişkin görüşlerini şu şekilde özetler: Method tartışmaları Weber’e göre “metodolojik hastalıktır”. Ortada bir

çözüm de söz konusu değildir. Bu tartışmalar tek düze biçimde ilerlemektedir. Bu tartışmalara katılmasının nedenini ise Weber metodolojik tartışmaların empirik araştırmaların önünü tıkamasıyla açıklar.

Weber araştırmanın tarihsel olması gerektiğine değinir. Ayrıca yönteminde hermeneutik gelenekten etkilenen Weber anlamayı yönteminin temeline yerleştirerek hem tarihsel hem anlamaya dayalı bir sosyal bilim anlayışı inşa eder; ancak yalnızca bu bileşenlerle değil. Çünkü Weber pozitivistizmden de etkilenir. Method tartışmasında iki kutuptan daha çok hermeneutik geleneğe yakın dursa da bilimde kısmi de olsa genellemelerin olması gerektiği, empirik araştırmanın gerekliliği ve nedensellik konularındaki görüşleriyle pozitivistizme de yaklaşır.

Weber'in metodolojik bakış açısı “öznellik” ile “nesnellik” arasında ve “rasyonalite” ile “irrasyonel” arasında belli bir kutuplaşmalar yaratılmasına dayanıyordu (Giddens, 2014: 49). Weber'e göre sosyolojinin konusunu bireyin eylemi oluşturur: “Böylece, sosyolojinin ve genelde sosyal bilimlerin gerçek araştırma-nesnesi anlamlı, rasyonel toplumsal eylem, aktörün anlam yüklediği, diğer insanlara yönelik, pratik amaçlara ulaşmayı hedefleyen eylemdir” (Benton ve Craib, 2008: 105). Method tartışmalarının iki kanadının, pozitivist ve hermeneutik geleneklerin ikisinden de sağladığı katkılarla yöntemini şekillendiren Weber, bu uzlaşmayı pratikte eylem teorisi üzerinden kurar. Ele almış olduğu ideal tip kavramı ile hem tek bir neden sonuç ilişkisi kurmadan anlamaya dayalı, hem de açıklamaya dayalı genellenebilir bir eylem şeması kurar. Weber, ayrıca ideal tipleştirme ile birlikte eylemleri açıklarken rasyonellikten de faydalanır. “Eylem türleri, bir rasyonellik ve irrasyonellik skalasında sıralandırılır. Böylece, bir amaç “psikolojisi”nden çok, bir tipolojik yöntem tanımlanmış olur” (Weber, 2011: 109).

Sonuçta Weber'in sosyolojisi ağırlıklı olarak birey merkezli, anlama ve yorumlama temalı bir sosyolojidir. Sosyolojik gelenek içinde aşma çabalarına olduğu kadar anlama üzerinden ilerleyen sosyal bilimcilere ve de kendi özgün sosyolojisi ile de kendi yaklaşımının takipçileriyle Weber'in sosyolojisi etkilerini sürdürür. Kurucu sosyolojinin önemli isimlerinden yer verdiğimiz Comte ve Durkheim gibi Weber de çağdaş sosyolojinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

II. BÖLÜM

DUALİTE VE SOSYOLOJİK DUALİTELER

Dualite ya da ikilikler, bu çalışmanın temel konusunu oluşturan, bu çalışmada odaklanıldığı kadarıyla sosyolojide yer alan anlama, açıklama ve yorumlama yöntemleri sonucu başvurulmuş ikili kavram kalıpları olarak dualiteler sosyolojide başlangıcından günümüze varlığını sürdürür. Birey-toplum, yapı-fail, özne-nesne, teori-pratik, öznel-nesnel, nomeotetik-idiografik bilimler, doğa bilimleri-sosyal bilimler ve yapı-fail gibi sayısı çoğaltılabilecek pek çok çeşidi ile sosyolojik dualiteler sosyolojide hem birer anlama-açıklama kategorisi hem de muhalif, karşıt eğilimleri barındıran kamplaşmanın da temsilcisi ola gelmiştir. Sosyolojik gelenekte yer alan geleneklerden konumuz olan dualite ile ilişkisi kapsamında yer verdiğimiz iki karşıt gelenek pozitivist gelenek ve hermeneutik gelenek arasındaki yaklaşım farklılıkları bile bir ikilik olarak alınabilir. Daha da önemlisi çoklukla bu iki gelenek ve anlayışları dualiteler üzerinden karşı karşıya gelmiştir.

Diğer taraftan dualiteler üzerine konuştuğumuzda ilk akla gelecek tartışmalardan biri Snow'un kadim tartışması iki kültürdür. Rede Konferansındaki konuşması vesilesi ile tartışmaya açılan, yazara gönderilen mektupların gazete üzerinden yazılan cevaplar ile şekillendirdiği ve bu tartışmaların toplanıp kaleme alınmasıyla ortaya çıkan *İki Kültür* adlı kitap ile Snow, meşhur kavramsallaştırmasını dünyaya duyurma imkânına sahip oldu. Aslına bakılırsa Snow'un da vurguladığı şey, amacının bu ün olmadığıydı. Snow bir fizikçi olarak, yani bir bilim insanı olarak, kaleme aldığı romanlarla da bir edebiyatçı olarak arada kalmışlığını, iki farklı kültür arasında gelip gittiğini ve bu iki farklı grup arasında uzlaşmaz ve diğerini kabul etmez tavrı sorgulamak ve sorgulatmak yönünde bir derdin sonucu idi.

Bugün için kullanımının güncelliğini koruyan bir yönü olup olmadığı tartışmaya açık bir başka alan. Ancak Snow'un iki kültür tartışmasını açtığı dönemden itibaren Snow'un adlandırması Snow'un kullanım amacını aşmış ve neredeyse doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımından diğer pek çok ayrıma dualiteler arasındaki tartışmanın genel başlığı olarak kullanım bulmuştur. Sosyal bilimler alanında birçok

ismin bir araya gelerek hazırladığı sosyal bilimlerin güncel sorunlarının kaleme alındığı *Sosyal Bilimleri Açın Raporu*’nda belirlenen üç gündem başlığından biri olarak iki kültürün geçerliliği tartışması ise başka bir tartışmanın alanı olarak bu bölümde yerini alacaktır.

Diğer taraftan meşhur doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımı bir diğer ikilik olarak sosyal bilimler sahnesinde karşımıza sıkça çıkar. Bir anlamda Özlem’in bilim içinde ilerleyen 2500 yıllık evrenselcilik-tekilcilik tartışmasının dolaylı bir sonucu olarak, diğer taraftan da ele aldığımız iki sosyolojik geleneğin yaklaşımlarında bile izini bulan doğa bilimlerinin nispeten yeni sosyal bilimlerden ‘daha fazla bilim’ olduğuna dair örtük ya da bizzat açık bir inancın, düşüncenin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımına eklenen tartışmanın üçüncü kanadı insan bilimleri tarafından da bu tartışmaya ilişkin sosyal bilimlere yakın itirazlar söz konusu olmuştur.

Sosyal bilimler adlandırmasına karşı çıkan hermeneutik gelenek düşünürleri sosyal bilimlerin hem yöntem hem de konu bakımından farklı olması gerekliliğini temellendirirken *tin bilimleri*, *kültür bilimleri* ve benzeri adlandırmaları kullanmışlardır. Hermeneutik gelenekten Windelband ise farklı bir yaklaşım ile doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımını sosyal bilimler içinde tartışarak nomotetik-idiografik bilimler ayrımını önerir. Bu ayrım özellikle Gulbenkian Komisyonu tarafından da kullanım bulmuş bir alternatif olarak yerini bu çalışmada almıştır. İdiografik yani tekil olanı, bir kerelik ve özgül olan tekrarlanamaz bilimlerin toplandığı ve daha çok sosyal bilimleri kavramaya yönelik bir anlayış iken, nomotetik yani yasa koyucu, genellenebilir bilim yaklaşımı daha çok doğa bilimlerine yakın sosyal bilim kanadı olarak belirlenebilir. Sosyal bilimler içindede nomotetik eğilimlere sahip disiplinler söz konusudur. Özellikle Gulbenkian Komisyonu’nun *Sosyal Bilimleri Açın* adlı raporunda sosyal bilimler içindeki nomotetik eğilimlerine bir diğer deyişle nomotetik sosyal bilimlerin evrensel bilgiye ulaşma iddiasında olduğu da dikkat çekilmiştir. Hatta Gulbenkian Komisyonu (2012: 51) nomotetik sosyal bilimlerin bu iddiasını riskli bir kumar olarak nitelendirmiştir. Nomotetik bilimler olarak anılan sosyal bilimler iktisat, siyaset bilimi ve sosyoloji diğer taraftan antropoloji ve tarih gibi disiplinlerin başını çektiği idiografik sosyal

bilimler arasındaki bu ayrım bir anlamda doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımına taraf sosyolojik geleneklerin düşüncelerinin sosyal bilimler arasındaki ayrışmalara yansımalarının bir sonucu olarak yine bu bölüm içinde yerini alacaktır.

Bu bölümün ve çalışmanın ana konusunu oluşturan dualizmlere ilişkin hermeneutik gelenek ve pozitivist gelenek arasındaki karşıtlıktan, iki kültürden başlayarak, nomotetik-idiografik bilimler ayrımına uzanan dualite tartışmaları sadece sosyoloji içinde süren bir tartışmada değildir. Felsefenin uzun geçmişinden bugüne kullanılan bir anlama sistemi olarak ikilikler ve zıtlıklar çağdaş felsefe de dualite konusunda çalışan pek çok düşünce söz konusu olmuştur. Diğer taraftan kuantum fiziğinde ışığın hem dalga hem de parçacıkla yayılması ile ilgili ifade etmek için kullanım bulur. Sosyal bilimler içinde de yerleşen dualiteler özellikle sosyal bilimsel yöntemdeki temel karşıtlıkları anlatmak için kullanılmaktadır. Sosyolojide özellikle iki karşıt gelenek dualizmlerin iki tarafını oluşturmaktadır. Bu bağlamda sosyolojide kullanım bulan ve bu çalışmanın temel konusunu oluşturan özne-nesne, eylem-yapı ve teori-pratik gibi sosyolojik dualiteler alt başlıklarıyla yine bu bölümde yerini alacak konulardandır.

2.1. İki Kültür Tartışması

Çeşitli sosyal bilim alanlarından on sosyal bilimcinin toplanarak oluşturduğu *Gulbenkian Komisyonu* sosyal bilimin içinde bulunduğu güncel durumu tespit amacı ile üç tartışma başlığı belirler. Gubenkian Komisyonu’nca ele alınan temel konu başlıkları: “(1) sosyal bilimler arasındaki ayrımların geçerliliği; (2) sosyal bilimler mirasının ne ölçüde yerel görüşlü olduğu; (3) “iki kültür” arasındaki ayrımın gerçekliği ve geçerliliği” (Gulbenkian, 2012: 39).

Bu üç başlıktan ilki sosyal bilimlerde Weber’in de değindiği artan disiplinleşme ve ayrışmanın son dönemde kazandığı boyut üzerinedir. Bu başlık aynı zamanda sosyal bilimlerde disiplinler arası ayrışmanın gerekliliği yönündeki iddiayı sorgular ve disiplinlerarasılık konusunda safını belli eder. Diğer taraftan açılan diğer tartışma başlığı ile komisyon sosyal bilimlerde yerellik-evrensellik tartışmasına temas eder. Üçüncü ve son başlık ise iki kültür üzerinedir. Lee ve Wallerstein’in (2007:9) “insanlık tarihi açısından nispeten yeni ama işaret ettiği durum bakımından çok da

yeni olmayan bir tartışma olarak niteledikler iki kültür “Snow’un kitabını yazdığı sıralarda bu kavramın açık ve net olduğu düşünölmüşse de, ki Snow’un tabirinin tutulmasının nedeni de budur, kavramın geçerliliğı 1960’lardan bu yana giderek daha fazla sorgulanmaya başlamıştır” (Lee ve Wallerstein, 2007: 9) diyerek durum tespiti yaptıkları iki kültür nedir?

Charles Percy Snow’un 1959 yılında Rede Konferansı’na katılım gerçekleştirerek sunduğı ve daha sonra kendisine gelen eleştiri mektuplarına verdiği cevaplar ve bu sayede yaptığı katkılarla genişleyen bir tartışma ile metinleştirilen önlü iki kültür tartışması özellikle 1960’lı yılların favori tartışmalarından biri olarak karşımıza çıkmıştır. İngiliz bilim adamı, yazar Snow’un, bir romancı olarak edebiyatçılar ve bir bilim insanı olarak fizik, kimya gibi bilimlere mensup insanlar arasındaki uçuruma - hatta her iki grubun üyesi olarak kendi yaşadığı gerilime- değindiğı bu çalışma, sonrasında doğa bilimleri ve sosyal bilimler arasındaki ayrım konusunda tartışmalara bir giriş niteliğı teşkil eder hale gelmiştir. Snow’un 1959 yılında Rede Konferansı’nda “İki Kültür ve Bilimsel Devrim” başlıklı konuşmasıyla gündeme gelen ve hatta gündeme oturan çok sayıda eleştiri mektubuna cevap vermek adına Snow tarafından dört yıl sonrasında yeniden savunulan bir tartışma olarak karşımıza çıkan iki kültür dualiteler üzerine bir tartışma amaçlayan bu çalışma için de temel giriş olarak belirlenmiştir.

İki kültür nedir? İki kültür adlandırmasının gerekçesi ne şekilde temellendirilmiştir? Bu tartışma kapsamında ele alınan iki kültürün öğeleri nelerdir? Zamanla tartışmanın aldığı şekil hakkında neler söylenebilir? İki kültür tartışması güncel midir? Güncel versiyonu hangi şekle evrilmiştir? Bu ve benzeri birçok soru akla gelmektedir.

Snow’un “Konferans metnini yazmadan önce, başlığı “Zenginler ve Yoksullar” koymayı düşünüyordum. Keşke fikrimi değıştirmeseydim.” diyerek özellikle Batı merkezci konumlanış ile bilimsel devrim ve sanayi devrimi, zenginlik ile yoksulluğı ilişkilendirdiğı açıklamasına işaret eden ve çalışmanın esas başlığı olarak belirlediğı “İki Kültür ve Bilimsel Devrim” başlığıyla sunduğı iki kültür tartışması gerek Snow’un ilk ortaya attığı dönemde gerekse 1970’li yıllarda ve sonrasında oldukça ses getirmiştir. Özellikle bilim dünyası ve edebiyat dünyası arasındaki uçuruma kendince işaret ettiğı tartışmasının yalnızca Snow tarafından bir gerçekliğinin olmamasının

sonucudur ki tartışmaya katılan ve katılmayanlarla tartışma genişlemiştir. İki kültür, Snow'un deyimiyle “iki ayrı kutup” adlandırmasına ilişkin temellendirmesini Snow şu şekilde yapmaktadır:

Batı toplumunun tamamında düşünsel hayatın gittikçe iki kutba, iki zıt gruba ayrılmakta olduğunu düşünüyorum. Düşünsel hayat derken, buna pratik hayatımızın büyük bir kısmını da katıyorum; çünkü en derin düzeyde bu ikisinin birbirinden ayrılabilceğini ileri sürebilecek en son kişi benim. Pratik hayata biraz sonra döneceğim. İki kutup, iki zıt grup: Bir kutupta edebi entellektüeller var, bunlar “entellektüel” sıfatını onlardan başka kimse yokmuş gibi sadece kendilerinden bahsetmek için kullanmayı alışkanlık edinmişlerdir... Bir kutupta edebi entellektüeller varken, öbüründe de öncelikle fizikçilerin temsil ettiği bilim adamları var (Snow, 2005: 92-93).

Snow'un temel derdini oluşturan bu karşıt kutuplarının temsilcileri “edebi entellektüeller” ve “fizikçilerden oluşan bilim adamları grubu”ndan oluşmaktadır. Snow bir taraftan uğraştığı fizik bilimi ile içinde yer aldığı bilim dünyası mensubu, diğer taraftan yazdığı romanlarla edebiyat dünyası mensubu olarak arada kalmışlığını anlattığı ve iki kültür arasında keskin sınırları sorguladığı çalışmasında iki kültürün taraflarını en net şu şekilde betimler:

Kutupların birinde, bilimsel kültür sadece düşünsel anlamda değil antropolojik anlamda da gerçekten bir kültürdür. Yani, bu kültürün üyelerinin birbirlerini her zaman bütünüyle anlamalarına gerek yoktur, zaten çoğunlukla da anlamazlar; biyologların çağdaş fizik hakkındaki düşünceleri çoğunlukla epey bulanıktır; ama aralarında ortak tavırlar, ortak standartlar ve davranış modelleri, ortak yaklaşımlar ve varsayımlar vardır. Bu ortaklık şaşırtıcı ölçüde geniş ve derin boyutlara ulaşır. Öbür zihinsel modelleri, örneğin din, siyaset ya da sınıf kaynaklı zihinsel modelleri çapraz keser (Snow, 2005: 99).

Snow bu ayrımlar için iki değil iki yüz iki ya da daha fazla ayrımın yapılabilceğini savunur ve ona göre iki sayısı ile giriştiği bu ayrım aslında tehlikeli de bir girişimdir; ancak aynı zamanda yazar iki kültür arasında yaptığı ayrımı çok da yerinde bulur. Uzun süre yeni ayrımlar yapmayı da planladığını belirten Snow kendi tabiriyle “iki kültürden daha ince ayarlar yapmayı da gereksiz” bulur.

Snow ve iki kültür üzerine süren tartışmalarda göze ilk çarpan şüphesiz geçerliliği konusudur. Çünkü Snow'un yaptığı tartışma eski bir tartışma olarak geride kalmış görünür ayrıca bakıldığında Snow'un temelde değindiği meslek grupları arasındaki iletişimsizlik problemi oldukça özel niteliktedir. Snow'un ortaya attığı iki kültür tanımı etrafındaki bu ayrımın özellikle 1950-1960'lı yıllara ait görünse de artık ortak noktalara ilişkin daha fazla şey ortaya konuyor olsa da geçerliliğine ilişkin tartışmalarda devam etmektedir; çünkü iki kültür tartışması Snow'un değindiği bu anlamda kalmayıp aynı zamanda doğa bilimleri-sosyal bilimler tartışmasına da atıfta bulunmaktadır. *Sosyal Bilimleri Açın* raporunda durumun hala tartışmaya konu olması da bu durumu destekler niteliktedir. Raporda da bu konuya ilişkin fikirlere yer verilmiş ve "iki kültür" ayrımının günümüzdeki yeri ve geçerliliği Gulbenkian Komisyonu tarafından tartışmaya açılmıştır.

1945'ten önce, sosyal bilimler kendi içinde, iki kültür arasında bölünmüştü ve sosyal bilimlerin, herkesin kendi tercihiye göre ya da insan bilimleri ile birleşerek ortadan kalkmasını savunan pek çok ses vardı. Başka bir deyişle sosyal bilimler, iki kültür kavramının derin gerçeğini kabul ederek, bunlardan birine ya da diğerine, onların koşullarını kabul ederek dâhil olmaya çağırıyorlardı (Gulbenkian, 2012: 67).

Tarihsel ve disiplinler arası analizi benimseyen Lee ve Wallerstein'e göre 1959'da Snow tarafından icat edilen iki kültür kavramı ne çok eskiye dayanmaktadır ne de çok yeni bir kavramdır. Sonuçta kavramın hitap ettiği belli bir kesimin söz konusu olması da kavramı popüler kılmıştır (Lee ve Wallerstein, 2007: 9). Wallerstein iki kültür tartışmasına farklı perspektiflerden ele alır. Ayrıca Wallerstein iki kültür tartışmasını Snow'un adlandırmasından öncelere götürüp tarihsel boyutuna vurgu yapmıştır. Dizdar, Wallerstein'in bu çalışma ile ilgili tutumunu şu şekilde saptar: "Wallerstein iki kültür ayrımının varlığıyla ilgili bir tartışma yürütmüyor, iki kültürü verili bir durum olarak saptıyor. Ayrımın kökenini modern doğa bilimlerinin kendi kurumlarını oluşturma sürecine kadar gerilere götürüyor" (Dizdar, 2015: 54) .

Snow'un iki entellektüel grup arasındaki iletişimsizlik problemine değindiğini ve bu iki kültürün birbirinden faydalanması gerektiğine ilişkin görüşlerini hatırlatan Lee ve Wallerstein için en temel soru ise iki kültür ile bahsedilen kültürlerin neler olduğudur. Lee ve Wallerstein'e göre "Bu kültürlerden biri bilim kültürü olarak

adlandırılır. Diğerinin ise pek çok ismi vardır: edebi, felsefi, beşeri kültür” (Lee ve Wallerstein, 2007: 9). Lee ve Wallerstein’in iki kültür ile ilgili asıl tartışmaya açtığı konu ise bambaşka bir konudur. İki kültürden hangisi daha eskiye dayanır. Genel olarak cevap her ne kadar beşeri kültürden yana olsa da Lee ve Wallerstein bu kronolojiyi sorgulamaya açar ve bilim ve kültürünün daha eski olduğu yönünde tez geliştirirler. Beşeri kültüre ve bilim kültürüne 19. yüzyılda üçüncü olarak katılan ise sosyal bilimler olmuştur. Bu tez aynı zamanda bilimin sürekli artan üstünlüğünün yanında beşeri kültürün direnişinin sosyal bilimlerin en başından içine düştüğü ikili bir bilim anlayışının da açıklamasıdır. Bilim kültürü denildiğinde her ne kadar doğa bilimleri anlaşılsada sosyal bilimlerin gelişimi de bilimler alanında, eksik parçanın tamamlanmasıdır. Wallerstein ve Lee’ye göre; sosyal bilim iki kültür tartışmasının yürütüldüğü alan olarak bir anlamda bilimler arasındaki uzlaşma ve bütünleşmeye dönük tartışmaların da yürütüldüğü arenadır.

Unutmamak gerekir ki bu tartışmalar aynı zamanda bilimin sorgusuz sualsiz artan yükselişi ve merkeziliği ile de ilgilidir. Stremlin’in konuya ilişkin tespiti şu şekildedir: “Yine de, her çeşitten bilim kültürü 1970’lerden itibaren dünyanın her yerinde otoriter bilgiyi tanımlar olmuştur hatta pek çok kişiye göre bilim kültürü var olan tek bilgi biçimiydi” (Stremlin, 2007: 49). Bilim kültürünün bu hâkim konumu hangi bilim grubunun daha çok bilim olduğu ya da hangi bilim grubunun daha eski olduğu tartışmasının da kaynağını oluşturmuştur. Snow’un ünlü tartışmasının kaynağı da bir anlamda ortaya çıkan bu farklılıktır.

Kimi düşünürlere göre bilim kültürü çok daha eskidir ve daha bilimdir. Özellikle bilimsel gelişmelerle özel olarak fizik bilimindeki gelişmelerle hız kazanan bir gelişim dönemi söz konusu olduğuna işaret ederek bilim kültürü ile tarihsel gelişimi önceler. Meglio (2007: 77) gibi pek çok düşünür de bu tartışmaya ve bilimler arenasına son katılan, sosyal bilimlerin de Fransız Devrimi ile ortaya çıktığını iddia ederek dolaylı bir şekilde tarihsel öncelik fikrini destekler. Böylece Fransız Devrimi’nin bu tartışmanın şekillenmesinde ve sosyal bilimlerin şekillenmesinde rolü ortaya çıkar.

Miealants da (2007: 50) Fransız Devrimi’nin iki kültür ayrımının ortaya çıkışına ani ve büyük bir etkide bulunduğunu düşünür. Fransız Devriminin söylemsel ve düşünsel

etkilerinin iki kültürün beşeri kanadına etkisi iki kültür arasındaki ayrımı belirgin kılmıştır. Mielants farklı entelektüel alanlar olarak ayrımı derinleşen bu kültürler arasındaki bilimsel geçerlilik, fayda, kanıtlanabilirlik temelinde metodolojik, epistemolojik ve ontolojik bazı farklara işaret eder. Sosyal bilimlerin gelişiminde özellikle bilim kültürünün oluşumun da etkileri olduğu da göz önüne alan Mielants'ın ve diğer pek çok sosyal bilimcinin dikkat çektiği gibi bu kültürler arasındaki farkın kaynağı kimin daha çok “bilimsel olduğu” üzerinden şekillenir hale evrilmesi de yine bilim kültüründeki bu gelişmeler ile açıklanabilir (Mielants, 2007: 50).

Kimilerine göre tarihsel olarak öncü beşeri kültür kimilerine göre ise bilim kültürü. Tarihsel olarak incelemeye alındığında bu ayrımın şekillenmesinde başta fizik biliminde olmak üzere bilim alanındaki gelişmeler ve doğa bilimlerinin değişimi etkili olmuştur. Fransız Devrimi'nin de hatları belirginleştirdiği ve üçüncü arena olarak sosyal bilimlerin katılmasına yönelik fikri imkânların sağlayıcısı olmuş ve ‘iki kültür’ arasındaki ayrışmaya derinden etki etmiştir. İki kültür arasında hangisinin “daha güçlü, geçerli, yeterli” olduğuna ve hangisinin hâkim olması gerektiğine dair örtük süren bir mücadelenin 1959 yılında Snow'un dile getirmesiyle karşılık bulmasının nedeni bir anlamda bu tartışmanın adı konmasa da geçmişten gelen bir gerçekliğe tekabül etmesiyle ilgilidir. Dolayısıyla Snow'un ifade ettiği dönemde meslek grupları arasında iletişimsizlik problemi olarak betimlediği bu tartışmanın doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımına kadar uzanan arka planın olması iki kültür tartışmasını oldukça genişletmiştir.

Snow'un iki yüz iki kültür ya da daha fazla kültür ayrımı yapılabilecekken pragmatik nedenlerle başvurduğu iki kültür ayrımına Wallerstein farklı bir soruyla yaklaşır. “Modern dünyada bilginin yapılandırılması sırasında yapılanlara itiraz eden herkesin er ya da geç o temel epistemolojik soruya gelip dayandığını, dayanacağını anlatmaya çalıştık: İki kültür mü var, yoksa bir kültür mü?” (Wallerstein, 2007: 264). Bu soruyla belkide iki kültür tartışmasından daha çok bilimler arasındaki ayrımların, disiplinleşmenin ve bilimin mevcut düzeninin tek ve kabul edilen bir görüş birliği olarak sorgulamaya açılması da söz konusu olmalıdır. Yani söz konusu tartışmanın

en baştan bilim kültürünün üstünlüğünü kabul etmekte mi olduğu da sorgulanmalıdır. Dizdar'ın dikkat çektiği gibi:

Rapor'daki anlatımıyla problem, bilimlerin iki kültür belgesine bölünmüş olması değil, bilimlerin hiyerarşik bir varoluş sergilemesi ve bu hiyerarşide doğa bilimlerinin üstte durması olarak görülüyor. Hiyerarşi burada sadece bilimsel yöntem geliştirmek ve örnek olmak manasında değil, aynı zamanda toplumsal meşruiyet kazanmış olmak, örgütlenme ve kaynaklara ulaşmakta avantajlı olmak boyutlarını da içeriyor (Dizdar, 2015: 56).

Özetle J.P. Snow'un "İki Kültür ve Bilimsel Devrim" adlı konferans metniyle vurguladığı sonrasında da Snow'a atfen oldukça sık kullanılan iki kültür kavramıyla Snow "edebi entelektüeller" ile "doğa bilimciler"i ayrı dünyalarını ele alır. Snow'un tabiriyle pek çok ayrı dünya senaryosu ortaya konabilse de Snow'un vurgulamaya çalıştığı özel olarak bilimsel dünya arasındaki bu ikili karşıtlıktır. Dolayısıyla Aytekin'in (2015: 21) belirttiği gibi oldukça tikel bir konu olarak dursa ve güncelliğine ilişkin soru işaretleri bulunsun da Snow bu tartışmasıyla hala adından söz ettirmekte ve ikilikler üzerine bu çalışmada oldukça kayda değer bir yer bulmaktadır. Snow ikili yaklaşımları tehlikeli bulsa da ona göre bilim dünyası içindeki bu keskin ayrımı bu tarz bir ikili ayrımla ele almak en ideal anlatım şekli olmuştur.

2.2. Doğa Bilimleri - Sosyal Bilimler Ayrımı Üzerine

Bir modern zamanlar bilimi olarak nitelendirilen sosyal bilimler, sosyal bilimler özelinde sosyoloji, 16. yüzyıldan itibaren bilim olarak kabul edilme hususundaki savaşımını yöntem tartışmaları üzerinden sürdürmüştür. Bunun nedenleri arasında pek tabii doğa bilimlerinin kesinliği, yöntemsel olarak daha net oluşu gibi nedenler başı çekmektedir. "Tanımlayıcı bir sıfat taşımadan kullanıldığında bilim, öncelikle (hatta sadece) doğa bilimi anlamında (anlamına) kullanılır olmuştur. Bu olgu, doğa biliminin felsefe denilen başka bir bilgi biçiminden tamamen farklı hatta ona karşıt olarak sosyal-entelektüel meşruiyete tek başına sahip çıkma çabasının doruk noktasını oluşturur" (Gulbenkian, 2012: 15). Dolayısıyla sosyal bilimlerin ortaya çıkmasında kendini doğa bilimlerine karşı konumlandırışı ve doğa bilimleri kriterleri üzerinden bilim olma kriterlerini sağlama mecburiyeti, sosyolojinin ortaya çıktığı dönemden itibaren varlığını korur. Sosyal bilimlerin bizatihi var olma mücadelesini

şekillendiren doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımı en başta karşımıza çıkan ikiliktir. “*Doğa bilimleri-Sosyal bilimler Ayrımının Dünü Bugünü*” adlı çalışmasında bu ayrıma değinen Özlem’e göre “Binlerce yıllık evrenselcilik-tekilcilik tartışması ve çatışması, onaltıncı ve onyedinci yüzyıllardan bu yana, özellikle “bilim” kavramı çevresinde devam etmektedir” (Özlem, 2002: 271).

Gulbenkian Komisyonu da evrenselcilik-tekilcilik tartışmasına yer vermiştir. Rapora göre “ Evrenselcilikle tekilcilik arasındaki gerilim yeni bir keşif değildir; son 200 yıldır farklı görünümeler altında sosyal bilimlerin merkezinde yer alagelen bir tartışmadır” (Gulbenkian, 2012: 57). Ancak komisyon evrenselcilik-tekilcilik tartışmasından çok değişme ve bu değişmenin tarihselliği kısmına vurgu yapar. Komisyona göre bu bağlamda sosyal bilimlerin evrenselcilik-tekilcilik tartışmasının sosyal bilimler içindeki yansımaları ilişkin raporuna da adını veren temel bir soru belirler. “Önümüzde duran soru, yerelcilik konusundaki haklı eleştirilerle gereken yanıtı verebilmek ve böylece evrensel düzeyde anlamlı, uygulanabilir, geçerli bir sosyal bilim iddiasında bulunabilmek için, sosyal bilimleri nasıl açabileceğimiz sorusudur” (Gulbenkian, 2012: 59).

Özlem, bilim içindeki doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımının kaynağı olarak gördüğü felsefe kökenli evrenselcilik-tekilcilik tartışmasının aynı zamanda bilimdeki dualist ayrımın da temeli olduğunu vurgular. Özlem aynı zamanda bilim içinde süregiden evrenselcilik-tekilcilik tartışmasının birer yansıması olarak doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımına da vurgu yapar.

Bu anlamda Özlem (2002: 262) felsefe tarihinde iki bin beş yüz yıldan beri tanınan evrenselcilik-tekilcilik tartışmasının bir varyasyonu olarak doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımını ele alır. Özlem’e göre (2002: 271) “binlerce yıllık evrenselcilik-tekilcilik tartışması ve çatışması, on altıncı ve on yedinci yüzyıllardan bu yana, özellikle “bilim” kavramı çerçevesinde devam etmektedir”.

Hâkim tümelci söyleme gönderme yapan Özlem’e göre (2002: 266) Batı’nın bilimi içinde tekilci kanat nispeten cılız kalmıştır. Bakıldığında bu durum doğa biliminin ve sosyal bilimler içerisinde de pozitivizm uzun süren etkisine de getirilebilecek açıklamalardan biridir. Bu bağlamda Özlem (2002: 271) aynı zamanda evrenselcilik-

tekilcilik ya da tümel-tekil dualitelerinin felsefe bakımından en önemli dualiteler olarak tespit eder ve bu ünlü dualitelerin on altıncı ve on yedinci yüzyıllardan bu yana bilim içinde sürdüğüne dikkat çekmiştir.

Evrenselcilik-tekilcilik tartışmasının yadsınamaz payı olduğu kadar, doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımının temel belirleyicisi yöntem tartışmalarıdır. Ancak bu ayrım bilimler arasında yöntemsel meşruiyet tartışmaları kadar, bilimsel geçerlilik ve toplumsal meşruiyet tartışmalarını da içerir. Bu tartışmalar da özellikle sosyal bilim içerisinde yürütülmektedir. Bunun nedeni doğa bilimlerinin bir diğer ifadeyle, iki kültürün bilim kültürü kanadının tarihsel önceliğidir, denilebilir. Dolayısıyla adlandırılması ister iki kültür, ister doğa bilimleri-sosyal bilimler şeklinde olsun isterse de nomotetik-idiografik bilimler ayrımı şeklinde olsun bu ayrımlar bilginin elde edilmiş yöntemine ilişkin problemlerdir ve bu nedenle hala varlıklarını sürdürmektedir.

Sosyoloji adını ilk kez kullanan ve pozitivist bir yöntemsel anlayışla sosyolojinin kurucusu olarak kabul edilen Comte'un pozitivizm ile ilk ve en temel amaçlarından biri toplumu anlamaya ve toplumsal düzeni sağlamaya çalışacağı bu yeni bilimi tıpkı doğa bilimlerinin kuşkuylanılmayan bilimsellik iddiasına sahip olarak kurmaktı. Bu anlamda Comte'un etkilendiği fizik bilimine benzer bir adlandırmaya “sosyal fizik” sonrasında ise sosyoloji adlandırmasına başvurduğu hatırlatılabilir. Bu konuda Özlem tespitini şu şekilde yapar: “Comte, konusu “toplum” olacak olan bu bilim için doğa bilimlerini model olarak almakta öylesine kararlıydı ki, temellendirdiği bilime “sosyal fizik” adını da seve seve verebilmişti. Demek ki pozitivist bir tümelci söylemin ürünü olan “sosyal bilim(ler)”, Newton fiziği modeline göre kurulmuştur” (Özlem, 2002: 276).

Comte'un en başından sosyolojiyi doğa bilimlerine yaklaştırma çabası, doğa bilimlerinin geçerlilik iddialarına sosyolojinin de sahip olması yönünde bir adımdı. Bunun için pozitivist yöneme başvuran ve pozitivizmle sosyolojide olgulara dayalı açıklamayı savunan Comte'un bu yaklaşımı Durkheim için de karşılık bulan bir çabaydı. Bu noktada şu hatırlatılabilir ki: “Sosyal bilimler felsefesi içindeki en önemli tartışmalardan biri doğa bilimleri ile sosyal bilimlerin metodolojik birliğiyle

ilgilidir. Ancak bu tartışmanın yürütülme tarzı hatalıdır. Çünkü tartışma belirli bir bilim anlayışı, pozitivizm, açısından yapılmaktadır” (Keat ve Urry, 2001: 13).

Doğa bilimlerinin daha bilimsel olma iddiasına yol açan geçerlilik ve sınanabilirlik kriterlerini sosyal bilimlerin sağlayabilmesi konusunda Comte’un çabasını yansıtan pozitivizm ile sosyal bilimler içinde doğa bilimleri-sosyal bilimleri ayrımı konusunda da bir tartışmayı sosyal bilimlere taşımıştır. Comte için yaşadığı dönemde çok net olan bilimler hiyerarşisinde sosyoloji, kraliçe bilim olması gerekirken bilimler sahnesine en son çıkmış olması nedeniyle bu hiyerarşide alt sıralarda yer alsa da Comte pozitivist yöntemle doğa bilimlerinin kanıtlanabilirlik ve geçerlilik kriterlerine sahip olabilecek bir sosyoloji ve sosyal bilimler tasavvuru kurar. Ancak Comte’da Gulbenkian Komisyonu’nun ya da diğer pek çok sosyal bilimcinin vurguladığı gibi bilimler arasında bu sınırları yapay bulur: “Bilimler arasında tesis ettiğimiz ayrımlar, bazı insanların sandığı gibi gelişi güzel olmasalar da, asıl olarak hala yapaydır” (Comte, 2003: 34).

Bu noktadan hareketle Comte’un son dönem çalışmalarında bu yapay sınırları aşmaya çalıştığı da görülür. Tatlıcan’a göre (2011: 28) “Comte, bilimler sınıflandırmasında bilimlerin ideal birliğini savunur” ve “asıl büyük hedefi tüm bilimlerin tek bir şema altında birleştirilmesi önerisi her bilim dalından uzmanların saldırısına uğrar” (Tatlıcan, 2011: 18). Dolayısıyla Comte doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımına karşı tek şema altında birleşme programından çok bilimler arasındaki hiyerarşi modeli ve sosyal bilimleri doğa bilimlerine benzetme dolayısıyla, doğa bilimleri ve sosyal bilimler arasındaki ayrım konusunda tartışmayı derinleştirmesiyle yer etmiştir.

Pozitivizm bakımından temellendirildiğini iddia edebileceğimiz doğa bilimleri-sosyal bilimleri ayrımında tek taraf elbette ki pozitivist gelenek değildir. Bu tartışmada diğer bir sosyolojik gelenek hermeneutik geleneğinde tartışmanın şekillenmesindeki etkisi göz ardı edilemez. Köker’e göre:

Pozitivist epistemolojiye uygun olarak, sosyal bilimlerin gelişmemişliğinden, gençliğinden dem vurarak, doğa bilimlerini örnek alan araştırmaların yaygınlaştırılması gerektiği önerileri yer almaktadır. Diğer yandan ise sosyal bilimlerle (ki, burada artık, Geisteswissenschaften veya sciences humaines karşılığı

olarak tinsel, beşeri, kültürel, ahlaki –moral- vb. bilimler diye de isimlendirilmektedir) doğa bilimleri arasında öze ilişkin farklılıkların bulunduğunu, sosyal bilimlerin farklı epistemolojik öncüllere dayandırılması ve farklı metodolojik ilkelere sahip kılınması gerektiğini ileri süren görüşler yer almaktadır (Köker, 2008: 14).

Bu bakımdan tartışmanın diğer kanadı da göz önüne alındığında hermeneutik gelenek kanadı, sosyal bilimler adlandırmasına bile şüpheli yaklaşır. Bu adlandırma yerine tin bilimleri ve kültür bilimleri adlandırmalarına başvuran hermeneutik gelenek düşünürleri sosyal bilimlerin doğa bilimleri gibi olmadan da bilimsellik iddiasında bulunulabileceğini ifade ederler. Hermeneutik geleneğe göre sosyal bilimler anlamaya dayalı, tekil, özgün ve biricik olandan hareketle yola çıkmalıdır.

Hiç şüphesiz hermeneutik gelenek öncesinde de artan doğa bilimleri -özellikle fizik-etkisiyle, doğa bilimlerinin hâkim konumunun sorgulandığını da görürüz. Sosyal bilim teriminin ortaya çıkışını özetleyen Meglio, “Sosyal bilim” terimi (hem tekil hem de çoğul haliyle) on sekizinci yüzyılda, o zamanlar genellikle “siyaset bilimleri ve tinsel bilimler” denilen bilimlerin yerine kullanılan bir terim olarak ortaya çıkmıştır” (Meglio, 2007: 78) fikrini savunmuştur. Sosyal bilim teriminin belirginleştiği 18. yüzyılda doğa bilimlerinin yöntemlerinin bu yeni bilim grubunda kullanılıp kullanılamayacağına ilişkin tartışmalar söz konusu olduğunda, hermenutik gelenek öncesinde Vico’nun reddiyesi hatırlatılabilir. Hermeneutik geleneğin de, Vico’nun da savunduğu bu görüş şu şekilde özetlenebilir:

Toplum doğanın incelendiği gibi incelenebilir mi sorusuna kati bir hayır cevabı veren ilk olarak 18. yüzyıl başlarında İtalyan tarihçi ve felsefeci Vico olmuştur. Doğal dünyayı “dış doğa”, insan davranışlarını “ikinci doğa” olarak tanımlayan Vico, ikincinin ancak “içsel bilgi” yoluyla elde edilebileceğini savunmuştur. Bu görüşün modern yansıması hermenötik (yorumsayıcı) gelenektir. Hermenötik yaklaşıma göre sosyal bilim anlamları ve kavramsal bağıntılarla ilgilenir; bu açıdan doğadaki mevcut amripik olayları ve durumları ortaya çıkarmaya çalışan doğal bilimlere hiç benzemez (Aytekin, 2015: 25).

Hermeneutik gelenek içinden gelen düşünürlerden özellikle Dilthey’in öncülüğünde bir grup sosyal bilimler adlandırmasına karşı çıkar. Bu adlandırma yerine “Tin Bilimleri” adını öneren Dilthey, tin bilimlerinin bir tekillikler alanı olduğuna dikkat

çekmiştir. Özlem'in hermeneutik gelenek düşünürlerine ilişkin tespitinde yer aldığı gibi: "Onlar, insan-tarih-toplum-kültür dünyasının esasen bir tekilikler dünyası olduğunu, her toplumun, her kültürün bu tekilliğiyle ele alınması gerektiğini, bu dünyanın yasalara göre açıklanacak bir dünya olmadığını, ancak bir anlamının/yorumlamanın konusu olabileceğini söylüyorlar" (Özlem, 2002: 279) .

Sosyal bilimler adlandırmasına bile şüpheyile yaklaşan Hermeneutik gelenek doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımına farklı bir bakış açısıyla yaklaşır. Hermeneutik gelenek doğa bilimlerinin "daha bilim" olarak pozitivizm tarafından dayatılmasına karşı çıkar. Hermeneutik geleneğe göre öncelikle bu bilimlerin nesneleri farklıdır. Dolayısıyla yöntemsel olarak da farklılık söz konusu olmalıdır.

Hermeneutik yöneme göre sosyal bilimler konusu insan olan bir bilim olarak doğa bilimlerinin yöntemiyle değil sosyal bilimlerin kendine özgü yöntemleriyle ele alınmalıdır. Bu durumda Hermeneutik gelenek doğa bilimlerinin bilimcilik kriterlerine göre sosyal bilimleri düzenlemeyi reddederek doğa bilimleri ve sosyal bilimlerin farklı olması gerektiğini, bilim anlayışında ortodoksiye ve tek yöntem fikrine karşı çıkarak savunur.

Doğa bilimleri-sosyal bilimler arasındaki ayrımına Giddens açısından bakıldığında sosyal bilimlerin yaşadığı başarısızlık ve krizin ardındaki nedenlerden biri bu ayrımın sosyal bilimler içindeki tartışmalara yansımış olmasının da etkisidir. İnsan ürünü olmayan doğanın incelenmesinde doğa bilimleri yöntemleri uygun düşse de kaçınılmaz olarak hermeneutik olan sosyal bilimlere uygun düşmeyecektir. Bu nedenle "Epistemolojisi ve ideallerini doğrudan doğa bilimlerindeki benzer biçimde ifade etmeye çalışan bir sosyal bilim yaklaşımı kesinlikle başarısızlığa mahkûmdur ve toplum hakkında sadece sınırlı bir anlayışa ulaşabilir (Giddens, 2013: 32).

Bir anlamda doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımı bilim olma kriterlerinin doğa bilimlerine göre düzenlenmiş olmasından kaynaklanan sorunlar olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla bütün bu ayrımlar, sorunlar ve bilimler arasında ayrımlara ilişkin tartışmaların geçerli olup olmadığına yönelik sorgulamalar en az doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımı kadar tartışmaya değerdir. Bu bilimlerin ayrı konular

ve ilgi alanları ile farklı olması gerektiğini savunan birçok düşünür de doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımında bu noktaya temas etmiştir. Fay'ın bu konudaki görüşlerinde olduğu gibi:

Sosyal bilimler, tipik olarak, doğa bilimlerindeki fenomenlerden farklı olarak tasavvur edilen fenomenleri, yani maksatlı eylemleri ve bu eylemlerin kendi anlamları bağlamında tanımlanan sonuçlarını açıklamaya çalışıyor. Bunun sonucu olarak da, sosyal bilimlerdeki teorilerin yapacağı işler, doğa bilimlerindeki teorilerin yapacağı işlerden farklı oluyor (Fay, 2005: 172).

Bu ayrımlar hakkında ortaya konabilecek son bir saptama belkide Gulbenkian Komisyonu'nun şu saptaması ile yapılabilir:

Bugün için söyleyebileceğimiz sadece, doğa bilimleri, sosyal bilimler ve insan bilimleri şeklindeki üçlü bölünmenin, artık eskiden olduğu gibi apaçık bir doğru olarak görülmediğidir. Aynı şekilde, artık sosyal bilimlerin doğa ve insan bilimlerinin oluşturduğu iki hasım klan arasında parçalanmış zavallı bir akraba konumunda olmadığını; tersine, belki de onları barıştırabilme gücüne sosyal bilimlerin sahip olduğunu söylemek mümkündür (Gulbenkian, 2012: 67).

2.3. Nomotetik - İdiografik Bilimler Ayrımı

Hermeneutik gelenek düşünürleri daha önce de değindiğimiz gibi sosyal bilimler adlandırmasına karşı çıkmalarından dolayı farklı adlandırmalara başvurmuşlardır. Dilthey'in kullandığı “tin bilimleri”, Rickert'in kullandığı “kültür bilimleri” gibi adlandırmalar söz konusu olmuştur. Hermeneutik gelenek içinden gelen Windelband ise sadece doğa bilimlerinin karşısına sosyal bilimlere yeni bir adlandırma yaparak söz konusu ayrımı koruyarak değil bu karşıtlığı yeniden farklı bir boyutu ile her iki taraf içinde yepyeni adlandırmalar ile ele alarak inşa eder: Nomotetik ve idiografik bilimler ayrımı ile. Bu adlandırma özellikle Gulbenkian Komisyonu'nun *Sosyal Bilimleri Açın Raporu*'nda kullanımını bulmuştur.

Sosyal bilimler adlandırmasının kullanımını şüpheli bulan hermeneutik gelenek düşünürleri tin bilimleri ya da kültür bilimleri adlandırmalarına başvurmuşlardır. Bu bağlamda Dilthey'in kullandığı *tin bilimleri* adlandırmasında, Rickert'in, sonrasında da Weber ve pek çok diğer ismin kullandığı *kültür bilimleri* adlandırmasında kabul

görmüştür ve kullanım bulmuştur. Bu düşünürlerden Windelband ise bambaşka bir girişimde bulunur. Windelband, bilimler adlandırmasını sadece sosyal bilimler adlandırmasını değiştirerek değil aynı zamanda doğa bilimleri adlandırmasını da kaldırarak farklı bir girişime imza atar. Bu iki adlandırma yerine “nomotetik” yani yasa koyucu genelin ve doğanın bilgisine yönelen olarak özetleyebileceğimiz bir bilim grubunu ve bu grubun karşısına “idiografik” tekil, bir defalık ve tekrar etmeyen, özgün ve konuları insan olan olay bilimleri olarak tanımlayabileceğimiz ikinci bilim grubunu koymuştur. Bu girişim aynı zamanda sosyal bilimler içinde de bilimlerin nomotetik ve idiografik olarak ayrımıyla sonuçlanmıştır. Özlem nomotetik-idiografik bilimler ayrımını şu şekilde tanımlar:

Windelband, konusu doğa veya tarih/toplum olsun, tüm bilimleri iki gruba ayırıyor: 1) Nomotetik Bilimler: bunlar daha önce de birkaç kez değindiğim gibi, konusunu yasalara göre ele alıp açıklamak peşindeki bilimlerdir; doğa bilimleri bu gruba girerler. 2) İdiografik bilimler: Bunlar, konusunu bir defalık, tekil, bir daha tekrar etmeyecek bir olaylar kümesi olarak ele alan, yasalarla çalışmayan bilimlerdir; hermeneutikçilerin “tin bilim(ler)i” adını verdikleri bilim(ler) bu gruba girerler (Özlem, 2002: 280).

Windelband’ın yaptığı ayrıma göre Nomotetik bilimlerin özelliği yasa koyucu bilimler olmalarıdır. Ele aldıkları nesneleri, araştırma sürecinin sonuçları hakkında yasalara ulaşabilecek bu bilim grubunda doğa bilimleri yer alır. Nomotetik kelimesiyle Windelband bir bilim için sadece yasa koruyucu, yasaya ulaşmaya çalışan, genellenebilir bir bilim anlayışına vurgu yapmaz. Nomotetik bilim başlığı aynı zamanda daha çok doğa bilimleri için kullanılan başlık olarak bu ayrımın karşımıza çıkar. Ancak bu ayrım aynı zamanda sosyal bilimler için de kullanılmaktadır. Sosyal bilimlerden de nomotetik eğilimler sergileyen bilimler söz konusudur. Dolayısıyla nomotetik-idiografik bilimler ayrımı daha karmaşık bir tasnif olarak değerlendirilebilir. Sosyal bilimlerden nomotetik eğilimler sergileyen ve evrensellik iddiasında kısmi de olsa bulunan bilimler Gulbenkian Komisyonu’na göre: “Üç geleneksel nomotetik sosyal bilim -iktisat, siyaset bilimi ve sosyoloji-” (Gulbenkian, 2012: 47) şeklindedir.

İdiografik bilimler ise tekil, özgül ve bir kerelik olaylara dönük anlamayı amaçlayan insan konulu bilimlerdir denebilir. İdiografik bilimler daha çok sosyal bilimler kanadına işaret eder. İdiografik bilimler bilginin tarihselliğine vurgu yapar. Nomotetik bilimlerden ayrıldığı önemli noktalar bu şekilde özetlenebilir.

Cevizci'ye göre Windelband'ın nomotetik-idiografik bilimler ayrımı farklı araştırma konuları arasındaki bir ayırmadan ziyade, farklı araştırma tarzları arasındaki bir ayırma tekabül eder. Nomotetik bilimler yasa koyucu iken, idiografik bilimler daha ziyade betimleme odaklıdır (Cevizci, 2010: 1611).

Adlandırma bakımından ister iki kültür, ister doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımı kullanılsın sonuç olarak işaret edilen olgu aynıdır: bilim kültürleri arasındaki farklılık. Yöntemsel olarak bu farklılığın olması gerekliliğini savunan hermeneutik gelenek içinde doğan bir adlandırma olarak nomotetik-idiografik bilimler ayrımı da, Snow tarafından fizikçi ve edebiyatçıların birbirini anlamama sorunu olarak basite indirgenen ve görünür kılınan iki kültür tartışması da ya da doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımında iki farklı bilimsel yaklaşımdan doğa bilimlerinin “daha geçerli olduğu” yönündeki kabulden hareketle yöntem konusundaki tartışmalar iki farklı kamp tarafından sosyal bilimlerde özellikle bu üç tartışma başlığı altında tartışılmalıdır. Diğer taraftan insan bilimleri kanadı genellikle sosyal bilimler ile bir bütün olarak değerlendirilmiş doğa bilimlerini bu üçlü bölünme çoğunlukla ikili bir bölünme olarak kabul edilmiştir. Gulbenkian Komisyonu sosyal bilimlerin rolüne bu üçlü tartışmada farklı bir bakış açısı getirmiştir:

Bugün için söyleyebileceğimiz sadece, doğa bilimleri, sosyal bilimler ve insan bilimleri şeklindeki üçlü bölünmenin, artık eskiden olduğu gibi apaçık bir doğru olarak görülmediğidir. Aynı şekilde, artık sosyal bilimlerin doğa ve insan bilimlerinin oluşturduğu iki hasım klan arasında parçalanmış zavallı bir akraba konumunda olmadığını; tersine, belki de onları barıştırmak gücüne sosyal bilimlerin sahip olduğunu söylemek mümkündür(Gulbenkian, 2012: 67).

Windelband'ın nomotetik-idiografik bilimler adlandırmasını farklı kılan bu aynı tartışmayı farklı boyutlarıyla ele alması tartışmayı da yaptığı yeni adlandırmalar üzerinden yeni bir değerlendirmeye açmış olmasıdır. Daha açık bir ifadeyle sosyal bilimler ve doğa bilimleri arasındaki sınırları bu başlıklar altında yeni bir

değerlendirme imkânı sağlamış olmasıdır. İdiografik bilimlerin içindeki nomotetik eğilimlere de, nomotetik bilimler olarak sınıflandırdığı bilimlerin içindeki idigrafik eğilimlere de yer verme imkânı söz konusu olmuştur. Böylece bir bakıma bu iki kamp arasında bile aşılmaz sınırlar olmadığı da iddia edilebilmektedir.

Özetle sosyal bilimler içinde süren doğa bilimleri ve sosyal bilimler arasındaki ayrıma dönük bu üç tartışma sosyal bilimlerde pek çok düşünür tarafından konu edilmiş ve farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Ancak dualitelere ilişkin bilim anlayışları arasındaki bu tartışma varlığını hala sürdürmektedir. Bu nedenle de bu konuda yapılan tartışmalar hala farklı katkılarla şekillenmekte sosyal bilimler içinde, nesnellik sorunu, disiplinleşme eleştirisi ve benzeri konularda olduğu gibi artan itirazlar söz konusu olsa da varlığını korumaktadır.

2.4. Sosyolojik Dualiteler

Doğa bilimlerinin yöntemlerinin kullanılması ile sosyolojide bilimselliğin sağlanabileceğini savunan, sosyolojide duyu bilgisine dayanan olgular arası nedensellik ve açıklama ilişkisini hedefleyen pozitivist gelenek sosyolojinin kurucu geleneği olarak karşımıza çıkar. Diğer taraftan hemeneutik gelenek insanın üretimi, insan ile ilgili herşeyin özgün ve tekrarlanamaz olaylar olması nedeni ile bu tür faaliyetleri genellemez olarak ele alır. Hermeneutik gelenek bu nedenle anlama ve yorumlama yöntemlerini ve buna bağlı teknikleri tercih etmiştir. Bu iki geleneğin saflarını oluşturduğu “Methodenstreit” tartışması da pek çok sosyal bilimciyi etkilemiştir. Bir diğer taraftan bu iki geleneğin yön verdiği temel tartışmaların kökleri oldukça eskilere dayandırılabilir.

Burada iki temel yaklaşımın ortaya çıktığını ve çatıştığını söylemek mümkündür. Birincisi pozitivist (olgucu yaklaşım), diğeri ise tarihsel-yorumcu yaklaşım olarak adlandırılabilir. Bu iki karşıt yaklaşım bilgisel olduğu kadar ontolojik kavrayışları bakımından da farklılık arzederler. Ontolojik düzeyde sosyal alanın yani toplumun ne türden bir varlık, doğayla toplum arasında ne türden bir özsel farklılık olduğu sorunu sistematik olarak fizik (doğa) ve nomos (toplum) arasında ayırım yapan kadim Grek felsefesinin temel taşlarından olan sofistlere kadar götürülebilir (Yılmaz, 2009: 97).

Diğer taraftan I. ve II. Dünya Savaşı ve Avrupa’da yaşanan özellikle siyasal, ekonomik ve toplumsal krizlerin sonucu olarak Avrupa’dan Amerika’ya kaçan sosyal bilimcilerin güçlü etkileri ile sosyal bilimler konusunda da hareketliliğin merkezi bir anlamda Amerikan sosyolojisine taşınmıştır. Özellikle Durkheim’in metinlerini Amerika’ya taşıyan Parsons’un güçlü sosyoloji programı ile yapısal-işlevselcilik Amerikan sosyolojisinde hâkim bir konum elde etmiştir. Diğer taraftan Weber’in, sonrasında Schutz’un Amerika’ya taşınan etkisi özellikle Etnometodolojik yöntemi ve Sembolik Etkileşimci okulun şekillenmesini etkilemiş, Parsons’un güçlü sosyoloji programının karşısına sıkı bir öznelci sosyoloji anlayışında muhalif olarak kendini göstermiştir.

Bilim devrimi ve Aydınlanma düşünürlerinin birincil-ikincil nitelikler ayrımı, modernleşme içinde taşınan dualist düşünce formunun bizzat kurucu açıklamacı pozitivism ve muhalif anlamacı hermeneutik gelenek arasındaki karşıtlık, Amerikan sosyolojisinde yapısal işlevselcilik ve sembolik etkileşimcilik (ya da başka pek çok şekilde) şeklinde izdüşümünü bulan ikili karşıtlıklar diğer dualitelerin de kaynağı olarak sosyolojide varlığını korumuştur. Dualiteleri, “dünyayı ikili karşıtlıklar, akıl ve duygu, kültür ve doğa, beden ve zihin gibi karşıtlıklar içinde bölünmüş olarak görme eğilimi” (Benton ve Craib, 2008: 227) olarak tanımlayan Benton ve Craib’in değindiği gibi sosyolojide akıl-duygu, kültür-doğa, beden-zihin, özne-nesne, teori-pratik, yapı-fail, olgu-değer, kültür-doğa gibi pek çok yaygın dualite söz konusudur.

Sosyoloji tarihinin sadece dualiteler ve dualitelere karşı konum alışlar bakımından alternatif bir okumasının yapılabileceğini savunan bu çalışma açısından sosyolojik geleneklerin ikili karşıtlıklar şeklinde sosyolojide yer alması da bu çalışmanın temel hedefini destekler görünmektedir.

Sosyal bilimlerde tekrar tekrar nükseden kimi dikotomiler vardır; teori-pratik ikiliği, mikro-makro ikiliği, yapı-özne ikiliği gibi. Yaygınlıkla nüksetmeleri nedeniyle, son dönem sosyal bilimlerde, bu ikilikleri aşmaya çalışan yaklaşımlar ön plana çıkmıştır. Tek tek ikiliklere odaklanıldığında da çeşitli gerilim ve mücadelelerle karşılaşılır (Hattatoğlu ve Ertuğrul, 2009: 26)

Bir düşünüş şekli olarak dualitenin sadece sosyolojiye özgü bir tartışma olmadığını belirtmek gerekir. Hatta dualite en başta felsefi bir tartışmadır. Ancak dualist

düşünce formunun sosyolojideki yeri göz önüne alındığında sosyolojik dualizmlerin felsefi dualizmlerden oldukça farklı olduğu görülür. Layder (2010: 2) de sosyolojik dualizmler ile felsefi dualizmlerin özdeş olarak anlaşılmaması gerektiğini savunur. Layder aradaki en temel farkı felsefi dualizmlerin aksine sosyolojik dualizmlerin birbirlerinden tamamen bağımsız ve birbirlerine tamamen karşıt olarak değerlendirilemeyeceği şeklinde belirler. Bu çalışma kapsamında benimsenen temel görüş bu görüşe paralel olarak sosyolojik dualitelerin birbirinden ayrılamaz parçalar olduğu yönündeki görüştür. Bu bağlamda sosyolojik dualiteler ile felsefi dualiteler arasındaki en önemli fark ise sosyolojik dualitelerin, uzlaşmaz görülmemesi gerektiği ile ilgilidir. Sosyolojik dualiteler karşılıklı birbirlerini içerir, etkiler ve egemenlik mücadelesi içinde karşıtlıklar değildirler.

Bu çalışmada dualitelere ilişkin sözü geçen düşünceden hareket etmektedir. Yani; elbette birçok konu gibi dualite konusunun tartışmasının kaynağı felsefedir. Ancak bu tartışmanın sosyolojik olarak ele alınması felsefi dualizmden ayrıldığı noktayı oluşturur. Sosyoloji tarihinin dualiteler üzerinden okunması ise bambaşka bir süreç olarak temelde felsefi dualitelerden oldukça farklıdır ve bu yüzden felsefi dualiteler bu çalışmanın dışında kalmaktadır. Bu anlamda sosyolojik dualizm ile ne anlatılmak istendiği kısaca şu şekilde tasvir edilebilir. Sosyolojik dualiteler sosyolojik düşünmenin birer aracı olarak kullanılan iki karşıt anlama kategorileridir. Bu kategoriler ancak birlikte düşünüldüğünde anlamlıdır ve bir arada kullanılmaları da söz konusudur.

Benzer hareket noktasıyla Jenks (2014: 19) dualiteleri bir düşünme biçimi olarak ele alır ve ikili zıtlıklar üzerinden düşünmeyi handikap olarak değerlendirmez. Dualiteler sayesinde zıt düşünceleri iki taraflı anlama imkânı söz konusu olmuştur. Hatta Jenks bir sonraki aşama olarak dualitelerin kendi görüşümüzü şekillendirmede, inşa etmede bir kolaylık sağlayacağına inanır.

Karşıt dualiteyi sosyolojide yer aldığı konuma göre reddeden bir tavırla görmezden gelen düşünürlerin aksine Jenks dualiteleri düşünmede olumlu bir düşünme kategorisi olarak ele alır. Hatta Jenks'e göre dualiteler farklı konulardan sosyolojik düşünceye katkı sağlayanların kapsayıcı bir buluşma noktasıdır denilebilir. Jenks'e

göre (2014: 20) dualiteler ile farklı sosyal deneyimler kimseyi dışarıda bırakmaksızın kapsanabilmektedir.

Sosyolojik dualiteler deyince birçok dualite akla gelir, makro-mikro, birey-toplum, yapı-fail, teori-pratik, özne-nesne, doğa-kültür, normal-patolojik, nitel araştırma-nicel araştırma, olgu-değer gibi sayısı artırılabilir birçok sosyolojik dualite söz konusudur. Bu dualiteler sosyolojik yöntem üzerine geliştirilen pek çok yaklaşımda izlerini bulabileceğimiz dualiteler olarak pek çok yöntem tartışmasının şekillenmesinde etkili olmuştur. Aynı zamanda da yöntem tartışmaları etkisiyle de şekillenen bu dualiteler kısaca özetlenecektir.

Layder'in en temel dualite olarak "*Sosyal Teoriye Giriş*" kitabı boyunca işlediği makro-mikro ayrımı birçok dualizmde yer alan temaların izlerini taşır. Layder'e göre (2010: 7) mikro analiz; yüz yüze davranış ile ilişkili insanların kendi toplumsal koşullarını biçimlendirmelerine odaklanır; diğer taraftan makro analiz toplumun kalıplaşmış, genelleşmiş özelliklerine davranışın toplumsal bağlamını oluşturan toplumsal yapıya odaklanır.

Makro analiz ile sosyolojide büyük yapılar (toplum, toplumsal kurumlar, toplumsal yapı, sistem vb.) etkisiyle sosyolojik analiz söz konusudur. Örneğin eylem, değişme ve benzeri açıklamalar için birimler makro analiz için büyük yapılardan seçilir. Mikro analiz ise sosyolojide analiz için "küçük birimleri" (birey, bireysel etkileşim ve benzeri) seçer. Makro analizin bireyi üreten toplum fikrinin karşısında; bireyin gündelik yüz yüze etkileşimi ile toplumsal koşullarını ve yaşayışını biçimlendirdiğini iddia eden mikro analiz yer alır. Makro ve mikro analize bakıldığında sosyolojinin iki temel geleneğinin düşüncelerinin etkisi ve bu geleneğin uzantıları olarak sembolik etkileşimcilik ve yapısal işlevselciliğin düşüncelerinin etkileri özellikle söz konusudur.

Klasik sosyolojiden örneklemek gerekirse Comte'un "Üç Hal Yasası" tüm toplumlar için genellenen bir makro analizdir. Sosyoloji tarihi açısından oldukça önemli olan bir düşünür olarak Durkheim'in genel olarak pozitivist bir düşünür olarak daha çok makro toplumsal analiz tarafında ele alındığı da hatırlatılmalıdır. Diğer taraftan hem Durkheim'in görüşlerini hem de takipçilerinin görüşlerini dikkate alan Collins

Durkheim'in sosyolojisini toplumsal teorinin hem makro hem de mikro kısmında iki ayaklı bir yaklaşım olarak değerlendirir. Collins'e göre (Collins,1994: 193), Durkheimci gelenek hem geniş ölçekli makro toplumsal yapıda hemde küçük ölçekli mikro eylemler ya da ritüellerin her iki kısmında da uygulanır. Bu özelliği ile Durkheimci geleneği sosyolojide özel bir konuma yerleştirerek farklı bir yorumda bulunur. Ancak Durkheim'in toplumsal teorisi daha çok makro analize yakın bulunmuştur. Weber ise hiç şüphesiz hem tekil ve biricik olanın bilgisine hem de bu bilgilerin genellenmesine yönelik hedefiyle genel olarak hem makro analize hem de mikro analize çalışmalarıyla katkı sağlamıştır.

Makro analiz-mikro analiz yansımalarını birey-toplum, özne-nesne, yapı-fail ve nitel araştırma-nicel araştırma içinde de bulur. Örneğin nitel araştırma-nicel araştırma dualizmi makro analiz ve mikro analiz için kullanılan yöntemsel yaklaşımlar olarak karşımıza çıkar.

Silverman (2014: 140) nicel araştırmayı: "Bulgularına ulaşmak için sayısal verileri kullanan sosyal bilimlerdeki bir yöntem. Dolayısıyla insan davranışlarının sayılar biçimine dönüştürülmesi, materyallerin toplanması ve incelenmesine yönelik istatistiksel teknikler"olarak tanımlar. Diğer taraftan nitel araştırma tanımı ise şu şekildedir:

Nicel olmayan kaynaklardan alınan materyallere ayrıcalık tanıyan bir yöntem. Dolayısıyla sohbetler, yazılı ya da kaydedilen cevaplar, kitap bölümleri, raporlar ya da gazeteler, tutum testleri, odak grupları şeklinde materyallerini toplayan ve inceleyen sosyal bilimlerde yapılan herhangi bir çalışma. Verilerin dokusu ve değer nitelikleri üzerinde odaklanan bir yöntem (Silverman, 2014: 140).

Makro analizin hedeflediği büyük yapılar, sistemler ve toplumların analizi için nicel araştırma kullanılmıştır. Bakıldığında makro analiz ve toplumsal yapı ikilisi pozitivism ile de özdeşleşmiştir. Diğer taraftan mikro analiz için sembolik etkileşimcilik ve etnometodoloji gibi çağdaş sosyolojide önemli mikro sosyoloji hareketlerinin katkılarıyla genişleyen nitel araştırma söz konusudur. Nitel araştırma deyince gözlemin bazı türleri, görüşme, sözlü tarih ve benzeri araştırma teknikleri akla gelir. Buradan anlaşılacağı gibi makro analiz nicel araştırma ile mikro analiz ise nitel araştırmalarla birlikte anılır.

Nicel araştırma hipotezleri sınamaya dönük anket gibi tekniklerle kamuoyu yoklamaları, geniş çaplı araştırmalar, hatta deneyler, yapılandırılmış gözlemlerle istatistiki sonuçlar çıkarmaya, rakamlar üzerinden neden sonuç ilişkileri kurmaya ve açıklamaya dayalı araştırma grubu olarak pozitivismi anımsatır. Bu doğrultuda tekrarlanabilirlik, genellenebilirlik ve geçerlilik ilkeleri ile nicel araştırma sıkça nitel araştırma ile karşılaştırılmış bu ilkelerin nitel araştırmada olup olmadığı da sorgulanmıştır. Nitel araştırmanın da bu ilkeleri sağlayabileceği ancak nicel araştırmanın ve nitel araştırmanın geçerlilik ve genellenebilirlik ilkelerinden farklı boyutları olduğuna ilişkin bir görüş birliği söz konusudur denilebilir.

Makro-Mikro analizi oldukça anımsatan bir diğer dualite birey-toplum dualitesidir. Analiz için kullanılan makro-mikro dualitesi gibi birey-toplum dualitesi de temelde sosyolojinin araştırma nesnesinin birey mi toplum mu olacağı üzerinde durur. Diğer dualiteler de olduğu gibi birey-toplum dualitesinde de sosyolojide hâkim iki geleneğin etkileri görülür. Pozitivist geleneğin ya da sonrasında yapısal işlevselci geleneğin toplumu sosyolojinin temeline koyarak sosyolojik anlayışını şekillendirdiğini görürüz. Aynı doğrultuda birey temelli sosyolojinin kaynakları sosyolojinin kadim geleneklerinden Hermeneutik geleneğe, çağdaş sosyoloji içindeki sembolik etkileşime dayanır. Layder’e göre:

Birey ve toplum ayrımı belki de en eski sosyolojik ayrımdır ve bireysel ve kolektif ihtiyaçların karşılıklı uygunluğuyla ilgili kalıcı bir ikilemi temsil eder. Bu ikilem, sosyolojik terimler içinde, toplumsal düzenin toplumu oluşturan birçok bireyin farklı ve çoğu kez anti-sosyal güdülerinden nasıl ortaya çıktığı problemi çerçevesinde ifade edilir (Layder, 2010: 3).

Birey-toplum dualitesi en çok itiraz alan dualitelerden biri olmuştur. Sosyolojik dualitelerde temel özellik olarak bu çalışmada savunulan aslında birbirinden ayrılamayacak parçalar olduğu yönündeki görüş belkide en net birey-toplum dualitesi üzerinden temellenebilir. Giddens’a göre: “Ne toplum ne de birey tam güçlü bir konumdadır. Onlar daha ziyade aynı paranın iki yüzü gibidir” (Slattery, 2008: 486). Benzer şekilde Bourdieu içinde birey-toplum birbirinden ayrılamaz parçalardır.

Toplumsal yapılar ile toplumsal mekanizmalar olarak toplum, nesnellikte var olur. Buna ek olarak zihinlerde de, bireylerde de var olur. Toplum bireysel halde,

bedenselleşmiş halde de var olur. Bir başka deyişle toplumsallaşmış biyolojik birey, bireyselleşmiş toplumsal olandır (Bourdieu ve Chartier, 2014: 65).

Ne toplumların bireysiz ne de bireylerin toplum olmadan tam bir tasavvuruna ulaşamayacağını vurgulayan Layder, bu ayrımı savunmayı terk etmeyi önerir. Layder'e göre:

Bu anlamda, kendini oluşturan bireyler olmadan toplum diye bir şeyin olmaması gibi, toplumun etkisinden bağımsız olarak varolan bireyler de yoktur. Bu yüzden, yapılması gereken en iyi şeyin birey toplum ayrımını terk etmek olduğu öne sürülür, zira bu ayrımında soyut birey (veya muhtemelen, daha saçma bir tutumla, bireyleri olmayan bir toplum) düşüncesi yeniden onaylanır (Layder, 2010: 3).

Sosyolojide bireyin mi toplumun mu temel alınacağı sorusu yöntemsel yaklaşımdan şekillendiği kadar yöntemi de şekillendirir. Makro analiz mi, mikro analiz mi nitel araştırma mı, nicel araştırma mı gibi soruları da akla getirir. Bu açıdan bakıldığında bu dualitelerin farklı boyutları ele alsalar da birbirleriyle ne kadar ilişkili olduğu da ortaya çıkmaktadır. Birey-toplum dualitesinin diğer dualitelerden özellikle de makro-mikro dualitesinden ayrıldığı noktayı Layder (2010: 7) makro ve mikronun analiz düzeyine ve araştırma odağına işaret etmesi olarak belirler. Bu anlamda makro-mikro analizinin daha kapsayıcı bir başlık olarak ele alan Layder birey-toplum dualizmini makro-mikro analizinin alt başlıklarından biri olarak görür.

Sosyolojide yer alan iki temel gelenek olarak pozitivist gelenek ve hermeneutik gelenek daha önce değinildiği gibi sosyoloji açısından başlı başına bir dualitedir, denilebilir. Ayrıca bu iki gelenek tekrar tekrar belirtildiği üzere sosyolojik dualiteler üzerinden şekillenen tartışmalarda özellikle sık sık karşılaşır ve etkilerini gösterirler ve bizzat birçok dualite bu iki gelenek arasındaki görüş farklılıklarından şekillenir. Diğer taraftan sosyal bilimcilerin sadece kendi düşüncelerini şekillendirmede birer anlama ve açıklama kategorisi olarak başvurdukları dualiteler de söz konusudur. Özellikle moderniteyi ele alan ilk dönem sosyolojide kullanılan ikilikler buna örnektir. Tönnies'in cemaat-cemiyet, Durkheim'in mekanik-organik dayanışma, Weber'in geleneksel otorite-rasyonel otorite dualizmleri buna örnektir. Diğer taraftan Comte daha önce değinilen sosyal statik-sosyal dinamik ayrımı ve yine Durkheim'in

normal patolojik ayrımı ve benzeri birçok sosyolojik dualitede sosyolojik analizde yer alan dualitelerdir.

Normal-patolojik ayrımına baktığımızda ilk olarak Durkheim'in başvurduğu adlandırma onun biyoloji ve tıp bilimlerinden ne kadar etkilendiğini bizlere gösterir. Durkheim toplumda normal karşılananların karşısına bir hastalık ifadesi olarak patolojik olanı koyar. Bir anlamda normal olmayan, hastalıklı olan ve zarar veren işlev ve yapılar tıpkı insan bedeninde olduğu gibi toplumda da patoloji oluşturur ve toplumun işleyişine zarar verir. Bir hastalığın bedenin işleyişine zarar vermesi gibi.

Seale bu bağlamda normal olanı "Durkheim'in görüşlerinde olduğu gibi, insanları birbirlerinin toplumlarına mensup olma çabasına sürükleyen, onları bir arada tutan güçler bağlamında" ve diğer taraftan "patoloji, insanları birbirinden ayıran güçler olarak" (Seale, 2014: 142) ele alır. Seale'ye (2014: 157) göre "Sosyal hayattaki normal fenomenler, genellikle en durağan, en kalıcı, en uzun süren ve en çok süreklilik sağlayan şeylerdir". Bir fenomenin normal olması onun iyi, ahlaki veya doğru olduğu gibi kriterleri taşıdığı anlamına gelmez.

Sosyolojinin kurulduğu ilk dönem düşünürlerinden olan Comte'da kaos ortamına sebebiyet verdiği düşüncesiyle anarşi ve bireyselci tüm düşüncelere karşı çıkması ve toplumsal düzeni savunması gibi bir diğer kurucu Durkheim'da da benzer temalardan hareketle normal-patolojik ayrımını meydana getirmiştir. Suç ve benzeri toplumsal birliği bozmaya ya da zarar vermeye dönük olarak kısaca betimlenebilecek toplumsal patolojiyi Durkheim (2004: 126) sağlamlık olgusunu bir norm olarak belirleyip oradan referans alarak anlamaya çalışır. Durkheim'a göre (2004: 137) "Normal tipin ortalama tipe denk düştüğü varsayıldığında, bir sağlamlık ölçütü olarak alınabilecek bu tiplerden, herhangi bir sapmanın marazi veya patolojik bir fenomen olduğunu söyleyebiliriz."

Normal-patolojik ayrımı özellikle Durkheim'in takipçileri tarafından ve diğer bazı düşünürlerin sosyolojik yaklaşımlarında da kullanılan bir dualite olarak diğer sosyolojik dualizmler arasında yaygınlık bakımından daha kısmi de olsa yerini alır. Patolojiye ilişkin çalışmalar özellikle Goffman ve diğer öznelci sosyoloji mensuplarının suç ve sapmaya ilişkin çalışmalarında karşımıza çıkmıştır. Özellikle

Goffman “*Tımarhaneler*” adlı kitabında bu dualiteden hareketle çalışmasını şekillendirmiştir.

Pozitivizm ve Hermeneutik gelenek arasındaki anlayış farklılıklarının bir ürünü olarak diğer bir dualite olarak olgu-değer dualitesi vurgulanabilir. Olgu-değer dualitesi belki de pozitivist ve hermeneutik geleneğin etkilerinin en net gözlendiği dualitelerden biridir. Bir anlamda Hermeneutik geleneğin ve pozitivist geleneğin düşünceleri, olgu-değer dualitesi üzerinden karşı karşıya gelir. Olguyu gözlenebilir, gözlenebilir bir kanıta dayanan, deneysel ve duygular karşısında tarafsız olarak betimleyen Stedman-Jones (2014: 80)’a göre “Bir olgunun doğası, olgusal bir durumun gözlemsel ve deneysel olma, duygulardan, tercih ve kararlardan bağımsız olma, herkese açık ve paylaşılr olma gibi özellikleriyle anlatılır”. Olgular söz konusu olduğunda pozitivizm ve olgulara dayanan açıklama yöntemi hatırlanacaktır. Özellikle Durkheim’da formülasyonunu bulan bir toplumsal olguyu yine bir toplumsal olgu ile açıklama olgunun pozitivist açıklamadaki önemine işaret eder.

Diğer taraftan değerler konusu Hermeneutik gelenek tarafından tartışmaya açılır, insanı tıpkı bir doğa fenomeni gibi olgular olarak ele alıp açıklama fikrine karşı çıkan hermeneutik gelenek insanın değerlerine vurgu yapar. Stedman Jones (2014: 82) değerleri duygusal, ahlaki, öznel yargılar tercihler ve diğer öznel karar, beğeni ve tutumlara kadar geniş bir yelpazede betimler. Stedman-Jones’e göre: “Anlaşılan değer anlayışı, basit ve önemsiz tercihlerden, birinin hayatında son derece önemli olan üstün ahlaki ve siyasi seçimlere kadar geniş bir alanı kapsar.” (Steidman-Jones, 2014: 82).

Olgu-değer dualitesi; özellikle değerlerin sosyolojinin konusunun dışında bırakılmasına karşı çıkan Hermeneutik gelenek düşünürlerinde ve bu gelenekten oldukça etkilenen Weber’de rastladığımız değer taraftarsızlığı tartışmasının da kaynağıdır. Bir başka ifadeyle değerlerin sosyolojinin konusuna dâhil edilmesine ilişkin hermeneutik geleneğin tutumu sosyolojide iki önemli tartışmaya kaynak teşkil eder. Steidman-Jones’a göre (2014: 83) bu tartışmaların ilki olgu ve değerlerin teoride ve araştırmada nasıl ayrılacağı sorusu üzerinde şekillenirken ikinci başlık bu değerlerin araştırmacıyı nasıl etkilediği, kaynağı nasıl meşrulaştırıldığı ve araştırmacının değerlerine bağlılık konusundaki tutumu üzerinde şekillenir.

Sosyolojide nesnelliğe ilişkin önemli bir tartışmanın kaynağı olarak olgu-değer dualitesi sosyolojide güncelliğini koruyan önemli dualitelerdendir. Sosyolojide etkili iki gelenek olarak Hermeneutik gelenek ve pozitivist geleneğin doğrudan etkisini gösterdiği bir diğer dualite doğa-kültür dualitesidir. Bir başka açıdan bu dualiteyi doğrudan doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımının bir yansıması olarak da değerlendirilebilir. Jenks'in (2014: 21) işaret ettiği pek çok dualiteden, sosyoloji içindeki sosyolojik dualiteleri şekillendiren doğa-kültür temel dualitesinin birer ürünleridir.

Doğal olanla insanın üretimi olan kültür arasında, diğer bir deyişle doğa-kültür arasındaki dualite her ne kadar birbiriyle uzlaştıramaz parçalar olarak diğer sosyolojik dualitelerden bir ölçüde farklı bir izlenim sunuyor olsa da Thomas bu parçaların da birbirinden ayrıştırılamayacak karşılıklı ilişki durumuna işaret eder. Doğa ve kültür arasındaki ilişki, Thomas'a göre şu şekilde örneklenebilir: "Doğa, insanın doğa üzerindeki gücünü uygulamadan önce içinde bulunan doğal durumdur. İnsan yaprağı alıp pişirdiği, onunla giyim ve barınma ihtiyacını karşıladığı zaman yaprak kültürel bir nesne haline gelir. İnsanlar doğayı kültüre dönüştürmektedir" (Thomas, 2014: 176).

Özellikle doğa bilimleri ve sosyal bilimlerin farklı olduğunu dolayısıyla farklı yöntem ve araştırma tekniklerine sahip olması gerektiğini savunan hermeneutik gelenek doğa bilimlerinin nesnesi olarak doğaya ve analizi için doğa bilimsel olgulara başvurulsa da sosyal bilimlerin olgular üzerinden açıklanmasına karşı çıkar. Sosyal bilimler insan ve insanın üretimi olan her şeyi konu edinmelidir. Bu noktada insanın üretimi olan her şey vurgusu şüphesiz akıllara kültürü getirecektir. Hermeneutik gelenek tarafından sosyal bilimler adlandırılmasına alternatif olarak Rickert, Weber gibi sosyal bilimcilerin kabullendiği kültür bilimleri adlandırması bu iddiayı destekler niteliktedir. Özellikle Alman sosyolojisinde, Hermeneutik gelenekte doğa dünyası ile kültür dünyasının ayrı olduğunun ve ayrı incelenmesi gerektiğine dair tartışmaların bir sonucu olarak doğa-kültür dualitesi aynı zamanda olgu-değer dualitesini de üretir ve onu kapsar.

Bu tartışmadan hareketle ifadesini bulan olgu-değer dualitesine kaynak olarak doğa-kültür dualitesi arasındaki ilişkiyi Thomas (2014: 161) şu şekilde özetler "Olgular

doğa bilimlerinin, değerler ise kültür bilimlerinin konularıydı”. Ayrıca Thomas doğa-kültür dualitesinin üzerinde Alman düşünce geleneğinin etkisine de işaret etmiştir. Thomas’a göre: “Almanlar doğal bilimler (naturwissenschaften) ile kültürel ya da tarihsel bilimler (geisteswissenschaften) arasında keskin bir ayrım yapmışlardır. Söz konusu iki bilimsel alanın farklı nesneleri olduğu için kültürel bilimlerin pozitivistlerin savunduğunun aksine başlangıç noktalarını doğal bilimlerden alamayacakları savunulmuştur” (Thomas, 2014: 161).

Kültürün özellikle insan bilimlerinden antropoloji ile artan önemi farklı başlıklar altında çok sayıda çalışma ile doğa-kültür dualitesinde sosyal bilimler içinde kültür kanadının artan önceliği söz konusu olsa da varlığını koruyan bir dualite olarak kültür-doğa dualitesi de sosyal bilimsel yöntemdeki yerini alır.

Tüm bu dualitelerin yanında sayısı artırılabilir pek çok sosyolojik dualiteden çalışmaya konu edilen bu temel dualiteler dışında sosyolojideki yeriyle ön plana çıkan ve çalışma kapsamında daha çok önemsenen üç dualite üzerinden çalışmanın temellendirilmesi hedeflenmiştir. Sosyoloji içinde yer alan hemen hemen tüm sosyal bilimcilerin şekillenmesine katkı sağladığı bu üç dualite özellikle bir sonraki bölümde dualizmlere ilişkin aşma yönündeki çalışmalarıyla ön plana çıkardığımız Giddens, Bourdieu ve Layder’in düşünceleri çerçevesinde açıklanması hedeflenmiştir. Öncelikle özne-nesne dualizmi, sonrasında eylem-yapı dualizmi ve son olarak da teori-pratik dualizmine yer verilecektir.

2.4.1. Özne - Nesne

Felsefi yönü en ağır basan dualite hiç şüphesiz özne-nesne dualizmidir. Felsefi açıdan düşünen ile düşünülen şey arasındaki ayrıma işaret eden özne-nesne dualitesi, özellikle kartezyen felsefede sıkça tartışılmıştır. Tüm dualitelerin, dualist düşüncenin kaynağı olarak görülen Kartezyen felsefenin etkisinin özellikle görüldüğü bu dualite felsefi geri planında özne ve nesnenin birbirinden ayrı anlaşılmasına giden yolu bu dualite üzerinden özetler. Düşünen öznenin üzerine düşündüğü nesneden ayrı olması fikri sosyolojik bir dualite olarak özne-nesne dualizminde farklı bir boyutuyla yansımaları bulur. Cevizci’ye göre felsefi yönüyle özne-nesne dualitesi özetle şu şekildedir:

Özne ve nesne terimlerinin anlamı modern felsefenin başlangıcından itibaren kökten bir değişikliğe uğrar. Buna göre, özne artık algı, tasarım, izlenim, düşünce ve duyulara dayanak olan, düşünen, hisseden, bir şeylerin bilincinde olan şey olarak ben ya da zihin anlamına gelir. Nesne ise, söz konusu anlam içinde öznenin, yani bireysel bir zihin veya zihni olan bireyin dışındaki ya da ötesindeki varlıktır (Cevizci, 2010: 1236).

Sosyoloji de en temel dualitelerden biri olarak akla ilk gelecek dualitelerdendir özne ve nesne dualizmi. Sosyolojinin inceleme nesnesinin tekil bireyler mi yoksa toplumun bütünü müdür, sorusunu akla getiren bu ayrım bu anlamda toplum-birey dualitesine de uzanır. Ancak özne-nesne dualizmi dediğimizde; pozitivist açıklamacı geleneklerin açıklama birimi olarak aldıkları bireylerden bağımsız, bireye dışsal ama zorlayıcı toplum yani nesnel süreçler ve diğer taraftan da bireyi inceleme birimi olarak bizzat özneyi sosyolojinin inceleme nesnesi olarak kabul eden anlamacı ve yorumlamacı hermeneutik gelenek gibi gelenekler arasındaki karşıtlık akla gelir.

Öznellik-nesnellik, özne-nesne, özne-nesne gibi farklı türevleri kullanılsa da sosyolojinin en temel dualizmlerinden özne-nesne dualizmi birey-toplum, makro-mikro gibi çeşitli dualizmleri de etkilemiş ayrıca bu dualizmlerden etkilenmiştir de.

Walsh (2014b: 407) tarafından öznellik toplumun gerçekliği öznesi olan bireyler arasındaki ilişkiler ve karşılıklı davranışların ortak inançlar, değerler ve dürtülere bağlı olarak özneler arası örgütlenmesine dayanması şeklinde özetlenebilir. Diğer taraftan “Toplum, gerçekliği üyelerinin eylemlerini belirleyen ve sınırlayan toplumsal ilişkilerin yapısal ve kurumsal örgütlenmesinden oluşan ve bu şekilde üyelerin öznelliğinin, fikirlerinin, değerlerinin, dürtülerinin ve eylemlerinin doğasını şekillendiren nesnel bir olgudur” (Walsh, 2014b: 407). Bu noktadan hareketle özne-nesne dualitesinin sosyolojide toplumun temel dinamiğini bu iki öğeden hangisine göre tanımlanabileceği ve tanımlanması gerektiği üzerinde temellenir.

Özne-nesne dualitesi toplumu ele alırken, sosyolojik temellendirme yapılırken özne süreçlere mi nesnel süreçlere mi odaklanılacağı sorusu üzerinde durur. Layder’de (2010: 355) bu bağlamda nesnellik tanımını şu şekilde yapar: “Toplumsal olguları ilgili toplumun üyelerinden bağımsız, nesnel, ‘dışsal’ bir varoluşa sahip şeyler olarak görme eğilimi”. Diğer taraftan Layder (2010: 356) öznellik tanımında “Toplumsal

olguları bireylerin psikolojik eğilimlerine göre anlama ve açıklama” şeklinde yapmıştır.

Özne-nesne, öznelcilik-nesnelcilik sosyolojinin üzerinde çalıştığı toplumun öznel süreçlerin mi yoksa nesnel süreçlerin mi ürünü olduğu üzerine odaklanır. Öznel süreçler diyenlere göre toplum bir inşadır. Toplum bir insanın ürünü olarak özneler, öznel süreçler, özneler arası etkileşim ve öznelerin eylemleri vasıtası ile üretilir. Özneler tarafından şekillendirilir. Toplumun nesnel süreçlerin bir ürünü olduğu fikri ise nispeten daha eski bir fikir olarak sosyolojide nesnel süreçlere öncelik tanır. Durkheim’ın bir toplumsal olguyu tanımlamak için kullandığı dışsal, zorlayıcı ve baskılayıcı gibi özellikleri ile betimlediğini dikkate aldığımızda toplumun nesnel süreçlerin bir ürünü olduğu fikri Durkheim’da oldukça net görülür. Toplumun nesnellüğün ürünü olduğu bireyin doğduğu dünyanın yaşayışına ve kurallarına doğduğu ve bu süreçlerin bir ürünü olduğu yönündeki düşüncenin temelleri Durkheim’da gözlenebilir “Bireyler bu dışsal düzene sadece kendi hayatlarını toplumun organizasyonuna tabi kılma yoluyla değil, aynı zamanda bir sosyalleşme süreci yoluyla da girerler ve bu dışsal düzende yerlerini alırlar” (Walsh, 2014b: 381).

Durkheim’da temellerini gördüğümüz, sonrasında diğer pozitivist düşünürlerde yapısal işlevselcilikte ve diğer bazı akımlarda izlerini bulduğumuz nesnellik fikri yani toplumun nesnel süreçlerin bir ürünü olarak eylemin kaynağı olduğu bireyi kapsayıcı, zorlayıcı ve eyleme geçiren süreçlerin nesnel süreçler tarafından belirlendiği ve bu nesnel süreçlerin bireyin içinde doğduğu dünyada hazır bulunduğu toplumsal yapı, toplumsal kurumlar ve benzeri büyük bütünler olduğu kabulü üzerinde yoğunlaşılması, baştan öznenin bu süreçteki konumunu pasif betimler. Böylelikle bu dualitenin, toplumsal yapıları, kurumları ve sistemler gibi toplumsal bütünlerin üretiminde öznenin aktif mi pasif mi olduğu sorusu üzerinde şekillenen aktif-pasif dualitesine de temel hazırladığı da belirtilmelidir. Öznenin pasifliği konusundaki görüşlerde yine Durkheim’da temellenmektedir. Bireylerin içselleştirdikleri, bireylere içkin olan toplumsal nesnel süreçlerdir: “Dolayısıyla öznellik Durkheim’ın toplumun koşulları ve var oluşlarını ilişkin açıklamalarında reddedilmektedir. Durkheim’ın açıklaması toplumsal olgular olarak toplumun

yapısal, kurumsal ve normatif örgütlenmesini nesnel bir temel olarak ele almaktadır” (Walsh, 2014b: 381).

Toplumun ele alınmasında öznel süreçleri mi nesnel süreçleri mi dikkate alacağı sorusu eylemin kaynağı sorusuna verilen cevabı şekillendiren bir sorudur. Bu anlamda eylemin kaynağına ve toplumsal olanın ele alınmasında nesnel süreçler cevabının karşısında öznel süreçlerdir fikrini savunan klasik sosyolojide hermeneutik gelenek ve Weber olmuştur. Weber Eylem teorisi ile öznel süreçleri eylem teorisine dâhil ederken aynı zamanda belirlemiş olduğu dört eylem tipi ile nesnel süreçleri de içeren ortak bir eylem şeması ortaya çıkarır. Weber’e göre “gerçekte toplumu oluşturan bireylerin eylemleri ve birbirleriyle etkileşimleridir” diyen Walsh (2014b: 396) aynı zamanda bu eylemlerin Weber’in yaklaşımında öznel üretimin nasıl kurumsallaştığını da şu şekilde açıklar: “Öznel anlamlar tarihsel ve ortaklaşa olarak geliştikçe ve toplum üyelerinin birbirleriyle olan ilişkilerini yapılandıracak şekilde karşılıklı bir uyum oluşturmak üzere kültürel bir temelde özneler arası olarak kurumsallaştıkça toplum ortaya çıkar” (Walsh, 2014b: 396).

Walsh’ın da vurguladığı gibi öznel süreçlere odaklanan hermeneutik gelenek ve Weber bu öznel süreçlerinin ürettiği toplumsalın kuruluşunu bireyin anlam yüklediği eylemlerle temellendirir. Doğa bilimlerinden sosyal bilimlerin ayrıldığı nokta buradadır. “Doğal bilimler kendi başına anlamı olmayan tabiat gerçeklerinin dışarıdan gözlemine dayanmaktadır” (Walsh, 2014b: 396) sosyal bilimler ise öznelerin anlam yüklediği eylemler üzerine çalışır.

Bu noktada diğer dualitelerde olduğu gibi bu sosyolojik dualitenin de temellenmesinde pozitivist gelenek ve hermeneutik geleneğin etkileri görülmektedir. Toplumsalı incelerken öznel süreçlerin mi, nesnel süreçlerin mi temel olduğu sorusundan hareket eden özne-nesne dualizmi aktif-pasif, eylem-yapı, makro-mikro, birey-toplum ve benzeri dualizmleri de akla getirir. Toplumsal süreçlerin oluşumunda, inşasında özneye aktif rol biçen öznelcilik ve özneye pasif rol biçen nesnelcilik, bireylerin eylemlerinin mi yoksa toplumsal yapıların mı temel alınacağı sorusunu da akla getirir.

Sosyal bilimsel yaklaşımında dualitelere karşı anti-Kartezyen bir tutum sergileyen Bourdieu'nun nesnelcilik ve öznelcilik arasında uzlaştırıcı bir yol bulma çabası sosyolojik yaklaşımında yerini alır. Bourdieu öznelcilik ve nesnelcilik süreçlerinin iç içe süreçler olduğuna dikkat çeker. Bourdieu'ya göre:

Sosyolojinin görevi, toplumsal evreni oluşturan çeşitli toplumsal dünyaların en derine gömülü yapıları kadar, bu yapıların yeniden üretimini ya da dönüşümünü sağlama eğilimi gösteren mekanizmaları da gün ışığına çıkartmaktır. Bu evrenin özelliği, onu oluşturan yapıların, deyim yerindeyse ikili bir yaşamı olmasıdır. Bu yapılar iki kez var olur: ilk olarak, maddi kaynakların ve toplumsal olarak kıt değer ve malları edinme araçlarının (Bourdieu'nun diliyle sermaye türlerinin) dağılımı tarafından oluşturulan bir 'ilk düzey nesnellik' içinde; ikinci olarak da, toplumsal eyleyicilerin pratik etkinliklerinin, davranışlarının, düşüncelerinin, duygularının ve yargılarının simgesel matrisi olarak işlev gören zihinsel ve bedensel şemalar biçiminde, 'ikinci düzey nesnellik' içinde var olurlar. Toplumsal olgular, gerçekliğin kendisi içinde de bilgi nesneleridir, çünkü insanlar bu olguları yapan dünyaya anlam verirler. O halde bir toplum bilimi, ikili bir okuma yapmak zorundadır, ya da daha kesin bir dille söylemek gerekirse her iki okumanın da olumsuzluklarından sakınarak ikisinin de epistemik üstünlüklerini biriktiren çift odaklı bir çözümleme merceğiyle bakmak zorundadır (Bourdieu ve Wacquant, 2010: 17).

İşte bu çift odaklı mercek sosyal bilimciye karşıtlıkların açmazında boğulmak yerine onlardan yararlanmayı sağlamak amacındadır. Bu yüzden Bourdieu hem öznelci bakış açısını hem de nesnelci bakış açısını sert biçimde eleştirmiştir. Öznelciliği nesnel oluşumların kalıcılığını açıklayamamak ve inşa sırasında ortaya atılan kategorilerin eyleyicilerin kendileri tarafından inşa edilmediğini unutmak gibi yönleriyle yaptığı eleştirilerde; nesnelciliği de ancak bir birey taklidine (ersatz individu) ulaşabilecek kapasitede gördüğü için eleştirmiştir.

Nesnellik ve öznellik gibi ardı arkası gelmeyen birçok düalizm -ki Bourdieu özne-nesne çatışkısı başlığında birçok farklı düalizme işaret eder, diğer tüm dualizmleri açıklamak için bu tek başlığı kullanır. Özne ile nesnenin, teori ile pratiğin, ve diğer tüm dualitelerin bir arada kullanılmasını amaçlayan Bourdieu bu çatışkılarını aşmak çabasına dönük olarak daha sonra da değinilecek olan *habitus* kavramsallaştırmasına başvurur. Habitusu birçok konumda farklı tanımlarla tekrar tekrar açıklar. Böylece

bireyin eylemini açıklamada hem bilimsel miyopluk olarak eleştirdiği öznelciliğin sıkıntılarını hem de nesnelciliğin sıkıntılarını bertaraf edebilme çabası Bourdieu'ya göre habitusla sonuç verir. Bourdieu'ya göre

Bourdieu nesne ile özneyi, niyet ile nedeni, maddesellik ile simgesel temsili ayırmayı ya da karşı karşıya getirmeyi reddeden Kartezyen-karşıtı bir varlıkbilimi temelinde, sosyolojinin bozularak bir yandan maddi yapıların nesnelci fiziğine, öte yandan bilişsel biçimlerin konstrüktivist fenemolojisine indirgenmesini, bunların ikisini de kapsayabilen oluşumsal bir yapısalcılık yoluyla aşmaya çalışır (Bourdieu ve Wacquant, 2010: 15).

Özetle özne-nesne dualitesi felsefede kullanım bulan aynı zamanda sosyal bilimlerin özne-nesne dualitesini ele alması da özneyi mi nesneyi mi analiz için odaklanılacağı şeklinde olmuştur. Özne-nesne dualitesi sosyolojide en temel dualitedir, denilebilir. Özne-nesne dualitesi felsefede birbirine indirgenemez iki kutupken, sosyoloji açısından farklı geleneklerde hem öznelciliğin hem nesnelciliğin ayrı ayrı kullanımlarının yanında birlikte kullanımları da söz konusu olmuştur. Özellikle sosyal bilimlerde dualiteleri aşma yaklaşımını benimseyen düşünürlerde bu ikili kullanım birbirinden ayrılamaz parçalar olarak hem öznelciliğin, hem de nesnelciliğin bir arada kullanımı örneklerini bulmuştur. Giddens'in, Bourdieu'nun ve Layder'in çabaları da bu birlikte kullanıma birer örnektir.

2.4.2. Eylem -Yapı

Eylem-yapı ya da yapı-fail dualitesi de sosyolojinin en temel dualizmlerindendir. Eylemin kaynağının yapılar mı yani yapıların mı bireyin davranış şekillerini ve davranışını şekillendirici yoksa bireyin eylemi ile mi bu yapıları ve sistemleri şekillendirdiği sorusu pek çok sosyal bilimcinin eylem teorileri ve yaklaşımları ile şekillenmiştir. Eylem-yapı dualizmi ile sosyolojide iki temel gelenek, görüş yine karşı karşıya gelmektedir. Walsh'da iki dualist görüşe ve etkilerine değinir. Walsh (2014a: 24)'a göre "ilk görüş, toplumun ve toplum yapılarının kendi eylemlerinin faili/aktörü olan ve bu faillik hususi çerçevesinde birbirleriyle ilişkilerini üreten bireylerin eylemlerinden oluştuğunu savunmaktadır. İkinci görüş ise toplumu ve toplumun yapılarını bir ilişkiler sistemi olarak ele almaktadır. Bu ilişkiler sistemi

insanların sistemde nasıl davranabileceğini belirleyen bir sistem olarak işlev göstererek toplum üyelerinin faaliyetlerini belirler” (Walsh, 2014a: 24).

Eylem-yapı dualizmi eyleyen bireyin eylemini yönlendiren şeyin ne olduğu sorusundan hareket eder. Fail yani eyleyen, eylemde bulunurken bizzat öznelere içsel süreçleri mi yönlendirmektedir yoksa yapılara göre mi eylemde bulunmaktadır. Anlamacı kanat bu soruya elbette özne üzerinden cevap verir. Özellikle Etnometodolojik yaklaşım her duruma özgün bireylerin geliştirdiği eylemlere ve bu eylemler arasındaki benzerliklere odaklanır. Diğer taraftan pozitivist, yapısal-işlevselci kanat bu soruya ilişkin Parsons’un eylem şemalarında olduğu gibi eylemin yapı tarafından yönlendirilmekte olduğu yönünde görüşlerini temellendirir. Walsh’ın yapı ve faillik üzerine ifadeleriyle özetleyecek olursak:

İlk görüş, toplumun ve toplum yapılarının kendi eylemlerinin faili/aktörü olan ve bu faillik hususu çerçevesinde birbirleriyle ilişkilerini üreten bireylerin eylemlerinden oluştuğunu savunmaktadır. İkinci görüş ise toplumu ve toplumun yapılarını bir ilişkiler sistemi olarak ele almaktadır. Bu ilişkiler sistemi insanların sistemde nasıl davranabileceğini belirleyen bir sistem olarak işlev göstererek toplum üyelerinin faaliyetlerini belirler (Walsh, 2014a: 24).

Eylem sosyolojisinin toplumsal eylemle ilgili olduğunu ve bunun psikolojik eylemden farklı olduğunu vurgulayan Walsh (2014a: 30)’a göre “Bu, sadece insanların özne olduğunun dolayısıyla kendi eylemlerinin faileri/aktörleri olduğunun ve toplumun öznelere arası bir dünya olduğunun fark edilmesi gerektiği anlamına gelmektedir”. Eylem sosyolojisi Durkheim’dan Parsons’a Weber ve öznel ve Sembolik Etkileşimcilik, Etnometodolojik gibi okullara birçok etki ile fail-yapı dualitesi şekillenmiştir. Bu anlamda bireyleri eyleme yönlendiren dinamiğin ne olduğu sorusunun sosyolojideki önemi daha anlaşılır kılınacaktır.

Durkheim toplumsal eylem ve toplumsal yapının ve bu yapının etkisiyle oluşan kolektif bilinç ile nasıl eylemde bulunacağına ilişkin bireyin yapıları içselleştirdiğini iddia eder. Weber bireylerin anlamı yüklediği eylemlerini temel aldığı eylem sosyolojisinde dört temel eylem tipi belirler eylemi bir rasyonellik skalasında yerleştirir. Ayrıca Weber, sosyolojik yöntemde hem anlamayı hem de açıklamayı

kullanan bireylerin eylemlerinin hem özgül hemde genel yönüne odaklanan ilk uzlaşmacı çaba olarak eylemin kaynağına ilişkin ikili bir açıklama ile kabul edilir.

Sosyolojinin merkezinin Amerika'ya taşındığı 20.yüzyılın ilk yarısı ile Amerikan Sosyal Bilimler Derneği başkanlığı yapan Parsons'un yaklaşımında eylem, sistemin bir ürünüdür. Farklı sistemler ve bu sistemlerin karşılığı olan ihtiyaçlar ve *kalıp değişkenler* üzerinden eylemi açıklayan Parsons da kalıp değişkenler; ikili zıtlıklar şeklinde bireyin eylemine ilişkin genelde bağlamların formüle edilmesidir. Bu kalıp değişkenler: “Duygusalığa karşı duygusal tarafsızlık, sınırlılığa karşı kapsamlılık, Evrenselciliğe karşı kısmilik, niteliğe karşı performans, bireysel yönetime karşı kolektif yönelim” (Layder, 2010: 27) şeklinde sıralanmaktadır.

Yapı ve sistemlerden hareketle bireyin eylemini belirli kalıp değişkenler üzerinden açıklayan Parsons kendisine Amerikan sosyolojisi içinden Sembolik Etkileşimcilik ve Etnometodoloji gibi akımlardan karşıt hareketlerle cevap bulur. Bu öznelci itiraz en başta yapısal-işlevselciliğin teoriden hareketle eylemi açıklamaya karşı çıkarak eylemden hareketle teori kurmaya tıpkı Hermeneutik gelenekte olduğu gibi bireyin anlamı yüklediği eyleme ve bu eylemin inşa edici yönüne odaklanır. Yapı-fail dualitesi de temel olarak iki gelenek arasındaki karşıtlık çerçevesinde şekillenir.

Fail-yapı dualizmi birey-toplum dualizmini de temellendiren dualizm olarak karşımıza çıkar. Eylem-yapı ya da yapı-fail dualitesini sosyolojik dualiteler açısından önemli kılan en önemli yönü sosyolojik dualiteler üzerine yürütülen tartışmalar ya da aşma çabalarının bu başlık üzerinden değerlendiriliyor oluşudur. Özellikle aşma çabaları yapı-fail üzerinden tartışmaya açılmakta ve dualitelerin her iki tarafında ayağı olan uzlaşmacı çabalar özellikle eylem teorisi üzerinden temellenmektedir. Bu nedenle dualizmleri aşma çabasında olan Bourdieu, Giddens ve Layder bu soruya her iki kanadın etkisiyle açıklama getirir. Örneğin habitus ile birey, içine doğmuş olduğu dünyanın yapılarına ilişkin davranış şemalarına ilişkin içselleştirmiş olduğu kurallar ve kendi öznelliğinin etkisiyle eyleme geçer. Yani habitus hem yapıların hem de bireyin öznelliğinin ortak ürünüdür.

2.4.3. Teori - Pratik

Sosyolojideki temel dualizmlerden yer verdiğimiz üçüncü temel dualite teori ve pratik arasındaki karşıtlık olarak belirlenmiştir. “Teorik-pratik karşıtlığını alırsak bu Aristoteles’in felsefi yazılarına kadar uzanan antik, merkezi bir temadır. O bilmeyi, yapmanın, zihinsel etkinliği fiziksel etkinliğin karşısına koyar” (Calhoun, 2010: 93). Teori-pratik ya da kuram-uygulama dualitesi pek çok soruyu bünyesinde taşır. Ancak esas soru şudur: teori mi pratikten temellenmelidir, yoksa pratik mi teoriden hareketle incelenmelidir? Bir diğer deyişle teorinin tıpkı doğa bilimlerinde olduğu gibi belli kabullerle mi araştırma sürecine dâhil olması gerektiği yoksa teorinin bizzat araştırma sürecinin bir ürünü mü olması gerektiği sorusu ya da teorik yaklaşımın temelliyici mi, temellendirilmiş mi olacağı sorusu. Pek çok türevi ile sorulabilecek bu soru nitel-nicel araştırma ayrımını, makro-mikro analiz ayrımını ve diğer dualiteleri akla getirir. Ayrıca sosyolojik teoride özellikle Amerikan sosyoloji geleneği içinde teori ve pratik dualitesinin şekillenmesinde özellikle öznelci ve nesnelci gelenekler arasındaki görüş farklılıkları etkili olmuştur. Her halükarda sosyolojide en dikkat çeken dualitelerden biri olarak teori-pratik sıkça tartışılmıştır. Poloma’nın (1993: 192) deyişiyle: “Sosyolojinin, kuramla araştırma arasındaki ikilemle uzun zamandan beri başı beladadır”.

En zihinsel faaliyetin bile pratik bir unsur içerdiğini vurgulayan Adorno ve Horkheimer (2013: 46) bir anlamda sosyal bilimlerde teori ve pratik ayrımının çok da mümkün olmadığına dikkat çekerler. Teori ve Pratiğin birbirinden uzak faaliyetler olarak belirlenmiş olması Bourdieu, Giddens ve Layder tarafından da karşı çıkılan bir süreçtir. Bu düşüncelerde rastlanan ortak tema olarak refleksif olma ile araştırma öncesinde de, sırasında ve sonrasında da şekillenen bir dönüşlü bir süreçtir. Ayrıca üç düşünür de aşma çabalarını temellendirdikleri eylem teorileri ile araştırma ve teorik geri dönüşlerle teorileştirme çabasıdır, denilebilir. Bu üç düşünür içinde teori ve pratik birbirini tamamlayan süreçlerdir ve iki tarafta sosyolojik araştırmanın olmazsa olmazıdır. Teori olmadan pratik anlaşılır kılınamaz ve bilimin genellemeler yoluyla ilerleyen işleyişinde yerini alamaz. Diğer taraftan teoriyi oluşturan da pratikte ne olduğudur. Teori-pratik dualitesi hususundaki konumu sosyal bilimcinin metodolojik olarak neyi benimsediğini de gösterir ve metodolojisine işaret eder.

Teori-pratik dualitesinde dikkat çekilmesi gereken nokta dualitenin teori-pratik arasındaki ilişkinin hem teorik yaklaşımda makro-mikro teori hem de pratik içinde ikili bir şekilde Nitel araştırma nicel araştırma bölünmelerin ortak bir formülasyonudur. Teori ve pratik içindeki bir alt başlık olarak bu ikili bölünmeler, temelleyici teori (Grand theory) ya da temellendirilmiş teori (grounded theory), makro-mikro, nitel-nicel araştırma ve benzeri- temelde teori-pratik arasındaki ilişkiye ve makro-mikro dualitesine dayanır. Sadece teorik yaklaşım için değil araştırma içinde bu ayrım söz konusudur. Örneğin “interdisipliner bir yaklaşım olarak psikoloji ve sosyolojinin perspektiflerinin birleştirilmesi ile oluşan “sosyometri” (Öztürk, 1997: 18) gibi sosyal gruplara uygulanan yaklaşımlar söz konusu olduğu kadar büyük toplumsal araştırmalarda söz konusuydu.

Teorik-pratik ya da bir diğer Türkçe kullanımı ile kuram-uygulama dualitesi de sosyolojide en temel dualizmlerdendir. Bilimsel üretimin yolu bu dualite de yer almaktadır. Bilim olarak sosyolojinin yürüttüğü teorik tartışmaların Weber’in de vurguladığı gibi empirik araştırma olduğu göz önüne alındığında bu tartışma daha da önem kazanacaktır. Filmer’e göre “kuram ile uygulama arasındaki ilişki sosyolojinin temelidir”. Ayrıca teorik düşüncelerin pratikteki karşılığı ile önem kazandığına da dikkat çeken kuramın uygulama için bir kıyaslama niteliği taşıdığını da vurgular. Filmer (2014:35) bu görüşünü “sosyolojik kurama göre toplum fikri, uygulamada yer edinilebilmesi ve dolayısıyla birey ve grupların düzenli ve kolektif bir hayatı Yaşama biçimi olarak gerçekleştirilebilmesi ölçüsünde uygun olup olmadığı test edilir” diyerek temellendirir. Kuram ve uygulamanın uygunluğu ve bütünü yönetime işaret eder ve bilim konusundaki en temel tartışmalardan yöntem tartışmasına işaret eder. Bu tartışma da yine sosyoloji içindeki iki gelenek üzerinden şekillenir.

Ele alınan bu üç dualite dışında sosyal bilimlerde yerleşen pek çok dualite söz konusudur. Bu belirlenen üç dualitede görüşlerine sadece bu üç dualiteye ilişkin düşünceleri ile yer verilen üç sosyal bilimci Giddens, Bourdieu ve Layder’in görüşleri bir sonraki bölümde ele alınacak konudur. Bu üç sosyal bilimci dualiteleri aşma yönündeki görüşleriyle dikkat çeker. Herhangi bir sosyolojik araştırmada dualitelere birlikte yer verilmesi gerekliliğini savunan, Giddens’in Yapının İkiliği

yaklaşımı, Bourdieu'nun habitus kavramı, Layder'in Uyarlayıcı Teori yaklaşımı yaklaşımı gibi sosyolojik yaklaşımlar sayılabilir.

Bu üç düşünürün düşüncelerinde ortak temalar söz konusudur. Düşünümsellik, disiplinlerarası çalışma ve dualitelere karşı tutumları gibi. Teorik olarak düşünceleri benzer kaynaklardan beslenen bu üç düşünüründe aşma çabalarının yapı-failden başlayarak eylem teorisi üzerinden şekillenmesi en önemli ortak yanlarıdır. Geliştirmiş oldukları eylem teorisi ile sosyolojinin hem öznel hem de nesnel süreçlerin bir ürünü olduğu, teori ve pratiğin iç içe süreçler olduğu, nitel araştırma ve nicel araştırmanın birlikteliği gibi diğer tüm sosyolojik dualiteleri de uzlaştıran bir yaklaşım sunmuşlardır. Bu üç düşünür sosyolojide dualiteleri birbirine indirgenemez parçalar olarak değil, bir bütünü birlikte oluşturan yaklaşımlar olarak ele almışlardır ve dualiteleri bir yol ayrımı olarak görmek yerine birlikte kullanımını bir yol olarak görmeyi deneyen isimlerden olmuşlardır.

Bu kapsamda bir sonraki bölümde Giddens, Bourdieu ve Layder'in aşma konusunda düşüncelerini nasıl temellendirdiklerine yer verilecektir.

III. BÖLÜM

DUALİTELERİ AŞMA ÇABALARINA ÇAĞDAŞ SOSYOLOJİDEN ÜÇ ÖRNEK: BOURDİEU, GİDDENS VE LAYDER”

“Klasikler, aynı alandaki, çağdaş araştırmalar karşısında ayrıcalıklı bir statü tanınan daha eski araştırmalardır” (Alexander, 2013: 28) diyerek klasiklerin tanımını yapan Jeffrey C. Alexander klasiklerin merkeziliğini ve önemini kendi içinde tartışır. Klasikler doğa bilimlerine göre sosyal bilimlerde daha çok önem sahibidir ve Alexander’a göre bu önemin kaynağını klasiklerin sadece kurucu olmalarından değildir, bu önemin kaynağı klasiklerin entellektüel önemlerinden ileri gelir. Bu nedenle doğa bilimlerinde nispeten önemsiz kabul edilse de hatta Alexandre’ın ifadesiyle doğa bilimlerinde paradigma dönüşümüne bağlı olarak klasikler söz konusu olmasa da, sosyal bilimlerde bugün hala kurucuların ya da Antik Yunan’dan, Çin’den, Mezopotamya’dan, İslam uygarlığından düşünürlerin etkisinin söz konusu olduğunu görebiliriz.

Bu çalışma da klasiklerin önemini kabul etmektedir ve klasiklere özetle yer verilmiştir. Özellikle 1970’lerde sosyal bilimlerde daha görünür bir şekilde yer alan felsefi temelli üç geleneğe işaret eden Outhwaite bu gelenekleri sosyal bilimsel yöntemde karşılığını Pozitivizm ile bulan Bilimsel Realizm, Hermeneutik Gelenek ve son olarak Eleştirel Teori şeklinde sıralar. Bu üç gelenek Outhwaite tarafından Marx, Durkheim ve Weber’de temellendirilir (Outhwaite, 1993: 1-2). Ancak Outhwaite tarafından bu temellerin üzerinde geleneklerin belirgin hal aldığı 1970’li yıllar işaret edilmiştir. Bu bağlamda birinci bölümde ele alınan pozitivist ve hermeneutik gelenek sosyolojik düşüncenin ve düşünürlerin seyrinde -tabi ki bu iki gelenekler dışında diğer gelenekler de özellikle Marksizmde- oldukça önemli bir konuma sahiptir. Bunun dışında bu çalışma kapsamında yer verdiğimiz klasiklerimiz Comte, Durkheim ve Weber -bu isimler içinde tabiki Marx da önemli bir klasik olarak karşımıza çıkar- sosyolojide oldukça önemli yer tutar. Bu düşünürlerin etkileri elbette dualizmleri aşma çabalarına yer verilecek olan üç sosyal bilimci Giddens, Bourdieu ve Layder’de de görülebilir.

Giddens'in, Durkheim'in *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* kitabına atfen kaleme aldığı *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları* kitabı bu duruma bir gösterge kabul edilebilir. Diğer taraftan Bourdieu ve Giddens da Weber, Marx ve yine Durkheim'dan çok etkilenerek sosyolojik teorilerini geliştirmiştir. Layder ise hem klasiklerden hem de kaleme aldığı *Sosyal Teoriye Giriş* kitabıyla yer verdiği Bourdieu ve Giddens'in düşüncelerinden ve dualizmleri aşma çabalarından da etkilenmiştir.

Ancak unutmamak gerekir ki klasikler sadece bu düşünürleri etkilememiş ve bu düşünürleri de sadece doğrudan etkilememiştir. Weber'in Amerikan sosyolojisindeki izdüşümleri ve etkilediği sembolik etkileşimcilik ve etnometodolojik yöntemdeki etkilerine ek olarak eylem şemalarını oluşturmasıyla etkisini sosyolojik teorisinde gözlemleyebildiğimiz Parsons dolayımı ile de çağdaş sosyolojiyi farklı bir yoldan da etkilemesi söz konusu olmuştur. Diğer taraftan Parsons'un teorik yaklaşımında bir o kadar etkili bir diğer klasik dönem düşünürü Durkheim'in yapısal-işlevselci akımın temellerinde derin izleri bulunur. Özetle klasiklerin hem doğrudan hem dolaylı etkisi çağdaş sosyolojinin şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Diğer taraftan sosyolojisinin siyasi krizlerin etkisiyle Amerika'ya taşınması ve sosyolojinin yeni merkezi olarak anılması sosyolojik yöntemdeki tartışmalarında büyük oranda taşınmasına hatta ve hatta bu tartışmaların daha da keskinleşmesine neden olmuştur.

Bu bağlamda sosyolojik teorideki kriz tartışmalarının kaynağı her ne kadar Avrupa sosyoloji geleneği içinde mevcut olan pozitivist ve hermeneutik gelenek arasındaki gerilim olsa da, temel neden bu gerilimin Amerikan sosyoloji geleneği içindeki farklı yansımalarıdır. Ayrıca bu tarafların farklı görünümünün, Amerikan sosyoloji geleneği içinde daha belirgin hale geldiği iddia edilebilir. Özellikle Parsons ile adeta altın bir dönem yaşayan Yapısal-İşlevselcilik ve bu güçlü sosyoloji atağına karşı bir hareket olarak öznelci kanattan Sembolik Etkileşimcilik ve Etnometodoloji gibi öznelci kanattan gelen farklı ve güçlü itirazlar ile sarsılan Yapısal-İşlevselcilik tahtı, Amerikan Sosyoloji Derneği başkanlığının Sembolik Etkileşimcilikten yana el değiştirmesi ve öznelci kanadın bu kez sosyoloji dışında bırakılamayacak kadar güçlü dönüşü bu görüş birliğini sarsmış ve sosyoloji içindeki teorik tartışmaları artırmıştır. Bütün bu etkiler sosyolojide kriz temalı tartışmaları beslemiştir.

Böylece hem klasiklerin sosyolojik yönelim olarak doğrudan ve dolaylı etkisi hemde bir bütün olarak Amerikan sosyolojisinin Bourdieu, Giddens ve Layder'in sosyolojik düşünceleri üzerine etkide bulunmuştur. Dolayısıyla bu üç sosyal bilimci de klasiklerin yeri, yöntem tartışmalarında dualitelerin yeri ve sosyolojik teorideki kriz temalı tartışmalar gibi konulara dâhil olmuşlardır.

Bu bölümde klasiklerin sosyal teorisinden beslenen ve kendi özgün aşma çabalarını Weber de olduğu gibi inşa ederek sosyoloji içindeki yöntem tartışmalarına ve dualiteler konusundaki tartışmalara katılan Giddens, Bourdieu ve Layder'den ilk olarak Giddens'in düşüncelerine yer verilecektir. Siyaset teorisinden sosyal teoriye, ulus devlet, kimlik, küreselleşme, modernleşme gibi pek çok konuda da yazan Giddens'in sosyolojik teoride iki gelenek arasında bütünleştirme çabalarına ve Giddens'in madolyonun iki yüzünün birer parçası olarak değerlendirdiği hermeneutik gelenek ve pozitivist geleneğin tarafını oluşturduğu dualizmleri aşma yönünde çabalarına yer verilmesi amaçlanmaktadır.

3.1. Giddens ve Yapının İkiliği

Sosyolojik yaklaşımında dualiteleri aşmaya çalışan ve bu konudaki yöntemsel yaklaşımını tutarlılık içinde sosyolojik analizine yerleştiren Giddens'in çıkış noktasını sosyolojik yöntemde 'kriz' konulu tartışmalar oluşturur. Giddens'a göre krizin kaynağı olarak gördüğü sosyolojik yöntemdeki dualiteler, yeni ve uzlaşmacı bir anlayışla birlikte ele alınarak bu kriz aşılabılır. Bu noktada sosyolojide kriz temalı tartışmalara alternatif bir yol öneren Giddens, yaklaşımıyla diğer düşünürlerden ayrılır.

Sözü geçen sosyolojinin krizi tartışmalarından hareketle sosyolojinin refleksif olması gerektiği yani sosyolojinin bizzat kendi üzerine düşünmesi gerektiğini öneren Giddens aynı zamanda kriz temalarıyla ilerleyen tartışmaların bir diğer gündemi ile sosyolojinin kapsamını genişletebilmek için sosyolojinin farklı disiplinlerle bir arada çalışmasına, disiplinlerarasılık tartışmalarına da yer vermiştir. Giddens'da bu tartışmalardan hareketle sosyolojinin içinde olduğu kriz durumundan çıkmasını sosyolojik teorinin kendisine yönelmesine ve sosyolojik teorideki ikiliklerin

aşılmasına bağlar. Dahası sosyolojinin bu krizi aşması konusunda disiplinlerarasılık ve düşünömsellikte önemli yardımcılar olacaktır.

“Günümüzde Batılı sosyologların çoğı, sosyolojik teorinin belirsizlik ve kriz içinde olduğunu iddia etmektedir” (Esgin, 2008: 7). Bu noktadan hareket eden Giddens’da, sosyolojide kriz konusuna Gouldner çizgisinden dâhil olur. Sosyolojiye ilişkin birçok metinde rastlayabileceğimiz bu kriz düşöncesi sosyolojinin öldüğü, yetersiz kaldığı ve benzeri birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. *Batı Sosyolojisinin Yaklaşan Krizi* adlı çalışmasıyla kriz konusundaki görüşlerine yer veren Gouldner da sosyolojik teorinin krizine dikkat çekerek tartışmaya dâhil olur. Esgin’e göre:

Gouldner’in çıkış noktası sosyal düzenin dayanaklarını sarsan gelişmeleri açıklama konusunda sosyolojik teorinin neden başarısız olduğu ya da sosyolojinin yaşanan sosyal krizi ön görme yeteneğine neden sahip olamadığı sorularıdır. Gouldner’a göre, bunun nedeni, tıpkı sosyal düzlemde olduğu gibi sosyolojik teoride de bir kriz yaşamasıdır. Bu yüzden, kriz içindeki sosyolojik teori toplumu açıklama çabasından önce, kendisini incelemelidir (Esgin, 2008: 11-12).

Sosyoloji içinde hâkim pozitivist, yapısal-işlevselci kanadın düşöncelerinin kendine sıkı rakipler ürettiğı bir dönemde sosyolojik yöntemin krizde olduğu temasını ve dönüşümün gerekliliğini savunan Gouldner teoride kriz denildiğinde işlevselciliğın sembolik etkileşimcilikten bulduğu karşılığı ele alır. Ayrıca Gouldner’ın sosyolojide değişim ve sosyolojinin kendi üzerine düşünmesi yönündeki tutumları Giddens’in sosyolojisinde karşılığını bulan öğelerdendir. Giddens’a göre ise krizin kaynağını sosyoloji içindeki ikili karşıtlıklar oluşturur. Bu nedenle Giddens bu ikili karşıtlıkları aşarak bir anlamda sosyoloji içinde bu krizleri aşmayı da hedeflemiş olur. Bu nedenle dualiteler Giddens sosyolojisinin temel dinamiğidir.

“Giddens’in neredeyse tüm çalışmaları sosyolojik teorinin merkezi problemleri ve bu problemlerin nedeni olan “ikilik” konusuyla ilgilidir” tespitinde bulunan Esgin (2008: 166) Anthony Giddens sosyolojisinin ele aldığı temel problemleri ve problemlere dönük üç amacı da şu şekilde özetler:

1. 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başta olmak üzere, sosyal düşünce tarihini yeniden değerlendirmek. Başka bir deyişle, klasik ve çağdaş sosyoloji teorilerini ihmal eden yönleri içerdikleri eksiklikler açısından tekrar gözden geçirmek.

2. Sosyolojik çevredeki yöntem ve mantığı yeniden yapılandırmak ya da sosyolojik teorideki yetersizliklere neden olan epistemolojik ve ontolojik temelleri sağlamlaştıracak yeni bir teorik bakış açısı geliştirmek. Yapılaşma teorisi, sosyolojik teorinin yöntem ve mantığının yeniden yapılandırılmasının ürünüdür.

3. Modern kurumların ortaya çıkışıyla ilgili bir çözümleme gerçekleştirmek. Sosyolojik teorideki temel problemler nedeniyle yetersiz ya da yanlış olan modernliğe ve onun kurumlarına ilişkin çözümlemelere yapılaşma teorisi aracılığıyla yeni bir bakış geliştirmek (Esgin, 2008: 167).

Klasiklerden itibaren sosyolojik teoriyi yeniden değerlendirmeye alan ve sosyolojide krizin kaynağı olarak gördüğü teorik tartışmalara dualiteler üzerinden odaklanan Giddens yöntemsel bir yaklaşım geliştirip buradan hareketle sosyal analizi birçok alanda yeniden gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Yöntemsel ve teorik yaklaşımlarının şekillendiği yapılaşma teorisinde de bu çabası belirgindir. Giddens da yapılaşma teorisini bu yüzden geliştirdiğini vurgular. Giddens sosyolojik teoride kriz konulu düşüncelerin etkisiyle sosyolojik yöntem üzerine çalışmalara yönelir. Giddens sosyolojik teoride pozitivist yapısalcı sosyolojide -özellikle Parsons'un güçlü programının etkisiyle kurulan- hakim anlayışı "ortodoks konsensüs" ya da "ortodoks sosyoloji" olarak adlandırır. Bu kavram Giddens'in yaklaşımında, sosyal bilimlerin doğa bilimlerinin yöntemleri ile açıklayıcı büyük boy teorik yaklaşımlarının ifadesi olan pozitivist sosyolojide genel kabul gören üstünlüğü fikrine dikkat çekmek için kullanım bulmuştur. Bu üstünlük fikrini sarsan sembolik etkileşimcilik, etnometodoloji ve fenomenoloji gibi hermeneutik gelenekten de beslenen öznelci kanat sosyolojik teorilerin bu başarısı Giddens'ı da oldukça etkilemiştir.

Giddens'a göre "günlük etkinliklerimiz daha derin konuları araştıran birisinin ilgilenmeyeceği önemsiz alışkanlıklar değildir; tam tersine, felsefe ve sosyal bilimdeki temel konuların açıklamaları ile ilintilidir" (Giddens, 2010: 553). Sosyolojik yaklaşımını şekillendirirken bu öznelci eleştiriden, yıkılan konsensus ve pozitivist ve hermeneutik geleneklerin şekillendirdiği dualitelerden etkilenen Giddens, sosyolojik teorisini bu eksenlerde geliştirir. Durkheim'in *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* ile formüle ettiği pozitivist sosyolojik yöntemle atfen *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları* başlığıyla bir çalışma kaleme alır. Bu çalışmanın alt başlığı

“*Yorumcu Sosyolojilerin Pozitif Bir Eleştirisi*” şeklindedir. Bu alt başlıktan anlaşılacağı üzere Giddens’in amacı sosyolojik yöntemde nispeten zayıf kalan hermeneutik gelenek ve diğer öznelci ve yorumcu sosyolojik yaklaşımlar ile ilgili tartışmaların sosyolojik teoriye ilişkin belirlenecek yeni kurallarda yerini almasıdır ve bu geleneklerin ikisine de yer vererek bu birlikteliği eleştirel bir süzgeçten geçirerek yapmaktır.

Giddens Batı Avrupa’da temelleri atılan sosyolojinin kıta ötesinde gelişimini tamamlayacağı, dualitelerin getirileriyle, birlikte ve bir arada kullanılması gerektiği vurgusuyla ve geniş sosyolojik yaklaşımıyla İngiliz ve Dünya sosyolojisinde önemli yeri olan bir sosyal bilimcidir. Ona göre; ‘Toplumsal bilimin temel kurumsal kökenleri Avrupa’da olabilir, ancak konunun daha da geliştirilmesi büyük ölçüde Atlas Okyanusu’nun öte yakasına aktarılmış bir ödevdi’ (Giddens, 1999: 16).

Öznelcilik etkisinin gözlenebilir biçimde açık olduğu Giddens için ilk karşı çıkış; “sosyoloji doğa bilimlerini model almalıdır” düşüncesine karşıdır. İkinci olarak; Giddens yapısal güçlerin davranışları dışarıdan belirlediği düşüncesine karşı çıkar. Üçüncü olarak; Giddens işlevselciliğin reddini temel alır. Bu düşünceleri Durkheim’in ünlü eseri *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*’na atfen yazdığı, *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları* adlı kitabında yer alır. Ancak temel teorik katkısı “Yapılaşma Kuramı” ile gerçekleştirmiştir, diyebiliriz.

Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları adlı çalışmasının önemi Giddens için sosyolojideki en temel dualitelerden eylem-yapı dualitesine ve toplumsal dönüşümle ilgili problemlere odaklanmasıdır (Giddens, 2013: 11). *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları*’nda ve diğer çalışmalarında değindiği “Yapılaşma Kuramı” ve bu girişiminde en önemli kavramsallaştırması olarak “Yapının İkiliği” Giddens’in sosyolojik yaklaşımının temel formülasyonlarıdır. Yapının ikiliği, Giddens’in dualizmlere karşı geliştirdiği kavramsallaştırmasıdır. Yapının ikiliği kavramını niçin geliştirdiğini “Bu kavramı iki temel dualizm biçimini sorgulamak için geliştirdim” şeklinde açıklayan Giddens’in (2013: 14) odaklandığı iki temel dualiteden ilki hermeneutik gelenek ile yapısal işlevselci gelenek arasındaki düalite ki bu düalizmlerin başında bu iki gelenek arasındaki farka en net işaret eden eylem-yapı

dualizmi gelir. İkinci düalizm ise birey-toplum dualizmidir. Giddens yapının ikiliği kavramı ile bu dualizmlere karşı çıkmayı amaçlamaktadır (Giddens, 2013: 14-15).

Yapılaşma teorisi İngilizce adıyla ‘structuralizm’ sosyolojide yapı-fail, makro-mikro, nesne-özne, nitel-nicel, teori-pratik, birey-toplum ve benzeri sosyolojik dualitelerin iki farklı kanadından birini seçerek bakmak, kabullenmek ve bu çerçevede teorik yaklaşımını geliştirmek yerine girdiği teorik aşma çabasının adıdır. Bu aşma çabası sosyolojik teoride yapısal işlevselcilik ve bunun etkisiyle nesnel, makro, teorik, toplumsal ve nicel olanın daha fazla ön plana çıkan yaklaşımlarının karşısında öznelciliğe yakın ve dualizmleri aynı madalyonun iki yüzü olarak birlikte anlamlı kılan bir yaklaşım geliştirir. Yapılaşma teorisi oldukça kapsamlı bir teorik yaklaşımdır. “Yapılaşma teorisi birçok farklı konu ve ilgi alanı içerir: gündelik etkileşimin doğası, ulus devletin ve yurttaşlık haklarının gelişimi, sınıf analizi, devrimci toplumsal teori, zaman coğrafyası, modernitenin doğası, gözetim, savaş vb.” (Layder, 2010: 180). Giddens temel olarak yapılaşma teorisini geliştirme nedenini şu şekilde özetler:

Yapılaşma kuramını geliştirmekteki başlıca amaçlarımdan biri, bu imparatorluk kurma girişimlerinin ikisine birden son vermektir. Yapılaşma kuramına göre, toplum bilimlerinin temel inceleme alanlarından birisi, bireysel yapının değil zaman ve uzam boyunca sıralanmış toplumsal pratiklerdir (Giddens, 1999: 42).

Yapılaşma teorisi ile Giddens sosyolojik teoride ele aldığı eleştiriler temelinde yapı-eylem dualitesi başta olmak üzere tüm dualiteler ve sosyolojinin içinde olduğu krize karşı yeni bir yaklaşım geliştirir. Giddens: “Sosyolojik teorideki ikilikler arasında ilk yer verdiği ikilik olarak insan eylemi ve toplumsal yapı arasındaki ikilik ile sosyolojinin her zaman bölündüğünü ve bölünmeye de devam etmekte olduğuna vurgu yapar” (Giddens, 1997: 567). Yapılaşma teorisi ile sosyolojik teoride yeniden insana dönük bir amaca girişen Giddens sosyolojinin konusunu, olgular arası nedensellik ilişkileri tesis etmekten sosyolojide yeniden üretim sağlayanın ne olduğu sorusuna yönlendirir.

En başta sosyolojide yapı-eylem dualitesinden başlayarak Giddens yapılaşma teorisiyle eylem ve eylemin yapısının ele alınışındaki sorunlara işaret eder. Giddens (2013: 14) yorumcu sosyolojilerin “eylem konusunda güçlü, yapı konusunda zayıf”,

işlevselci ve yapısalci perspektiflerin ise “yapı konusunda güçlü, eylem konusunda zayıf” kaldığına işaret eder. Giddens geliştirdiği yapılaşma teorisinde ise bu ikili yaklaşımın özellikle eylem konusunda ortak bir formülasyonunu amaçlar. Giddens’a göre “eylemden bağımsız yapı, yapıdan bağımsız eylem yoktur” (Münch, 1994: 77). Öyle ki Giddens’ın yaklaşımında bireyi, bilinçli eyleyen ve eylemi ile yeniden üreten, eylemi de yeniden üretimi sağlayan refleksif bir süreç olarak temellendirir.

Her şeyden önce Giddens’ın sosyolojisi, klasik sosyoloji teorilerinde yer alan yapı ve eylem arasında doğan çelişkileri, dahası sorunları gidermeyi amaçlamaktadır. Geliştirdiği “yapılaşma teorisi”yle failin ortaya koyduğu eylemlerinin farkında, bilincinde olduğu ve bu farkındalığın aynı eylemin bir sonraki yerine getirilişinde refleksivite sürecine tabi tutulduğunu vurgular (Açık-Turgüter, 2013: 84).

Böylece Giddens’ın sosyolojik yaklaşımın da bilinçli eyleyen birey, toplumsal değişimin dinamizmini sağlayan, nesnel süreçlerden bağımsız olmayan bir “özne”dir. Sosyolojinin dışında bırakılan ya da sosyolojik teori içindeki zayıf bir temsili aşamayan bireyselci, öznelci sosyoloji anlayışı böylelikle Giddens sosyolojisinde merkezi bir konuma yerleşir. Ancak sosyolojide iki temel geleneğin bir harmanlanma, bu harmanlanma ile sosyolojideki temel dualiteleri aşmaya çalışan Giddens sosyolojisinde her ne kadar yorumcu sosyoloji gelenekleri ağır bassa da her iki geleneğin de etkisinde kalmıştır. Bu anlamda sosyolojik teoride geçmiş yaklaşımları ve tutumları analize tabi tutan, sosyal bilimlerde yöntemsel yaklaşımlar konusundaki tartışmaları aşmak yöntem dışındaki konu ve tartışmalara yönelmek adına bir girişim başlatan Giddens’ın yaklaşımının orjinallliği; mikro analizi makro analizin bir birimi olarak kurmaya çalışması ve en nihayetinde makro teorik bir yaklaşım şeklinde bunu formüle etmesidir. Bu makro girişim, diğer bir deyişle, iki gelenek arasında bölünen sosyolojik teoride dualiteleri aşma çabası; yapılaşma kuramı ve yapının ikiliği (duality of structure) yaklaşımıyla formülü edilir. Bu nedenle Giddens yapının ikiliği ile dualitelerin bir arada kullanımını savunmuştur. Giddens’ın yaklaşımının özellikleri yapı-fail dualitesinden hareketle eylem sosyolojisi üzerinden temellendirir.

Yapılaşma teorisiyle en başta yapıların birer inşa ürünü olarak sabit kalmadığını ve değiştiğine işaret eder. Bu değişime yön veren öznel süreçler ve bu değişimin

sergilediği düzenliliklerin çift taraflılık ilişkisine odaklanır. Giddens “yapılaşma kuramı” ile sosyolojik teoride makro analize dâhil etmeye çalıştığı öznelci sosyoloji anlayışı ile ne öznelci ne de nesnelci geleneklerin kısıtlamaları olmadan toplumsal yeniden üretim sürecini ele almaya çalışır. Giddens eylemleri ile bu yeniden üretime yön veren bireylerin bu süreci bilinçli olarak icra ettiklerini savunur. “Yapanlar aynı zamanda, olağan olarak ne yaptıklarını ve bunları yapma gerekçelerini usavurmaya dayalı olarak betimleyebilirler” (Giddens, 1999: 353). Bilgili bireylerin bilinçli eylemleri ile ürettikleri toplumsal kurumlar ve yapılar gibi bireylerden daha uzun yaşayan sosyolojik bilimleri üretir. Böylece Giddens yapılaşma teorisiyle yapıyı, sistemi, eylemi, bireyi ve toplumun yeniden ele alıp yapılaşma kuramıyla harmonik bir bütünlükle sunar. Yapı ve sistem kavramları yapısalcı ve işlevselci yazarlar tarafından farklı birçok anlamda kullanılsada iki anlayışta da genel olarak yapı ve sistem kavramlarının aynı anlamda kullanıldığına dikkat çeker. Giddens (2005: 123) bu kavramların temelde farklı olduğuna odaklanır. Hatta Giddens bu kavramların yeni tanımlamalarını önerir. Bu tanımlamalar üzerinden yapılaşmayı açıklar.

Tabllo 1. Yapının ikiliği

<i>Yapı(lar)</i>	<i>Dizge(ler)</i>	<i>Yapılaşma</i>
Kurallar ve kaynaklar ya da toplum dizgelerinin özellikleri olarak düzenlenmiş dönüşüm ilişkileri kümeleri.	Yapanlar ya da topluluk arasındaki, düzenli toplumsal pratikler olarak düzenlenip yeniden üretilmiş ilişkiler.	Yapıların sürekliliğini ya da değişimini, dolayısıyla da toplum dizgelerinin yeniden üretimlerini yöneten koşullar.

(Giddens, 1999: 69)

Giddens’in (1999: 69) yapılaşma kuramına götüren süreçleri özetlediği ve yapının ikiliği olarak adlandırdığı bu tablo üzerinden yapı ve sistem kavramını yeniden tanımlar. Giddens yapının ikiliği adını verdiği şema ile yapı, sistem ve yapılaşma arasındaki ilişkiye işaret eder. Yapı kavramı gibi sistem kavramı da Giddens sosyolojisinde yeni bir boyut kazanır ve yapı kavramı ile birlikte kullanılır. Sistem kavramı Giddens için yapı ile eylem arasında bir noktada durur. Bireylerin eylemlerine yön veren yapı kavramını bir ara mekanizma olarak düzenli sosyal pratiklerin ifadesidir. “Yapılaşma teorisi, yapı ve sosyal sistem kavramına odaklanır”

(Mouzelis, 2010: 214). Yapı-sistem birlikte “yapının ikiliğini” oluşturur ve yapılaşma çerçevesine ulaştırır.

Sosyolojik gelenekte yer alan ve sürmekte olan iki sosyolojik gelenek arasındaki mücadelenin bir madalyonun iki yüzü olarak tek bir sosyolojik yaklaşımda uzlaşmacı bir tutumla ortaya koyan Giddens yapılaşma teorisinin en temel kavramı olarak yapının ikiliğine işaret eder. Yapının ikiliği yani “duality of structure” adlandırılışı itibariyle bile dualitelere dikkat çeker. Bu kavramla yapıların faillerin eylemlerin hem bir ürünü hem de faillerin üretildiği çift taraflı bir ilişki söz konusudur. Failler ürettikleri yapıyla aynı zamanda üretilmektedir. Yapıyı önemli kılan faillerin eylemine etkisi, eylemi önemli kılan da yapıları üretmedeki rolüdür. Böylece yapı-fail ya da birey-toplum dualiteleri arasında bir ayrım olduğu fikri reddedilmektedir. Bunun yerine Giddens için dualitelerin birlikte kullanımı ve ancak birlikte kullanımıyla şekillenen bir teorik anlayış söz konusudur. Tatlıcan’a göre:

Sosyal teorinin kendini öncelikle 19. yüzyıl toplum felsefesi ve düşüncesinden miras kalan dualizmlerden, ikili karşıtlıklardan kurtarması gerektiğini düşünen Giddens, bu düalizmlerin yarattığı eylem (faillik)/yapı, birey/toplum, makro/mikro, determinizm/iradecilik, öznelcilik/nesnelcilik ve nitel/nicel metodolojik yaklaşımlar gibi ayrımlardan kurtulmanın, eylem felsefesindeki tartışmalardan eleştirel gözle yararlanan bir ‘eylem sosyolojisi’, daha doğrusu uygun bir ‘faillik/yapı’ anlayışı geliştirmekle mümkün olduğunu düşünür (Tatlıcan, 2011: 227).

Yapı, eylemi formüle eden kaynaklar, sistem ve sosyal pratiklerce üretilen düzenli ilişkiler ve yapılaşma ile yapının sisteme dönüşümünü sağlayan ayrıca hem yapının hem de sistemin yeniden üretimlerini düzenleyen süreçlere ve araçlara işaret etmektedir. Böylelikle Sosyolojinin konusu olarak belirlediği sosyal pratiklerin hem yapılarca belirlenip hem de yapıları dönüştüren ikili karakterine işaret eden Giddens yapının ikiliğini görmek için bilgili faillerin eylemlerine işaret eder. Bilgili fail ile Giddens’ın yapmış olduğu vurgu, yapının ikiliğinin faillerce içselleştirilmesi sürecine denk düşmektedir.

Giddens, yapılaşma teorisi yaklaşımının hareket noktası olarak belirlediği bireylerin anlam yükledikleri eylemlere odaklanarak hermeneutik gelenekten etkilendiğini de açıkça ortaya koyar. Ancak imparatorluk kurma girişimi olarak nitelediği iki

geleneğin mücadelesine de yapılaşma kuramıyla açıkça karşı çıkar. Giddens’a göre yapılaşma kuramının en temel kavramı ‘yapının ikiliği’ kavramıdır. Giddens bu kavram üzerinden ikiliklere karşı aşma çabasını şekillendirir:

Yapılaşma kavramı, esas itibariyle, hem toplumsal hayatın tekrarlara dayalılığıyla ilişki içinde olan hem de yapı ve eylemin karşılıklı bağımlılığını ifade eden yapının ikiliği kavramını içerir. Yapının ikiliği ile sosyal sistemlerin yapısal özelliklerinin bu sistemleri meydana getiren pratiklerin aracı ve sonucu olmalarını kastediyorum (Giddens, 2005: 212).

“Yapılaşma kuramına temel olan yapının ikiliği kavramı” (Giddens, 1999: 372) yapılaşma kuramının en temel kavramıdır ve yapılaşma kuramıyla Giddens’ın vermeye çalıştığı temel düşünceyi sağlayan kavramdır. Yapının çift yönlü bir etkileşime maruz kaldığını ve bu çift yönlü etkileşim üzerinden ancak bütünü kavranabileceğini savunur. *Toplumun Kuruluşu ve Sosyal Teorinin Temel Problemleri* adlı çalışmalarında Giddens yapının ikiliğini şu şekilde tanımlar:

Yapının ikiliği (Duality of structure): yapının, yinelenir olarak düzenlediği davranışın hem aracı hem de sonucu olma niteliği; toplum dizgelerinin yapısal özellikleri, eylemden bağımsız olarak varolamazlar ne ki bu özellikler, davranışın üretimi ve yeniden üretiminde sürgit olarak içerilmişlerdir (Giddens, 1999: 462).

Yapının ikiliğiyle, toplumsal hayatın toplumsal pratikleri içinde tekrara dayalı inşasını anlatıyorum: yapı pratiklerin yeniden-üretimine hem araç hem de sonucudur. Yapı, aynı anda, hem failerin ve toplumsal pratiklerin oluşumuna karışır hem de sadece bu sürecin vücut bulduğu anlarda ‘varolur’ (Giddens, 2005: 126).

Özet bir şekilde ifade edilecek olursa “yapının ikiliği kavramıyla, toplumsal yapının insan failer tarafından inşa edildiğini, ancak aynı zamanda bu inşa sürecinin aracı/ortamı olduğunu anlatmak istiyorum” (Giddens, 2013: 150). Yapının ikiliğinin işaret ettiği eylem konusundaki bu ortaklık, yapı, sistem ve eylem arasındaki ilişkiyi sağlayan toplumsal pratikler şeklinde de özetlenebilir. Giddens’ın yapılaşma kuramının kilit kavramı olarak yapının ikiliği diğer kavramlarla ilişkiselliği çerçevesinde yeniden tanımlamalara maruz kalmıştır.

Yapının ikiliği kavramının işaret ettiği bu tabloyu yapı ve sistem kavramlarına ilişkin hiçbir yapısal-işlevselci geleneğin yeniden üretim konusuna odaklanmadan tanımlamaya girmiş oldukları yönündeki analizi ile tamamlayan Giddens bu kavramların yeniden tanımlanmalarına ve yapılaşma kuramındaki yerine işaret eder. Giddens yapıyı bilgili insan pratiklerinin bir ürünü olarak ele alır. Böylece yapı ve eylemi ilişkilendirme konusunda bir kriz söz konusu olmamaktadır. Aynı zamanda eylem ile ilişkilendirilen yapı soyut bir kategori olmaktan çıkar. Yapının eylem üzerinde kısıtlayıcı ve belirleyici etkisi de daha anlaşılır kılınır.

Giddens için eyleyen, hiçbir şekilde yapıların bir kuklası değildir. Ancak eylemi hem kısıtlayan hem de ona olanak veren kural ve kaynaklardan oluşan yapının varlığı da ihmal edilmemelidir. Yapı, yinelenir bir biçimde sosyal sistemler olarak örgütlediği eylemlerin hem aracı hem de sonucudur (Esgin, 2008: 241).

Yapı ve eylem arasındaki dualizmlerini geliştirdiği eylem teorisi ile aşmaya çalışan Giddens buradan hareketle birey-toplum dualizmine yönelir. Yapının bilgili faillerin eylemlerinin bir ürünü olması toplumun da bu çift yönlü etkileşimin ürünü olduğuna işaret eder. Giddens’a göre “sosyolojik teori, temel inceleme nesnesi olarak, yapı ile eylemin karşılıklı etkileşiminin ürünü olan sosyal pratikleri merkeze almalıdır” (Esgin, 2008: 273). Böylece sosyal pratikleri merkeze alan bir sosyolojik anlayış ile yapı-eylem arasında çift yönlü ve bütünlükle bir ilişki tesis eder. Aynı zamanda birey-toplum dualitesine de buradan hareketle müdahale edilmiş olur. Giddens’a göre “toplum, hem insani eylemler tarafından biçimlendirme hem de yapısal belirleyicilerin etkili olduğu yapılaşma sürecinin bir ürünüdür.” (Esgin, 2008: 241). Böylelikle Sosyolojinin temelinde yer alan ve sosyolojiyi kamplara bölen birey-toplum dualizminin yerini Giddens sosyolojisinde toplumsal pratikler ve bu pratiklerin toplumun yeniden üretilmesindeki etkisinin merkezi tema olduğuna dikkat çeker. Böylece sosyolojide yer alan birey-toplum dualitesi ve yapı-eylem dualitesi başta olmak üzere sosyolojide krize yol açan temel dualiteler yerine sosyolojik anlayışının temeline toplumsal yeniden üretimi ve bu yeniden üretimi sağlayan toplumsal pratikleri yerleştiren Giddens böylece sosyolojide kriz tartışmalarına neden oluşturduğunu düşündüğü dualiteleri bu şekilde aşmaya çalışmıştır. Esgin’e göre:

1. Sosyal yaşam, sosyal pratiklerden meydana gelir. Sosyal pratikler insanları, yapıları gerçekleştiren ve somutlaştıran aktörler olarak inşa ederler
2. Sosyal pratikler, yapı ve eylem, toplum ve birey arasında aracılık eden bir kavramdır (Esgin, 2008: 242).

Yapılaşma kuramı özneye ilişkin de sosyolojide yeni açılımlar sunmuştur. Özneye ilişkin bu açılımda özne bilgili, eyleyen ve bilgili eylemleri ile yeniden üretiminde bulunduğu farkında bir öznedir. Bilgili öznenin eylemi yani fail işlevselci yorumlardan uzak bir analize tabi tutulur. Giddens eylem-yapı dualitesine ve dualiteye ilişkin çözüm amacıyla kendi makro analizine faili, özneyi etkin biçimde dâhil eder. Bu fail yapılaşmada kendi bilgili eylemleri ve farkındalığı ile oynadığı rol gerekçesiyle daha da önem kazanır. Fail sistemi, yapıyı eylemleri ile üretmekte, sürdürmekte ve değiştirip dönüştürmekte rol oynar.

Yapılaşma teorisiyle öznel-nesnel çatışmasını da -diğer tüm dualitelere karşı tutumunda olduğu gibi- aşmaya çalışan Giddens ağırlığı öznelcilikten yana verir. Ona göre öznelcilik toplum bilimlerinin temelidir. Bu durumu şu şekilde açıklar; “Öznellik, kültür ve tarih deneyiminin önceden kurulmuş merkezidir ve böylelikle toplum ya da insan bilimlerinin temelini oluşturmaktadır” (Giddens, 1999: 42). Yapılaşma teorisinin temel kavramı olan ‘yapının ikiliği’ ile bir yanında öznelciliğin diğer yanında nesnelciliğin yer aldığı bir madalyon tasvir edilir. Böylece sosyolojinin iki zıt kutbu uzlaştırılabilir bir hal almıştır.

Yapılaşma teorisi Giddens, sosyolojide yapısalcı teorilerin, sosyolojide yapı-fail, makro-mikro, nesne-özne ve nicel-nitel gibi dualitelere yapıya, makroya, nesneye ve nicel araştırmalara yönelmiş olmasına karşı çıkar. Giddens Sosyolojik teorisinin dışında bırakılan fail, mikro teori, özne ve nitel araştırma gibi birimleri sosyolojisine ikilikler olarak, bir madalyonun iki yüzü olarak konumlandırır ve birlikteliğini savunur. Ancak bu aşma girişimi her iki sosyolojik gelenekten de eleştiriler almıştır. Layder’e göre “Yapılaşma teorisinin hem güçlü hem de zayıf yanı dualizm tartışmasının iki kampında da bir ayağı olmasıdır. Yani bu teori bir yandan açıkça yeni bir zemine kayarken, öte yandan yararlandığı geleneklerle sürekliliğini korur” (Layder, 2010: 181). Geniş sınırları olan bir teorik yaklaşımı ve öznelciliğe vurgusuyla eleştirilen Giddens’ın teorisi, uzlaştırma yönündeki bütüncül bakışıyla

benimsenen bir teori de olmuştur. “Yapılaşma teorisi kaçınılmaz olarak sosyolojide eleştiriler almıştır; görünüşte uzlaştırılmaz sosyolojik teorileri uzlaştırmaya çalışan bir tez doğal olarak saldırılara açıktır” (Slattery, 2008: 490).

“Giddens’in projesinin çağdaş sosyolojik tezlerin kalbinde yer aldığına dair küçük bir şüphe vardır” diyen (Bauman, 1989: 35) aslında Giddens’in sosyolojik yaklaşımının çağdaş sosyoloji içinde ne kadar merkezi konumu geldiğine işaret eder. Giddens doğa bilimleri-sosyal bilimler arasındaki ayrım başta olmak üzere, pozitivist ve hermeneutik geleneklerin arasındaki ayrıma ve buradan da hareketle tüm sosyolojik dualitelere karşı çıkar. Sosyolojide yer alan tüm dualiteler ve bu dualitelerin kaynağı sosyolojideki iki temel gelenek arasında süren yöntem tartışmaları, ‘sosyolojiyi başarısızlığa mahkûm eden’ ve krize sürükleyen tüm bu yaklaşımlara karşı sosyolojide yeni bir teorik anlayış inşa eder. Aslında Giddens’in amacı bir başka açıdan değerlendirildiğinde, teorik çok seslilik ve konsensusun yıkılmasına üzülmekten çok bu çok sesliliği teorik yaklaşıma taşımaktır. Yapılaşma teorisi özellikle birey-toplum dualitesine bir o kadar önemli gördüğü yapı-fail, özne-nesne, makro-mikro gibi dualizmlere karşı bir reddiye niteliği taşımaktadır. Bu reddiye tüm dualitelere karşı yapılaşma teorisiyle geliştirilen eylem yaklaşımı ile şekillenmektedir. Eylem yaklaşımı, yapının ikiliği en genel başlığı ile yapılaşma kuramındaki kuramsal yaklaşımlarla Giddens kendi tabiriyle bir paranın ya da madalyonun iki yüzü olarak bir arada gördüğü bu ikilikleri birlikte kullanmıştır. Böylece Giddens reddettiği dualizmleri, madalyonun iki yüzünü yapının ikiliği ve yapılaşma kuramıyla aşmaya çalışmıştır. Benzer bir aşma çabasının görüldüğü Bourdieu ve Giddens bu noktada çağdaş sosyolojide bu aşma çabalarıyla oldukça dikkat çeken düşünürlerden olmuşlardır. Bourdieu ve Giddens’in temel farkı bu aşma çabalarını hem teorik hem pratik tüm çalışmalarında bütünsellik içinde ortaya koyabilmeleridir. Bourdieu ve Giddens düaliteler problemine ilişkin tutumları bakımından benzer tavır alan, geniş sosyolojik yaklaşımlar ile ön plana çıkan iki sosyal bilimcidir. Bu iki sosyal bilimcinin aynı doğrultudaki bilimsel amaçları farklı kavramsal çerçevelerle şekillenir.

Bu iki sosyal bilimci hem eski nesnelci, natüralist, pozitivist, hegemonik yapının yarattığı katı disipliner ayrımları ve hem de bu katı ayrımların yol açtığı katı bir işbölümü ve ikili karşıtlıkları aşmaya, bu hegemonik yapıyla hesaplaşırken ondan

kurtarabileceklerini kurtarmaya, bu arada sembolik etkileşimcilik, fenomenolojik sosyoloji ve etnometodoloji gibi yorumcu sosyolojilerin birikimlerini bunlarla harmanlamaya özetle eylem ve yapıyı birarada açıklayabilecek yeni bir sentez geliştirmeye çalışırlar. Bu çabaların ürünü Bourdieu’da “habitus” kavramı, Giddens’ta “yapının ikiliği” düşüncesidir (Tatlıcan ve Çeğin, 2010: 305).

Bu minvalde, bir sonraki kısımda aşma çabasına ve bu çabasına yönelik kavramsallaştırması ‘habitus’a ve Bourdieu’nun düşüncelerine yer verilecektir.

3.2. Bourdieu ve Habitus

Bourdieu oluşturduğu sosyolojik yaklaşımında dualitelere karşı bir yol ayrımı düşüncesini reddeden ve dualiteleri birlikte kullanarak aşmaya çalışan sosyal bilimcilerdendir. Dualiteler, Bourdieu sosyolojisi açısından, seçime zorlayan bir yol ayrımından çok tekli kullanımlarıyla yol açtıkları teorik handikapı, bir arada pragmatik kullanımları ile aşılabilecek bir yöntemsel tartışmadır. Bourdieu, sosyolojisinde ‘habitus’ kavramıyla dualiteleri tek bir başlık altında toplamaya çalışır. Bourdieu’yu farklı kılan habitus kavramsallaştırmasını bir bütünlük içinde tüm yaklaşımına yerleştirmiş olmasıdır.

Bozulan konsensusun yol açtığı sosyolojik teorideki kriz konulu tartışmalardan etkilenen Giddens gibi Bourdieu da kriz konulu yaklaşımlara sosyolojik teorisinde yer vermiştir. Onun yaklaşımı açısından sosyolojide olduğu savunulan kriz, diğer bir deyişle yıkılan görüş birliği ya da Ortodoks konsensusun ortadan kalkması sorun teşkil etmez. Hatta Bourdieu’nun ifadesiyle “bir ortodoksinin çöküşünün ardından yas tutmanın anlamı yoktur” (Bourdieu, 2010: 34).

Pozitivist, yapısal-işlevselci sosyoloji geleneğinin oluşturduğu bu görüş birliğine ilişkin Goffman’dan hareketle “herkesin herkese karşı ideolojik savaşının çocuksu hastalıklarından kendini kurtarmış birleşik bir bilim görüntüsü yaratmak için tasarlanan işleyen bir konsensüs geliştirdiklerine” işaret eden Bourdieu bu konsensusun yıkılmasıyla geliştiği düşünülen krizi *Vive La Crise!: Sosyal Bilimlerde Heterodoksi İçin* başlıklı yazısı ile ele almıştır. Başlıktan anlaşılacağı üzere sosyal bilimlerde heterodoksi ve çok seslilik yanlısı bir tutum sergileyen Bourdieu, aynı zamanda sosyal bilimler arasındaki yapay sınırlara disiplinlerarasılık tutumuyla karşı

çıkmıştır. Farklı disiplinlerin birlikte analize koşulduğu çalışmalarıyla ve sosyal bilimcinin üretim sürecindeki değer konulu tartışmaları ve benzeri yöntemsel tartışmalara da katılan Bourdieu refleksif sosyal bilimi savunur.

Giddens'in da değindiği, Batı Avrupa'nın siyasal krizinin etkisiyle Batı Avrupa'dan kaçan sosyal bilimcilerin Amerika'ya taşıdıkları birikim ile Amerikan sosyolojisinin, sosyolojinin bilimsel merkezi haline gelmesini bir gerçeklik olarak kabul eder ve Amerikan sosyal biliminde yaşanan ikili görünüme dikkat çeker. Batı Avrupa sosyoloji geleneği içinde süren pozitivizm ve hermeneutik gelenek arasındaki gerilimin çeşitli varyasyonları olarak bu ikili gerilim Amerika'daki sosyal bilim hareketlerinde keskinleşir ve çağdaş sosyolojide dualiteler belirgin bir hal alır. Bourdieu da kendi yaklaşımında bu dualiteleri aşmayı yani birlikte ve bir arada kullanımını savunur. Ünal'a göre:

Bourdieu sosyolojisinin ayırt edici özelliği, sosyoloji biliminin temellerini atan klasik sosyologlar ve onların kavramları arasındaki günümüze kadar birikerek gelen karşıtlıkları aşma çabasıdır. Bu çaba 1960'lı yıllardaki iki karşıt paradigmanın tartışma dönemlerinde yavaş yavaş kök salan yeni paradigmaların filiz verdiği bir döneme tekabül etmektedir (Ünal, 2010: 167).

Sosyolojik yaklaşımında sadece karşı çıkmakla kalmayıp aşma çabasına giriştiği dualiteleri “bilimsel pratiğe oldukça zararlı olduğu” şeklinde değerlendiren Bourdieu (2010: 41) ilk ikili karşıtlık olarak disiplinlerarasındaki karşıtlığı ele alır ve sosyoloji-antropoloji örneğinden hareketle disiplinlerarası karşıtlığın sosyal bilimlerde verimli çalışmaları engellediğini savunur. Buna ek olarak sosyal bilimler disiplinleşmekle kalmayıp, disiplinlerin kendi içinde de farklı okullara bölünmüştür. Bourdieu (2014: 42) “teorik mezheplere bölünme” olarak adlandırdığı bu durumu hastalıklı olarak niteler. Çünkü sosyal bilimciyi sadece disiplinlere bölerek değil aynı zamanda hiziplere bölerek de bir parçalama söz konusudur. Bu nedenle dualitelere karşı tutumunun bir gereği olarak Bourdieu, -benzer itirazın Giddens için de geçerli olduğu hatırlatılarak- en başta disiplinlerarasılığı ve farklı düşünce okullarından faydalanmanın gereğini savunur.

Sosyoloji ile etnoloji, sosyoloji ile tarih, sosyoloji ile dilbilim, sanat sosyolojisi ile siyaset sosyolojisi vb. arasında çizilen, akademik yeniden üretimin katıksız bir ürünü

olan ve hiçbir epistemolojik temeli bulunmayan keyfi sınırlara karşı mücadele etmekten hiç vazgeçmedim (Bourdieu ve Wacquant, 2010: 144).

Önce bilimler arasındaki özellikle sosyal bilimlerdeki disiplinleşmeye sonrada disiplinler arasındaki düşünce geleneklerine, okullarına ve ekollerine bölünmeye karşı çıkan Bourdieu, sosyolojideki diğer tüm dualizmlere de karşı çıkar. Bourdieu'ya göre sosyal bilim alanındaki tüm ayrımlara temel oluşturan en temel karşıtlık öznelcilik ve nesnelcilik arasındadır ve bu temel karşıtlık başka birçok ikili karşıtlıkla paralellik içindedir. Ayrıca Bourdieu'ya göre “ bu bilimsel karşıtlıklar da birbirine bulaşır ve sosyal bilimin pratikleri ve ürünlerini biçimlendirecek şekilde birbirini pekiştirir” (Bourdieu, 2010: 44).

Sosyal bilim içindeki “çelişkili” bu ikili karşıtlıklardan Bourdieu'nun işaret ettiği ilk ikili karşıtlık; öznelcilik ve nesnelcilik, sosyoloji içindeki tüm dualite tartışmalarını, yöntem tartışmalarını da etkilemiştir. İlk kanatta Durkheim'dan Amerikan sosyal bilim geleneğine uzanan yapısal-işlevselci anlayış söz konusudur. Bu ikili karşıtlığın diğer tarafında öznelci kanatta Bourdieu'nun deyişiyle fenomenoloji, sembolik etkileşimcilik, hermeneutik gelenek ve etnometodoloji gibi akımlar yer alır. Bu ikili karşıtlıklar yöntemsel olarak farklı yöntemler, farklı analiz birimleri ve farklı teorileşme girişimleri gibi birçok yönden karşı karşıya gelirler. Özetle Bourdieu sosyolojisi için nesnelcilik-öznelcilik dualitesi, makro-mikro, nitel-nicel, birey-toplum, teori-pratik ve benzeri tüm dualitelerin kaynağıdır. Ünal'a göre: “Sosyal hayatın nesnel ve öznel boyutlarının kopmaz biçimde birbirine bağlı olduğunda ısrar etmesi, onu makro-mikro ve eylemlilik-yapı gibi dualizmlere karşı çıkmaya götürmüştür” (Ünal, 2010: 182).

Bourdieu'nun bilimsel düşünce ve pratiğinin aynı anda disiplinler, teorik ve metodolojik bölümlerin her iki yanında yer aldığını belirten Wacquant, Bourdieu'nun nesnelcilik öznelcilik, sosyal fizik ve toplumsal fenomenoloji arasında sentezi sağlayabilmek için kullandığı habitus, alan sermaye gibi kavramlarına dikkat çeker (Wacquant, 2010: 61). Bourdieu'nun yaklaşımında ilişkisel tutumu benimsediği göz önüne alındığında ilişkili pek çok kavramına yer verilebilir, ancak dualite ile ilgili aşma çabasını temellendirdiği temel kavramı habitus kavramıdır. Habitus kavramı

çok defa farklı farklı tanımlamaları ile Bourdieu sosyolojisinde karşımıza çıksa da temel olarak “yatkinlikler kümesi”ne denk düşmektedir, denilebilir.

Tüm dualitelerin kaynağı olarak nesne ile özne arasındaki gerilimden hareketle Bourdieu diğer dualitelere karşı uzlaştırmacı çabasının ürünü olarak habitus kavramsallaştırmasını kullanır. “Bourdieu habitus kavramını öncelikli olarak sosyal bilimlerdeki sonu gelmeyen nesnelcilik-öznelcilik tartışmasını aşma aracı olarak görür” (Tatlıcan ve Çeğin, 2010: 307). Sosyal bilimlerdeki dualitelerin, temel teorik karşıtlığın aşılabilmesi için ve nasıl aşılabileceğinin gösterilmesi için, öncelikle özelliklerine işaret etmenin gerekli olduğunu düşünen ve bu ikili karşıtlıkları farklı varyasyonları ile tekrar tekrar tanımlayan Bourdieu, bu ikili karşıtlıkları aşmak için kullandığı habitus kavramını da açık uçlu ve esnek bırakarak tekrar tekrar tanımlar. Ancak temelde, Bourdieu “Habitus” kavramıyla yakalamak ve kısaca ifade etmek istediği şeyi öznellik-nesnellik diyalektiği olarak belirler (Bourdieu, 2010: 46).

Bourdieu da sosyolojik dualiteleri daha somut bir zeminde ele almak için Giddens’in da yaptığı gibi dualiteler üzerine tartışmasını eylem teorisi üzerine çeker. Bourdieu aktörlerin niçin tesadüfi değil yapılabilecek seçeneği yaptığını sorgular ve bu soruyu cevaplar. Bourdieu’ya göre: “Onlar, kendi toplumsal dünyalarının doğal zorunluluklarının pratikte farkında oldukları için, içinde yer aldıkları koşullara benzer koşullara sürekli maruz kalmanın ürünü olan bir pratik duygusuna göre - sezgileriyle- hareket ederler” (Bourdieu, 2010: 47). Esgin de Bourdieu’nun habitus kavramsallaştırmasının pratik yönüne dikkat çeker: “Habitus, Bourdieu’nun sosyal yapılar ile sosyal pratik (yâda sosyal eylemler) arasındaki bağı oluşturduğunu düşündüğü bir dizi edinilmiş düşünce, davranış ve beğeni kalıpları için kullandığı bir kavramdır” (Esgin, 2008: 138).

Bourdieu sosyolojisine ilişkin ilk tespiti “onun toplumsal eylem, yapı ve bilgi anlayışı kesinlikle düalizme karşıdır” şeklinde yapan Wacquant (2010: 57) Bourdieu sosyolojisi açısından en önemli teorik yönelime dualite karşıtı tutumuna işaret eder. Bu konuda kavramsallaştırması olan habitus aktörlere sahip oldukları yatkinlikler üzerinden farklı eyleme imkânı sağlar. Habitus bireye içkin bir yatkinlikler sistemi olarak bireylerin hem yapıların kısıtlayıcı etkileri hem de kendi bireysel tercihleri üzerinden eylemesinin uzlaşım bir formülasyonunu sunmaya çalışır. Habitusun bu

uzlaşım sal formülasyonu bireylerin neden benzer davranışları benzer koşullarda geliştirdiğini, bu yatkınlıklar sisteminin yaratıcı eyleme imkânı sağlasa da sunduğu düzenliliklerin kaynağını sorgular.

Habitus, algıladığımız, değerlendirdiğimiz ve içinde yaşayıp hareket ettiğimiz dünya aracılığıyla hareketlerimizi şekillendiren yapılandırıcı ve aktarılabilen eğilimler bütünüdür (Wacquant, 2010: 61). “Habitus, edinilmiş olan, ancak sürekli eğilimler şeklinde bedende cisimleşen bir şeydir” (Çeğin ve Tatlıcan, 2010: 317). Rasyonel olarak görünen, aslında öyle olmayan, içinde bulunan sosyal uzamın/formasyonun öznenin bedenine/bilincine kazındığı yapılandırıcı yapıdır, habitus. Habitus ne yapısal-işlevselci yaklaşımların yaptığı gibi eylemle ilişkili kesin belirlemelere ne de etkileşimci-yorumcu gelenekler gibi edimi sadece anlık bir yaratının ürünüdür. Habitus bir yatkınlıklar kümesidir. Swartz, (2011: 147) yatkınlık kelimesinin kullanımına dikkat çekerek ““yatkınlık” kelimesi Bourdieu için kilit önem taşır, çünkü habitus fikri ile aktarmak istediği iki asli unsura işaret eder: yapı ve eğilim.”(Swartz, 2011: 47). Bourdieu’ya göre:

Pratikte işleyen yatkınlıklar sistemi olarak habitus, düzenli davranışların, yani davranışların düzenliliğinin nesnel bir temelidir. Eğer pratikleri öngörebiliyorsak (mesela burada bir ihlal tipine ilişkin ceza) bu, belli habitusla donanmış faillerin benzer şekilde davranıyor olmalarından ötürüdür (Bourdieu, 2014: 129).

Habitus aktörlerin farklı eyleme seçeneklerinden neden benzer ve tutarlı eyleme seçeneklerini seçtiğine yönelik bir açıklamadır. Bourdieu, habitus ile eyleyenin farklı eyleme seçeneklerine başvurduğuna ancak benzer eylemler ile eylem konusunda düzenlilik sergileyen davranışlarına dikkat çekerek Bourdieu için “Habitus, harekete geçirmeyi bekleyen bir zemberek gibi düşünülmelidir; aynı habitus, uyanıklara ve alanın yapısına göre, farklı, hatta zıt pratikler ortaya çıkarabilir” (Bourdieu ve Wacquant, 2010: 126). Böylece Habitus kavramıyla Bourdieu aktörün kendi eylemini biçimlendirme özgürlüğünü çift taraflı bir ilişki üzerinden aşmaya çalışır. Habitus hem inşa ürünü, hem tarihsel ve yapısal belirlenimin ürünü hem de yaratımlara açık şekillenmeye ve değişmeye açılan çok yönlü bir senteze işaret eder. Habitus Bourdieu sosyolojisindeki kullanımında defalarca vurgulandığı gibi hem yapılanmış hem de yapılandırıcı yapılara işaret eder. Böylece sosyolojik yöntemde

yer alan dualiteleri Bourdieu, habitusun bu çift yönlü kavranışı üzerinden ve eylem teorisinden hareketle aşmaya çalışır. Habitus nedir, sorusuna araştırmacının belli eğilimler ile belirli standartlar ile doğal olarak yaşadığı evrendeki pozisyonu ve insanların tüketim stilleri, yeme-içme ve yaşama alışkanlıkları, televizyon izlemeleri ve takip ettiği sporlar habitusun bir parçasıdır, şeklinde cevap veren Münch (1994: 140) eylem teorisinin bir parçası olarak habitusun gerçek hayatın bir parçası ve gerçek hayattan somut gözlenebilir olmasına da dikkat çeker. Bourdieu'ya göre “Habitustan söz etmek, bireysel olanın, hatta kişisel, öznel olanın dahi toplumsal, kolektif olduğunu ortaya koymaktır.” (Bourdieu ve Wacquant, 2010: 116).

Bourdieu, habitus'u bilinçli olarak sahip olunan inançlar dizisine benzeyen bir şey olarak görmez. Bir kere, sözcüğün gerçek anlamına göre örneğin değişik yemek zevklerinde, kişilerin bedenlerini taşıma biçimlerinde, kıyafetlerinde, vb. var olan - “doğaya dönüşen, otomatik planlarına ve bedensel otomatige dönüşen toplumsal zorunluluğu”- içerir (Callinicos, 2007: 431).

Habitus hem yapıyı hem faili, hem özneyi hem nesneyi, hem makro analizi hem mikro analizi, hem teorik olanı hem de doğrudan pratik olanı kavramada rol sahibidir. Habitusu, Bourdieu yerleşik en temel sosyolojik dualitelere karşı bir araç olarak kullanır. Özellikle Kartezyen felsefe ile felsefede yerleşen özne-nesne gibi temel dualitelere meydan okuyan filozoflar gibi, Bourdieu içinde sosyal bilimsel yöntemde yer alan temel dualitelere bir meydan okuma söz konusudur.

Bourdieu uzlaştıramaz ikilikler anlayışına karşı çıkar ve sosyolojik dualitelere birbirini içine geçen ikilikler olduğunu ve soyut bir zeminde dualite tartışmasındansa eylem üzerinden somut bir zeminde bunun daha anlaşılabilir kılınmasına çalışır. Öznelci-nesnelci, birey-toplum, yapı-fail ve benzeri tüm bu dualiteleri birbirinden - daha önce yapıldığı gibi- ayrılabilir ya da ayrıştırılabilir süreçler olarak değerlendirmez.

Bourdieu habitus ile sadece özne-nesne dualitesine karşı değil, bu dualite başta olmak üzere birey-toplum, yapı-fail gibi tüm dualitelere karşı tavır alır. Aynı durum teori-pratik için de söz konusudur. Hatta araştırmaya oldukça önem veren bir sosyal bilimci olarak teori-pratik dualitesi, dualitelere karşı tutumunun en somut gözleendiği alanlardan biridir.

Bourdieu, teori ve araştırmanın sosyolojik girişimin ayrılmaz ikilisi olduğunu savunur ve onları birbirinden ayırmaya karşı çıkar (Calhoun, 2010: 77). Fransa'nın güneyindeki bir köyden Ecole Normale'e uzanan akademik eğitimi ve kariyerinin etkisiyle oluşturduğu *Homo Academicus*'tan, *Yeniden Üretim* ve *Varisler*'e kadar akademi ve eğitim üzerine çalışmaları, askerlik görevini yapmak için gittiği Cezayir'deki saha gözlemlerine, *Devlet Üzerine* ve toplumsal cinsiyet konulu *Eril Tahakküm*'e, beğeniler üzerine alan metaforunu ve habitusu işe koşarak kaleme aldığı *Ayrım*'a ve daha da geniş skalaya ulaşan pek çok çalışmasının da gösterdiği gibi Bourdieu disiplinler arasındaki sınırlara karşı çıkarak disiplinler arası saha çalışmalarına önem vermiştir. “Bourdieu'ya göre sosyolojinin görevi toplumsal evreni oluşturan çeşitli toplumsal dünyaların en derine gömülü yapıları olduğu kadar bu yapıların yeniden üretimini ya da dönüşümünü sağlama eğilimi gösteren yapıları ortaya çıkarmaktır” (Bourdieu ve Wacquant, 2010: 17).

Bourdieu pek çok araştırmaya imza atarak araştırmaya ne kadar önem verdiğini de kanıtlamıştır. Bourdieu'ya göre;

Kant'ın ünlü ilkesini aşmama izin verin: Ampirik araştırmadan yoksun teori boştur, teoriden yoksun ampirik araştırma kördür. Teorisist teori ve ampirist metodoloji bölünmesi artık daha farklı toplumsal güçlerle sürdürülemiyorsa, bilinen gerçekleri tekrarlamanın bir nedeni yoktur: bu bölünme akademik sistemin yapısına ve onun aracılığıyla zihinsel yapılara fiilen kazınmıştır. Öyleki, bu düalizmden kurtulma yönündeki en yenilikçi ve verimli gelişimler bile soyut tipolojiler ve sınanabilir hipotezler mengenesi altında ezilmektedir (Bourdieu, 2010: 35-36).

Ampirik araştırma gibi zorlu görev için sosyoloji düşünsel olmalı, kendi üzerine düşünmeli en önemlisi de dualizmlerin açmazından kurtulmalı ve onların sağladığı avantajlardan yararlanabilmelidir. Öznelciliğin kuramsal miyopluğa sevk eden, yapısalcılığında özneyi toplumsal robota indirgeyen bakış açısına karşı çıkan Bourdieu tıpkı Giddens gibi ikili bir okuma kullanma fikrini savunur ve bunu çalışmalarına yerleştirir.

O halde bir toplumbilimi ikili bir okuma yapmak zorundadır ya da daha kesin bir dille söylemek gerekirse her iki okumanın da olumsuzluklarından sakınarak ikisinin

de epistemik üstünlüklerini biriktiren çift odaklı bir çözümleme merceğiyle bakmak zorundadır (Bourdieu ve Wacquant, 2010: 17).

Habitus kavramını tercih ederek uzlaştırma çabasında olan Bourdieu; bu kavramla hem teorik tartışmaları cevaplama kapasitesi hem de sosyolojik araştırmalarda pratik kullanım imkânını amaçlar. Bu noktada habitus Bourdieu tarafından birçok yerde pek çok kez tekrar tekrar tanımlanmıştır. Habitus bireye ait olan ancak toplumsallaşan yarattığı bir kapasitedir. “Habitus, toplumsal aktörler olarak belirli ortamlarda edindiğimiz toplumsal deneyimlerimizin ürünü olan, zihnimizde taşıdığımız (sınıf, dil, etnisite, toplumsal cinsiyet gibi) kalıcı eğilimleri anlatır” (Layder, 2010: 227) ve “Habitus, kimi zaman düşünüldüğü gibi kader değildir. Tarihin ürünü olduğundan, sürekli olarak yeni deneyimlerle karşı karşıya gelen ve durmaksızın onlardan etkilenen, açık bir yatkinlikler sistemidir” (Bourdieu ve Wacquant, 2010: 125).

Weber de olduğu gibi Bourdieu içinde yöntem tartışmaları özellikle araştırmanın önünde duran bir engel olarak önem kazanır. Bourdieu’nun geliştirdiği yöntem ile öne sürdüğü kavramların tamamı sahada işlerlik kazandırdığı kavramlar olarak karşımıza çıkar. Bu konuda sosyolojisini üzerine geliştirdiği alan ve habitus kavramlarının kullanımları örnek gösterilebilir. Bu kavramların Bourdieu’nun çalışmalarında bütünlüklü ve tutarlı kullanımı farklı çalışmalarda gözlenebilir. Habitus kavramının Marcel Mauss, Norbert Elias ve Edward P. Thompson gibi düşünürlerin kavramsal repertuarına doğrudan dâhil olduğunu ancak hiçbirinde belirleyici bir role sahip olmadığını görebiliriz. Tüm bunlara ayrıntılı bakacak olursak:

Hristiyan eğitiminin, Hristiyan habitusları pagan bir kültürle işleme zaruretinin yarattığı sorunları çözmesi gerektiğini yazan Emile Durkheim’ın, Fransa’da pedagojinin evrimi adlı dersinde (1904-1905), onun yeğeni ve yakın meslektaşı Marcel Mauss ‘beden teknikleri üzerine makalesinde (1934), hatta Max Weber Ekonomi ve Toplumda dinsel çilecilik tartışmasında (1918) ve Thorstein Veblen aylak sınıf kuramında sanayicilerin vahşi zihinsel habitusu üzerine düşüncelerinde (1809) habitus kavramını farklı içerikleriyle kullanmışlardır” (Tatlıcan ve Çeğin, 2007: 314).

Habitus kavramının belirleyici bir şekilde kullanımından kasıt hiç şüphesiz onun araştırmadaki etkin rolüdür. Ayrıca kavramın kullanımı bu düşünürlerin de çok öncesine Bourdieu tarafından Aristoteles'e kadar götürülmüştür.

Habitus kavramı ta Aristoteles'e kadar uzandığı için, Aziz Thomas vs. dönemlerinden geçerek günümüze gelen çok eski bir kavram. Ancak ben kavramı bugün yeniden aktif kullanıma soktuğumdan, bugün çoklarının gönderme yaptığı sözcüğün kökeni perspektifi; kavram açısından bize bir şey katmıyor (Bourdieu ve Chartier, 2014: 61-62).

Bourdieu kullandığı Habitus kavramıyla hem 'öznenin yaratıcılığına' hem de 'yapının kalıcılığına' bir açıklama çabasında bulunmuştur. Bourdieu'nun vurgusuyla habitus üretici kapasite olarak aslında esnek bir yapıya da sahiptir, ancak sınırları çizilmiş bir esnekliktir bu. "Habitus, bir biçimde toplumsal failin stratejiler geliştirebilme ve amaçlarının sınırlarını, her tür özerkliğin sınırlarını çizer" (Kaya, 2005: 32). Buna karşın habitus tekrar tekrar aynı eylemleri de üretmez. Öznenin kattığı yaratıcılık boyutu da söz konusudur.

Bourdieu'nun arayışında olduğu refleksif bir sosyal bilim, sosyal bilimciye gerekli silahları sağlayan ve böylece sosyolojideki yapay sınırları ve yapay karşıtlıkları aşan bir sosyal bilimdir. Giddens gibi Bourdieu da sosyolojik teoride tartışmayı diğer sosyal bilimsel çalışmaların özellikle de Bourdieu sosyolojisinin habitus-alan gibi kavramsallaştırmalarıyla sıkça başvurduğu ampirik araştırma için bir "alet kutusu" görevi gördüğü hatırlatılmalıdır.

Bourdieu'nun ampirik araştırmasında kullandığı alet kutusunun en değerli parçası hiç şüphesiz "habitus"tur. Habitus Bourdieu sosyolojisinde bireyin içinde doğduğu dünyayı, içinde yaşadığı, içinde yer aldığı, meslek dünyası, en özelden en genele farklı alanlar için geliştirdiği -Giddens'da sistemi anımsatan- alan nosyonu ile bu alanlarda yer alan bireylerin bir anlamda alanlara özgü habitusları olduğu kabulünden hareketle Bourdieu pek çok ampirik araştırmaya imza atmıştır. İlk antropolojik çalışmalarından, eğitim alanındakilere, beğenilere ve birçok alandaki bu ampirik araştırmalarına kullanılan habitus kavramı pek çok yerde Bourdieu tarafından tekrar tekrar tanımlanmıştır.

Habitus, dışsal yapıların içselleştirildiği ilk sosyalleşme deneyimlerinin ürünüdür. Bunun sonucunda, sosyalleşme yoluyla, tabakalaşmış bir toplumdaki belirli bir grup için neyin olanaklı neyin olanaksız olduğunu gösteren geniş parametreler ve sınırlarla ilgili içselleştirilmiş yatkınlıklar gelişir. Yani, habitus bir yanda eylemin yapısal sınırlarını çizer. Öte yanda, ilk sosyalleşmenin yapılandırıcı özelliklerine tekabül eden algıları, hayalleri ve pratikleri doğurur. “Yapılanmış yapılar” ve “yapılandırıcı yapılar” ifadeleri, habitusun bu iki merkezi özelliğini vurgular (Swartz, 2011: 147-148) .

Bu çalışmanın temele aldığı kavram habitus kavramı olmakla birlikte Bourdieu’nun ilişkisel sosyolojik yaklaşımı göz önüne alındığında habitus kavramıyla sıkı sıkıya bağlı alan kavramı da önem kazanır. “Alan kavramı habitus fikrinin nesnel tamamlayıcısı olarak düşünülebilir” (Öztimur, 2010: 586). Alanlar, bireyin habitusları ile konum alışlarının şekillendikleri zemin olarak, habitus ile karşılıklı ilişkisi kapsamında önem kazanır. Bourdieu’ya göre:

...alanın kaynağı olan farklı failler arasındaki nesnel ilişkilerin yapısıdır. Failler arasındaki nesnel ilişkilerin yapısıdır, [faillerin] yapabileceklerini ya da yapamayacaklarını belirleyen. Veya daha açık bir ifadeyle, bu yapı içerisinde işgal ettikleri konumlardır; duruşlarını, konumlanmalarını, tercihlerini belirleyen veya yönlendiren (Bourdieu, 2013: 69).

İlaveten Bourdieu, toplumsal dünyayı, görece birbirinden özerk alanların oluşturduğunu ifade etmiştir. Bu iddiaya göre, her alanın kendisine has içsel işleyişi, peşinde koşulan özgül sermayesi ve bu sermayenin türüne-hacmini ve de alanda nasıl oynanacağına dair hissediş/temayüle/eğilime (habitusu) göre oluşan konumların hiyerarşik yapısı vardır (Kaya, 2010: 418).

Bu kavramla tüm teorik çerçevesinin içine yerleştirdiği ikilikleri aşma çabasının yanı sıra, alan teorisiyle çok geniş bir sosyolojik çözümleme perspektifine sahip olan Bourdieu’nun teorisi de eleştiriler almıştır. Aşağıda bu eleştirilerden Callinicos’un eleştirilerine yer verilmiştir:

Bourdieu’nun kuşku duyulmayacak orijinalliğine ve kendini yapısalcılığın mirasının yönettiği bir entelektüel bağlamdan özgürleştirmek için verdiği kararlı çabaya ve Levi Strauss, Althusser ve Foucault ile bütün farklılıklarına rağmen, o da, bütün insanların

egemenlik yapılarının mahkûmu olmak zorunda olduklarına ilişkin ortak temayı başka bir biçimde yeniler (Callinicos, 2007: 434).

Genel olarak Bourdieu sosyolojisi hakkında bir değerlendirme Wacquant'ın yaptığı gibi şu şekilde yapılabilir:

Bourdieu'nun eserleri, disiplinler arasındaki sınırları aşmaktan hiç çekinmemesi, kat ettiği araştırma alanlarının geniş yelpazesi (köylülerin, sanatın, işsizliğin, okulun, hukukun, bilim ve edebiyatın incelenmesinden, akrabalık, sınıflar, siyaset, spor, dil, yerleşim, usta entelektüeller ve devlet konusundaki tahlillere) ve (titiz etnografik betimlemeden istatistik modellere, buradan da en soyut felsefi ve kuramsal tezlere uzanan) üslup çeşitliliği nedeniyle, sosyal bilimlerin hâlihazırdaki bölünmelerine ve yerleşik düşünce tarzlarına karşı bir meydan okumadır (Bourdieu ve Wacquant, 2010: 13-14).

“Her saf, kendisini ötekine karşı çıkararak konumlandığından, bizatihi kendi kendisine oluşturduğu edim dâhilinde kendi kendisine dayattığı sınırları fark edemez” (Bourdieu, 2006: 63) diyen Bourdieu, Giddens gibi sosyal bilimlerde ikili bir okuma ile iki karşıt geleneğe de faydalanmaya, ampirik araştırmada ve sosyolojik teorisinde de iki geleneğinde sentezini hedefler. Bourdieu'nun Giddens ile temel farkı; Giddens'in öznelci kanada Bourdieu'nun ise yapısalcı, nesnelci kanada verdiği ağırlıktır. İki sosyal bilimcinin de girişimlerinin birbirine yakın temaları sıkça karşılaştırılmalarına neden olmakla beraber, genel olarak habitus kavramsallaştırması ile Bourdieu'nun daha çok kabul gördüğü de söylenebilir. Giddens ve Bourdieu'nun çalışmalarıyla taşıdığı paralellik, hatta bu düşünürleri *Sosyal Teoriye Giriş* adlı kitabında ayrıntılı ele alan Layder de bu iki sosyal bilimci gibi sosyolojik yöntem tartışmaları ile ilgilenir. Hatta Layder sözü geçen kitabını makro-mikro dualitesinin reddi üzerinden temellendirir. Sosyal bilimlerde dualiteleri aşma çabasını ele aldığı bu çalışması ile Layder aynı zamanda kendi dualite karşıtı yöntemsel yaklaşımını da şekillendirmeye girişir. Aşma çabalarıyla yer verdiği ve etkilendiği Giddens ve Bourdieu'yu takiben Layder'in görüşlerine yer verilecektir.

3.3. Derek Layder ve Uyarlayıcı Teori

Çağdaş sosyoloji içinde dualiteleri aşmaya çalışan pek çok düşünür söz konusu olmuştur. Norbert Elias, Alan Touraine ve -özellikle eleştirel kuram içinden çıkan ve

Marksist bir okuma gerçekleştiren- Jorgen Habermas gibi isimler bu çabalara örnek oluşturacaktır. Ayrıca bu çalışma kapsamında değerlendirmeye tabi tutulan geniş teorik yaklaşımlarıyla Anthony Giddens ve Pierre Bourdieu'da bu isimler arasındadır. “*Sosyal Teoriye Giriş*” adlı çalışmasıyla bu isimlere yer vermeye çalışan, çağdaş sosyolojiyi en temel dualizm olarak gördüğü makro-mikro dualizmi üzerinden alternatif bir okuma ile ele alan Derek Layder de bu isimler arasındadır.

Bu çalışma kapsamında ele alınan Bourdieu ve Giddens'ı -ve tabii ki diğer çağdaş düşünürleri- *Sosyal Teoriye Giriş* adlı çalışmasında eleştirel bir tarzda ele alan Layder, tıpkı Giddens ve Bourdieu gibi önceki yaklaşımları eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutmuştur. Bourdieu ve Giddens'ın aşma çabalarının uzlaşımçı olduğu kadar makro teorik girişimler olduğu göz önüne alındığında Layder'in ilk farkı bu noktada yaklaşımıyla daha fazla araştırmaya dönük oluşu ve nispeten mikro bir teorileşme girişimi olması bakımından şekillenmiştir. Layder (2013: 15) bu noktada kendi yaklaşımının diğer teorikleştirme ve araştırma girişimlerine bir alternatif hem de mevcut girişimlerin, geleneklerin temel ilkelerinden hareket eden ve bu gelenekleri kullanan yapısına dikkat çeker. Bir anlamda Layder kendi sosyolojik anlayışında sosyal teoride araştırmaya dönük olarak yapılabilecek iyileştirmeleri mevcut yaklaşımları bir tamamlama girişimi olarak nitelemektedir.

Layder'in önce “Toplumsal Alanlar Teorisi” (2010: 316), sonrasında ise “Uyarlayıcı Teori” (2013: 19) adını vererek temellendirdiği yaklaşımı ile toplumsal gerçekliğin en uygun biçimde faillik ve yapıyı uzlaştırmaya çalışan teorilerce ele alınabileceği görüşüne karşı çıkar (Layder, 2010: 316). Layder'in itiraz noktası uzlaşımçı yaklaşımlar ve aşma yaklaşımlarınadır ve bu aşma çabalarının faillik-yapı üzerinden eylem teorisi gerçekleştirmiş olmasınadır. Layder (2010: 317) toplumsal evreni basit bir dualizm formu olarak faillik-yapı dualizmi üzerinden değerlendirmek yerine ilişkili dört alandan oluştuğu fikriyle değerlendirmeyi önerir. Bu dört alan: “bağlamsal kaynaklar, toplumsal ortamlar, durumsal etkinlik, psiko-biyografi” (Layder, 2010: 318) şeklindedir.

Layder'in *psiko-biyografi* alanı, bireyin kendi özgün şartları, kendi varoluşu, hayat hikâyesi ve özel deneyimlerinin ürünüdür. Bireyin toplumla ilişkisi de bu zeminde şekillenir. Birey-toplum arasındaki ilişki bireylerin biricikliği göz önüne alındığında

genellenebilirlikten uzaktır. Layder’a göre psiko biyografik süreçlerin göz ardı edilmesi sadece birey ve toplum arasındaki ilişkiye yanlış bir bakış sağlamaz aynı zamanda yapı ve faillik arasında da benzer bir yanlısamanın oluşmasına neden olur. Layder (2010: 320)’e göre “ faillik kavramı bireylerin kendine has kişisel güçleri, kapasiteleri, kaynakları ve becerilerinin değişkenliğini gösteremez”. Böylece psiko biyografik alanlar kavramsallaştırmasıyla Layder uzlaştırmacı yaklaşımların özneyi sosyolojik teoriye dâhil eden görüşlerini yetersiz bulduğuna işaret eder. Psiko biyografik alanın bireyin biricikliğinin ve özgül süreçlerine vurgusu Layder’in uzlaştırmacı yaklaşımların bile fazla yapısalcı düşünmeye eğilimli olduğuna işaret etmeye çalıştığının göstergesidir.

Psiko biyografik alan ile bireylerin yaşam süreçleri ile bağlantılı daha uzun bir süreçte işaret ederken, *durumsal etkinlik* alanı ile kısa süreli, anlık süreçlere işaret eder. Durumsal etkinlik alanı Layder’de anlamın üretildiği alandır. Anlam psiko biyografik alanında etkisini taşır. Ancak bu alan daha çok etkileşim ile ilgili olan alandır. Bu alanı temellendirirken Goffman ve Garfinkel’e atıfta bulunan Layder için durumsal etkinlik alanı eylemin anlık olarak anlama dayalı olarak şekillendiği alandır. Layder için durumsal etkinlik alanı; “çeşitli bireylerin güçleri, duyguları ve karşılıklı etkilerinin bizzat karşılaşma alanında gelişen kompleks ve ayrıntılı bir karışımıdır” (Layder, 2010: 324). Böylece Layder’in tanımladığı psiko biyografik alan ve durumsal etkinlik alanı öznelci yaklaşımların sosyolojik gelenekteki eleştirilerini hatırlatan, öznel sosyoloji geleneklerini hatırlatan iki alandır.

Layder’in ele aldığı diğer iki alan *toplumsal ortamlar alanı* ve *bağlamsal kaynaklar alanı* ise daha çok nesnelci düşünceleri hatırlatan iki alt alandır. Toplumsal ortamlar alanı ile Layder durumsal etkinlikler alanında anlık pratik etkinliği yönlendiren toplumsal, yapısal etkinliklerinde etkisini gösterdiğini hatırlatarak çift taraflı bir ilişki tesis eder. Durumsal etkinliklerde toplumsal, yapısal veya sistemsel etkiler gözlenebilir. Layder’e göre (2010: 326) “toplumsal ortamlar toplumsal hayatın sistemler (yapısal) boyutlarını -geçmiş toplumsal etkinliklerin hâlihazırda davranışı etkileyen yeniden-üretilen sonuçlarını- içerirler”. Böylece Layder toplumsal ortamlar alanı ile anlayışına toplumsal yeniden üretim konusunu da dâhil etmiştir. Toplumsal

ortamlar alanı bireyin davranış boyutuna en yakın nesnel alan olarak Layder'in yaklaşımında betimlenebilir.

Diğer bir nesnel ağırlıklı alan ve son alan olarak bağlamsal kaynaklar alanını Layder (2010: 326) "bireyin deneyimleri açısından, en dıştaki alan" olarak tanımlar. Bağlamsal kaynaklar olanı akla gelebilecek bireye nispeten en uzak nesnel dış süreçlerin bir ifadesidir. Layder (2010: 326) bağlamsal kaynaklar alanına iki kurucu unsur üzerinden açıklar: maddi kaynaklar ve kültürel kaynaklar. Bu kaynaklar bağlamsal olarak pek çok boyutu etkiler. Örneğin maddi kaynaklar bireyin tüm hayatını şekillendirilmesinde etkili bir nesnel süreçtir.

Belirlediği tüm alanlar arasında ilişkisellik vurgusu yapan Layder'in kullanmış olduğu alan kavramı Bourdieu'yu hatırlatır. Diğer taraftan eylem üzerinden yapay ikilikleri aşmaya karşı çıkan Layder, bunun yerine sosyal alanlar üzerinden bu girişimi temellendirmeyi denemiştir. Dört toplumsal alan hem nesnel hem de öznel, makro-mikro yâda diğer dualitelerin iç içe beraber yer verildiği bir sosyolojik yaklaşımdır. Önerdiği yaklaşımında çok boyutlu ilişkilere vurgusu söz konusu olsa da konuyu somutlaştırma girişimleri nihayetinde Bourdieu ve Giddens'in yaklaşımlarında da olduğu gibi "eylem" üzerinden gerçekleştiği için benzer bir konuma düştüğü iddia edilebilir. Ancak Layder'in alanlarla ilgili yaklaşımında "güç" temasının önem kazanması özgün yanı olarak karşımıza çıkar. Layder'de yer alan benzer temalar nedir sorusuna da kısıtlamalar ve mümkün kılmalar üzerinden faili ve yapıyı değerlendirmesi, yeniden üretim konusuna odaklanması ve refleksif bir sosyal bilim önermesi şeklinde cevap verilebilir. Bir diğer benzerlik pek tabii Layder'in de ikilikleri birleştiren bir sosyolojik yaklaşım önermesidir. Layder (2010: 329), ele almayı önerdiği toplumsal ilişkiler arasında ikili bir okuma önerir, bunu toplumsal ilişkilerin ikiliği şeklinde formüle etmeye çalışır.

İlişkilerin yeniden-üretilen ve özgür-biçimli unsurları arasındaki ikilik her toplumsal ilişkinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bir tarafta, toplumsal ilişkilerin ve onlarla ilişkili pratiklerin toplumsal olarak belirlenen ve yaptırım altına alınan yanları vardır. Öte tarafta, durumsal etkinlikler ilişkilerin yaratıcı yorumları ve değişimlerini içerir (Layder, 2010: 329).

Layder yaklaşımında faillik konusunun güç üzerinden değerlendirmesinin yapılmadığı için diğer yaklaşımları eksik bulur. Ancak güç ilişkileri ile ilişkilendirildiğinde aşmaya çalışılan dualiteler anlaşılır kılınır.

Güç çok boyutlu bir güçler karışımı olarak anlaşılmalıdır. O Foucault'nın 'söylemsel pratikler', Giddens'in 'kontrolün diyalektiği', Elias'ın 'figürasyonel' gücü veya Mouzelis'in 'formel hiyerarşileri' gibi tek boyutlu bir şey olarak anlaşılmalıdır. Gerçekte yeterli ve kapsamlı bir güç anlayışı özneler-arası boyutlar kadar nesnel ve öznel unsurları da içermelidir. Faillik ve yapı arasındaki bağlantı sadece bu sayede tam anlamıyla kavranabilir (Layder,2010: 329-330).

Sosyolojik dualitelere ilişkin aşma konusunda yaklaşımını 'alan' nosyonu üzerinden gerçekleştiren Layder tartışmayı somutlaştırdığı ve geliştirdiği "*Uyarlayıcı Teori*" yaklaşımı ile tamamlar. Layder'in yaklaşımında teori ve araştırma ilişkisine odaklandığı uyarlayıcı teori en dikkat çeken kavramsallaştırmasıdır. Uyarlayıcı teori ile Layder, dualitelerin sadece teorik olarak anlaşılamayacağını pratik bir boyut kazanması gerekliliğinden hareketle teori-pratik uyumlu bir girişimde bulunur. Layder'in amacı bazı temel kabullerden hareketle teori ve pratik ortaklığını sağlamaktır. Araştırmaya ve araştırmadan hareketle tekrar bir teorileştirmeye dönen esnek bir araştırma anlayışı ve teori-pratik ilişkisi sunar. Layder önce teori-pratik dualitesini sonra tüm dualitelerin kaynağı olarak ele aldığı makro-mikro ayrımını uyarlayıcı teori üzerinden aşmak için sosyolojik yaklaşımını şekillendirir. Layder'a göre (2010: 346) "toplumsal alanlar teorisi, uyarlayıcı teorinin metodolojisiyle birlikte kullanıldığında faillik-yapı bağlantılarını kavrayabilecek bir sosyal analiz çerçevesi sağlayabilir".

Layder'in sosyolojik yöneme ilişkin düşüncelerinde uyarlayıcı teori daha araştırma odaklı bir uzlaşma çabası olarak karşımıza çıkar. Ancak Layder'e göre bu sadece araştırma odaklı bir uzlaşım çabası değildir. Layder (2013: 54) "uyarlayıcı yaklaşımın genel dürtüsü, teorileştirmeye yönelik olasılıkların fırsatların asla atlanmamasını sağlamak" olduğunu belirtir. Böylece uyarlayıcı teori bizzat araştırma sürecinden, pratikten beslenen teori, teoriden temellenen bir araştırma şeklinde düşünüldüğünde teori-pratik dualitesini kendi içinde aşmayı başarır. Ancak "uyarlayıcı teori, hem teorik akıl yürütmenin gereklerine hem de ampirik dünyanın

“olgulara dayanan” karakterine bağılı olarak kendisini daima yeniden formüle eden gittikçe gelişen organik bir bütündür” (Layder, 2013: 56). Bu bütün sadece teori-pratik diğerk bir ifadesiyle teori ve ampirik araştırma arasındaki sınırları reddetmekle kalmaz yakaladığı bu “bütünlük” ile kalmaz bunun yanında “sosyal yaşamda faillik ve yapı arasındaki bağlar ile makro ve mikro analiz düzeyleri arasındaki bağlantılar üzerine odaklanır” (Layder, 2013: 56). Bu noktadan hareketle tüm dualitelerin kaynağı olarak gördüğü makro-mikro dualitesine verdiği önem Layder’in uyarlayıcı teori girişiminde de kendini gösterir.

Bourdieu ve Giddens’in aksine teorik yaklaşımdan hareketle araştırmayı şekillendirmeyi değil araştırma esnasında teorik çerçeveyi şekillendirmeyi de kullanır. Ayrıca belirlediği kavramsallaştırmaları tüm araştırmacıların da kullanmak yerine teorinin tamamının değil bir kısmının da kullanılabilmesini teklif eder. Ancak Layder’in yaklaşımını Bourdieu ve Giddens’in yaklaşımlarından, hatta diğerk yaklaşımlardan ayıran temel yönü teorinin araştırma açısından yeniden formüle edilebilir kaynaklar olarak görülmesi gerektiğidir (Layder, 2010: 55).

Derek Layder yapı-fail dualitesinden hareketle geliştirdiği eylem sosyolojisini özellikle teori-pratik dualitesinde adeta iş başı yapmıştır, denilebilir. Teorik yaklaşımını “temellendirilmiş teori” yaklaşımlarının arasında bir yerde olarak nitelediği uyarlayıcı teori yaklaşımı ile Layder özellikle teori ve pratik dualitesini aşmayı hedefler. Araştırmadan uzak teorilere mesafeli, teori sınama ile teori inşası arasındaki konumu ve dualitelere karşı tutumuyla Layder uyarlayıcı teori yaklaşımında, daha önce eleştirel biçimde ele aldığı Giddens ve Bourdieu’dan da diğerk aşma çabalarından da etkilenmekle birlikte, tüm bu aşma çabalarının eksigi olarak gördüğü teori ve pratik odaklı çözümün daha vurgulu olması konusunu kendi “uyarlayıcı teori” yaklaşımından tamamlar.

Layder Uyarlayıcı teorinin temel özelliklerini 8 madde ile özetler:

- 1-Uyarlayıcı teori, diğerk birçok yaklaşımdan faydalanan ama aynı zamanda bunlara farklı bir alternatif oluşturan bireşimli bir yaklaşımdır.

2-Uyarlayıcı teori, öncelikli odak noktası bakımından “ortaboy” bir yaklaşımdır, ama büyük-boy yaklaşımlarla veya daha kapsamlı teorilerle araştırma türleriyle “açık-uçlu” bir ilişkiye sahiptir.

3-Uyarlayıcı teori, ampirik araştırmaya dayalı olarak elde edilen verileri hem biçimlendirir hem de bunlardan etkilenir. Bu teori, hem mevcut/önceki teorilerden (teorik modellerden) hem de yanı sıra ampirik araştırmaya dayalı olarak geliştirilen teorilerden yararlanır. Uyarlayıcı teorileştirme, araştırma sürecinin sürekli bir özelliğidir.

4-Uyarlayıcı teori, teori geliştirmek ve ayrıntılandırmak için hem tümevarım hem de tümdengelim yöntemlerini kullanır.

5-Uyarlayıcı teori, ne pozitivist ne de yorumlayıcı olan bir epistemolojik konuma dayanır.

6-Uyarlayıcı teori, ontolojik varsayımları açısından hem nesnelliği hem de özelliği benimser.

7-Uyarlayıcı teori, sosyal dünyanın karmaşık, çok yönlü (katmanlı) ve oldukça iç içe geçmiş olduğunu kabul eder.

8-Uyarlayıcı teori, insan failler, sosyal etkinlikler ve sosyal örgütlenme biçimleri (yapılar ve sistemler) arasındaki çeşitli bağlantılara odaklanır (Layder, 2013: 224-225).

Araştırmaya dönük bir teorik girişim olarak formüle ettiği uyarlayıcı teori yaklaşımıyla birçok teorik yaklaşımın bir harmoni ve aynı zamanda bu yaklaşımların bir alternatifidir. Giddens ve Bourdieu’nun yaklaşımlarını bir uzlaşma çabası olarak tanımlasa da araştırmaya, pratik olana, öznel süreçlere ve mikro süreçlere uzak, makro teorik bir girişim olması nedeniyle bütüncül bakıldığında tutarsız bulan Layder, bu nedenle uyarlayıcı teori yaklaşımını orta boy (mezo) teori olarak sunar. Giddens ve Bourdieu’yu sosyolojik yaklaşımları nedeniyle eleştirse de Layder’de Giddens ve Bourdieu gibi hermeneutik gelenek ve pozitivist geleneklere karşı ikisi de olmayan ama aynı zamanda ikisi de olan bir tutum benimsemiştir.

Uyarlayıcı teori ile karmaşık bir dünya algısından hareket eden Layder bu karmaşıklığı algılamak için makro ya da mikro teorik yaklaşım benimsemek yerine

orta boy bir kuramsal açıklama ile pratikten gelen bir anlama-açıklama çabası önermişti.

Kısa ve öz olarak ifade edecek olursam uyarlayıcı teori, onu tasavvur ettiğim şekliyle, bir yanda tündengelimci veya teori sinama (teori test etme) yaklaşımları olarak ifade edilen, diğer yanda tümevarımcı veya teori geliştirme yaklaşımları olarak çeşitli biçimlerde söz edilen farklı etkilerin ve yaklaşımların arasında bir yere konumlanan özgün bir karışımdır (her ne kadar teori sinama ve teori geliştirme yaklaşımlarını savunanlar, tündengelimci ve tümevarımcı unsurları eşit ölçüde içerdiklerini iddia edeceklerse de bu iddiayı yanlış bulduğumu belirtmeliyim) (Layder, 2013: 25).

Özetle çağdaş sosyolojik yaklaşımda dualiteleri bir yol ayrımı olarak değil birlikte kullanarak yeni bir yolda birleştiren Giddens, Bourdieu ve Layder bu konuda girişimde bulundukları diğer sosyal bilimcilerin girişimlerinden benzer kabulleriyle ayrılır. Bu üç sosyal bilimci de hem hermeneutik gelenek hem de pozitivist gelenekten, bu üç geleneğin yöntem ve araştırma tekniklerinden faydalanırken bunu kendi özgün sosyolojik anlayışları çerçevesinde yapar. Giddens yapılaşma kuramı ve yapının ikiliği Bourdieu alan sosyolojisi ve habitus ve son olarak Layder ise alan yaklaşımı ve uyarlayıcı teori üzerinden gerçekleştirir. Eleştirel ve karşılaştırmacı bir perspektifle değerlendirildiğinde Giddens'in kuramı daha öznelci olmakla, Bourdieu'nun ki daha nesnelci yapısalci olmakla ve Layder'in girişimi de hem bütünü yakalayamamak hem de Bourdieu ve Giddens'ı eleştirdiği yapı-fail üzerinden çözümlemeye karşı tutumunun Layder'in kendi yaklaşımında da söz konusu olduğu gibi başlıca eleştiriler sıralanabilir.

Uyarlayıcı teori bizzat dualiteleri aşmak, her iki yöntemi uzlaştırmak ve her iki yöntemden de yararlanmak adına geliştirilmekle birlikte, Bourdieu'nun "habitus" ve Giddens'in "yapının ikiliği" yaklaşımları, sosyal bilim çalışmalarında daha fazla kabul görmüş ve tanınırlığa erişmiştir. "Giddens'in yapıyla kastettiği şey Bourdieu'nun habitus kavramıyla birçok ortak özelliğe sahiptir. Benzer bir terimi benimseyerek yapılaşma teorisine daha fazla açıklık kazandırabileceğini düşünüyorum" (Layder, 2010: 204) yorumuyla Giddens ve Bourdieu'nun çabalarına değinen ve bu iki düşünürün çabalarından oldukça etkilenen Layder, hem Bourdieu'nun hem Giddens'in çalışmalarına göre daha araştırmaya dönük bir

yaklaşım geliştirir. Uyarlayıcı teorinin temel farkı doğrudan araştırmaya dönük oluşudur. Fakat sosyolojik analizde daha bütüncül bakan aşma çabaları olarak Bourdieu ve Giddens'in yaklaşımlarının daha çok kabul görmesi ve kullanılması söz konusu olmuştur.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışma için konulan temel hedef ile bu çalışmada sosyoloji tarihinin dualizmler üzerinden alternatif bir okuması yapılmaya çalışılmıştır. Çok dar anlamda da olsa bu çalışmada dualizmler üzerinden bir okuma klasik kurucu sosyolojiden Comte, Durkheim ve Weber ile çağdaş sosyolojiden aşma çabalarıyla çalışmamız kapsamına alınan Bourdieu, Giddens ve Layder üzerinden oldukça kısıtlı bir girişimde bulunulmuştur. Sosyoloji tarihinin tamamının dualizmlere karşı konum alışlarla şekillendirilebileceği ve böylece alternatif bir tasnifin mümkün olabileceği görülmüştür.

Bilimin en temel ölçütlerinden birincisini yöntem oluşturmaktadır. Sosyal bilimlerin, bilimler arenasında nispeten geç gelişmiş olması bu bilimlerin konularını ele alışlarını biçimlendiren yöntemlerinin, bilimler arenasında bilim olma kıstaslarının düzenlenmesinde temel rolü üstlenen doğa bilimleri ile karşılaştırılarak oluşturulmasına olanak sağlamıştır. Sosyal bilimlerin yöntem tartışmalarının şekillenmesinde doğa bilimlerinin etkisi, bu yeni bilimlerin yöntem konusundaki yaklaşımlarının pozitivism üzerinden sosyal bilimsel yönteme dâhil edilmesi ile olmuştur; ancak doğa bilimlerinin ve sosyal bilimlerinin tarih boyunca karşılıklı etkileşim içinde farklı başlıklar altında tarih sahnesinde olduğu da unutulmamalıdır.

Sosyolojinin bir bilim olarak gelişmesini önceleyen bu pozitif bakış açısı, 19. yüzyıl öncesine uzansa da, Comte'un yaklaşımında şekillenmiş ve sonrasında da farklı düşünürlerin yaklaşımlarında değişmeye ve gelişmeye devam etmiştir ve etmektedir. Yeni şekillen bu bilimler içinde özellikle sosyoloji bu etkilerin en net gözlendiği sosyal bilim disiplini olmuştur. Bunun en temel nedeni hiç şüphesiz Comte'un hem pozitivism hem de sosyoloji adlandırmalarını yapan, üstelik bu adlandırmayı aynı dönemde ve ortak amaç uğruna çalışan terimler olarak kullanıp tesis etmesidir. Comte'un amacı düzen içinde ilerleme ile içinde yaşadığı toplumun kaos ortamından çıkmasına dönük bir bilim tesisidir. Comte'un pragmatik bir sosyoloji anlayışının yöntem olarak pozitivismi kullanması, kendisine yöntemsel muhaliflerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu karşı yöntem hareketi, sosyal bilimlerin doğa

bilimlerinden hem konu hem yöntem olarak farklı olması gerektiğini düşünen hermeneutik gelenek ile şekillenmiştir.

Pozitivizm ve hermeneutik gelenek arasında süren yöntem tartışmaları Methodenstreit tartışması ile görünür bir ikili karşıtlık halini almıştır. Pozitivizm ve hermeneutik gelenek arasında gelişen yöntem tartışmaları, sosyolojinin konusu ve yönteminin ne olması gerekliliği üzerinde gelişmekle kalmamış, aynı zamanda farklı tartışmaların da yolunu açmıştır. Sosyolojinin doğa bilimlerinin yöntem ve teknikleri ile açıklamayı mı yoksa özgül tarihsel insan eylemlerini anlamayı mı temel alacağı tartışması; ayrıca, sosyolojinin değerler ile ilişkisini sorgulayan ‘değer tarafsızlığı’nın mümkün olup olmadığına dair nesnellik tartışması ve sosyal bilimlerin disiplinleşmeye uzmanlaşmaya karşı disiplinlerarasılık eğilimi gibi iki kutuplu ilerleyen başka yöntemsel tartışmaların önünü açmıştır. Bu yöntem tartışmaları büyük oranda hermeneutik gelenek ve pozitivist gelenek arasındaki gerilimin sonucu olarak çok farklı yöntemsel düşüncenin şekillenmesine de neden olmuştur. Bu gerilim dualiteler üzerinden sosyolojik yönetime yön vermiştir.

Aydınlanma ve Bilim Devrimi düşünürlerinde kullanılan birincil-ikincil nitelikler ayrımı, Kartezyen Felsefe ve bu etkilerin Aydınlanma, Bilim Devrimi ve Batı Avrupa’nın modernleşme deneyimi üzerinden dualist düşünce formu ile sosyal bilimlere ve sosyolojiye taşınmıştır. Birincil nitelikler-ikincil nitelikler ayrımı, Bilim Devrimi, Aydınlanma ve Modernleşme ile sadece sosyal bilimlerde değil, aynı zamanda matematik ve fizik gibi doğa bilimleri alanında da dualist düşünce formu ile düşünme konusunda etkilemiştir.

Çağdaş sosyal bilimlerde sıkça yer bulan yöntemsel bir tartışma olarak dualiteler, klasik sosyal bilimlere temelli bir tartışmadır. Klasik sosyolojide yer alan ve bu çalışmada dualitelere ilişkin gerilimin ana eksenini oluşturan bu iki gelenek dualitelerin şekillenmesinde oldukça önemli rol oynar. Klasik sosyolojide yer alan sosyal bilimcilerden pozitivist gelenek başlığı altında yer verilen Comte ve Durkheim ve hermeneutik gelenek başlığında yer verilen Weber klasik sosyoloji temelli sosyal bilimsel yöntemde dualiteler tartışmasının şekillenmesinde temelde etkili olan düşünürler olarak yerlerini çalışma kapsamında almışlardır. Comte ve Durkheim pozitivist temelli yöntem tartışmalarında doğa bilimsel yönetime göre

sosyal bilimsel yöntemi şekillendirmeyi hedefleyen sosyal bilimcilerdir. Sosyal bilimsel yönteme Aydınlanma, Bilim Devrimi ve Modernleşme üzerinden dâhil olan dualitelerin şekillenmesinde temelde etkili olan süreç pozitivism ve pozitivismın hermeneutik gelenek çatısında şekillenen eleştirileri arasındaki gerilim olmuştur. Sosyal bilimde, özel olarak sosyolojide doğa bilimlerin yöntem ve tekniklerini savunan pozitivism ile düalist düşünce bu Comte ve Durkheim'in yaklaşımlarında aktif bir düşünme biçimi olarak kullanılmıştır. Comte'da sosyal statik-sosyal dinamik, Durkheim'da mekanik-organik dayanışma ve normal-patolojik gibi ikili düşünmeye analizlerinde başvurdukları örneklerin yanında sosyal bilimsel yöntemde yer alan temel yöntemsel dualitelerin şekillenmesinde de etkili olmuşlardır.

Diğer taraftan hermeneutik gelenek çatısında yer alan düşünürler pozitivismın doğa bilimlerine benzeme yanlısı tutumu karşısında sosyal bilimler adlandırmasına bile şüpheli yaklaşan hermeneutik gelenek düşünürleri sosyal bilimsel yöntem tartışmalarında yerlerini almıştır. Buradan bakıldığında sosyal bilimlerin doğa bilimlerine benzemesi mi kendi özgün yöntemini şekillendirmesi mi, şeklinde temel kaynağını özetleyebileceğimiz Methodenstreit tartışması da bu iki gelenek arasındaki gerilimden beslenmiştir. Hermeneutik gelenekte konumlandırılan ve bu çalışma kapsamında yöntemsel yaklaşımı ile ilk aşma çabası olarak değerlendirilen Weber, hem pozitivismın bilim olma kıstasları bakımından benimsediği bazı kıstasları hem de hermeneutik gelenekten gelen itirazları dikkate alır. Weber'in aynı zamanda disiplinlerarası tutumu, yöntem tartışmalarına da analiz açısından bir ön aşama olarak değerlendiren görüşleri de, çağdaş sosyolojide aşma çabaları ile ele aldığımız sosyal bilimcilerde izlerini en net gördüğümüz klasik sosyal bilimcilerden Weber'e bizleri götürür.

Sosyal bilimleri, sosyal bilimler özelinde de sosyolojiyi bu metod tartışmaları silsilesinde farklı kılan bağlam ise düalist düşüncenin bilimler arasındaki varlığının yoğunlukla sosyal bilimler içinde tartışılıyor oluşudur. En başta bilimler arasında ayrışmanın, uzmanlaşma ve disiplinleşmenin bir sonucu olarak ele alanılabilecek bu tutum, önce bilimleri doğa bilimleri-sosyal bilimler arasında, sonra bu grupları disiplinlere, en sonunda bilimler içinde de farklı uzmanlık alanlarına bölünmesine neden olmuştur. Fakat bu bölünmenin kaynağı her şeyden önce bilim içindeki temel

bölünme olan doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımıdır. Sosyal bilimler, beşeri bilimler, kültür bilimleri ve insan bilimleri ya da daha farklı isimlerle anılan bilim grubu genel olarak sosyal bilimler başlığı altında doğa bilimleri ile birlikte bir ikilik olarak tartışılmıştır. Sosyal bilimler içinde yürütülen bu tartışma, yöntem konusunda sosyal bilimlerin izleyeceği yol hususundaki yöntemsel tartışmalar ile pozitivist yaklaşımın doğa bilimlerinin yöntemsel yaklaşımına işaret eden tutumuyla sosyoloji içinde en önemli yöntemsel yaklaşımlardan biri olarak yerleşmiştir. Böylece, doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımı bir karşılaştırma ve benzetme temasıyla pozitivist geleneğin ve bu temaya karşı çıkan hermeneutik geleneğin karşılaştığı ikiliklerin alanı haline gelmiştir. Ayrıca, hermeneutik gelenek düşünürleri sosyal bilimler adlandırmasına karşı çıkarak, kültür bilimleri, tin bilimleri gibi adlandırmaları kullanıp doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımını bu bilimlerin farklı nesne ve farklı yöntemler ile farklı olması gerektiği kabulü üzerinden şekillendirmişlerdir. Buna karşın, nomotetik-idiografik bilimler ayrımı ile Windelband diğer hermeneutik gelenek düşünürlerinden farklı olarak hem sosyal bilimler, hem de doğa bilimleri kanadını bütüncül bir şekilde ele alarak bu bilimlerin yöntemsel olarak öne çıkan özellikleri ile yeniden tasnifine ve yeniden adlandırmasına yönelir. Windelband'ın farklı yaklaşımı, sosyolojik yöntemde hem kabul gören tasniflerden biri hem de bu yeni tasnifte bilimler arası sınırların daha geçişli olduğu düşüncesini ortaya koyması ile daha özgündür. Bununla beraber, bilim içindeki ikili tasnif mantığını pekiştirmiş olması açısından bakıldığında da bir isim değişikliği ve daha geçirgen sınırlar ile ayrımın yine korunması söz konusu olmuştur.

20. yüzyılın ilk yarısında doğa bilimleri-sosyal bilimler arasındaki ayrımın sosyolojik yöntemde sosyolojinin izleyeceği yönün pozitivist bir tutumla doğa bilimlerine benzer yöntemsel yaklaşım benimsemesi gerekliliğine yönelik güçlü konsensus zayıflamaya başlamıştır. Sonrasında bu etki çağdaş sosyolojide oldukça etkili olan 20. yüzyılın ikinci yarısındaki, sosyolojik teoride artan 'kriz' temalı yaklaşımların da kaynağını oluşturmuştur. 20. yüzyılın ikinci yarısı ayrıca doğa bilimleri ve sosyal bilimler arasındaki ayrımın, bilimler arasındaki bölünmeler ve uzmanlaşma konusunun giderek disiplinlerarasılık ve bütünleşme temalarına yerini bıraktığı bir dönem olmuştur. 21. yüzyıla başlarken özellikle Gulbenkian Komisyonu'nca yapılan saptamalar ve çözüm önerileri de bilimler arasında ayrışma

değil disiplinlerarasılık üzerinden bütünleşmeye dönük formülasyonları temel almıştır.

Diğer taraftan, Snow 20. yüzyılın ortalarında belirlediği iki kültür -beşeri kültür ve bilim kültürü- üzerinden, bilim kültürünün ve beşeri kültürün ikili bir bölünme içinde olduğuna dikkat çekmiştir. Snow ile birlikte başlayan iki kültür tartışması tarihsel bir boyutla temellendirilmiş ve hangi kültürün diğerini öncelediğine dair tarihsel bir nitelik kazanmıştır. İki kültür tartışması ile Snow adından sıkça söz ettirmiştir. Snow'un saptadığı, beşeri kültür ve bilim kültüründen hangi kültürün diğerini öncelediği tartışması, Wallerstein ve Lee tarafından yüzyıllarla temellendirildiği hatırlandığında Snow'un genel ve köklü bir tartışmaya temas ettiği ortaya çıkar. İki kültür tartışmasının temas ettiği hâlihazırdaki tarihsellik bu tartışmanın yaygınlık kazanmasına neden olmuştur. Bugün, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde, bakıldığında iki kültür tartışmasının hem bilinen hem de kalıcı bir tartışma olmasının nedeni ise iki kültür tartışmasının doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımına ya da bilim içindeki diğer ikili bölünmelere bir başlık niteliği kazanmış olmasıdır. Buradan hareketle, iki kültür tartışmasına ilişkin beşeri kültür-bilim kültürü veya doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımının geçerliliği ya da tartışılması sürmese de, iki kültür tartışması ikiliklere genel başlık olması nedeniyle gündem olarak varlığını korumaktadır.

İki kültürün sosyolojideki ikili düşünme mantığına da temel bir başlık olarak varlığının neden hala sürdürdüğü şu şekilde açıklanabilir: Sosyolojik dualitelerin her şeyden önce iki kültür başlığı altında bilim kültürü ve beşeri kültür ayrımından başlayarak, bilimin kendi içinde doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımına, sosyal bilimler içinde de yöntemsel olarak doğa bilimleri-sosyal bilimler ayrımından temellenen pozitivist gelenek-hermeneutik gelenek şeklinde bölünmesine bakıldığında, sosyal bilimler ve sosyoloji içinde süren yöntem tartışmalarında ikili düşünme mantığının yerleşikliği ortaya çıkar. Diğer taraftan, sosyolojik yöntem konusunda daha özel başlıklara inildiğinde de bu dualist düşünce derinleşir. Örneğin, sosyolojinin neyi inceleyeceği: birey-toplum, sosyolojik analizin nasıl olması gerektiği: makro-mikro, sosyolojik analizde öznel süreçlerin mi, nesnel süreçlerin mi kullanılacağı öznelcilik-nesnelcilik, sosyolojik araştırma konusunda teori-pratik, sosyolojide eylemlerin kaynağının yapılar mı failler mi olduğu sorusunu

şekillendiren yapı-fail gibi pek çok dualite sosyolojik yöntemin hemen hemen her alanında yerleşmiştir. Bu dualitelerin sosyolojide Aydınlanmaya, Bilim Devrimine ve Modernleşmeye uzanan kökleri olmakla birlikte, dualiteler temel olarak sosyolojik iki gelenek arasındaki karşıtlıktan beslenmektedirler. Dualitelerin güncelliğini ve varlığını korumalarının sebebi de bu dualitelerin kaynağını oluşturan iki gelenek arasındaki karşıtlığın sosyoloji içinde farklı şekillerde yeniden varolmaları ve farklı formlarla varlıklarını sürdürmeleridir. Örneğin, klasik sosyolojideki pozitivist-hermeneutik gelenek karşıtlığının, çağdaş sosyolojide Yapısal-İşlevselci sosyolojik anlayışlar ve Sembolik Etkileşimcilik, Sosyometri, Dramaturji ve Etnometodoloji gibi sosyolojik anlayışlar üzerinden daha özel bir formlardan ancak daha keskinleşen sınırlardan hareketle sürüyor olmasıdır. Böylece, sosyolojik yöneme yerleşen dualiteler sosyolojik düşüncenin her aşamasında kendini göstermektedir. Bu nedenle sosyolojide düşünce akımlarına sosyolojik dualiteler üzerinden de bakmak, sosyolojik düşünceleri daha iyi anlamak için bir gerekliliktir.

Sosyolojik yöntemdeki dualite tartışması sosyolojik yöneme ilişkin tartışmaların merkezindedir. Sosyolojik yöntemdeki yaklaşım farklılıklarının etkisiyle sosyolojik yöneme daha da yerleşen dualiteler farklı formlar almıştır. Sosyoloji açısından dualiteler iyi-kötü, doğru-yanlış ve benzeri birbirine indirgenemez parçalar olarak değil tam tersine birbiriyle iç içe geçmiş, ayrıştırılması güç parçalar olarak var olmuştur. Özne-nesne, yapı-fail ve teori-pratik bu çalışmanın odaklandığı temel dualitelerdir. Örneğin yapı-fail dualitesinden hareketle yapısalci bir eğilim sergileyen sosyolojik düşünceler faile yükledikleri yapının belirleyiciliğindeki pasif konum nedeniyle eleştirilmiş ve açıklamaları ‘eksik ve yetersiz’ bulunmuştur. Diğer taraftan faile önem veren sosyolojik yaklaşımlar da göz ardı ettikleri yapısal süreçler nedeniyle eleştirilmiştir. Dolayısıyla sosyolojik dualiteler birbirine indirgenemez olarak değil tam aksine birbirini tamamlayıcı özelliktedir. Bu çerçevede dualiteleri bir yol ayrımı ve bir tercih unsuru olarak tek tek ele alan sosyolojik yaklaşımların aldığı eleştiriler, dualiteleri yöntemsel olarak ‘aşma’ çabalarının hareket noktasını oluşturmuştur.

Aşma çabaları eylemin kaynağı olarak hem yapıyı hem faili, sosyolojinin hem öznel hem de nesnel süreçler üzerine eğilmesi gerektiği, makro ve mikro sosyolojik

yaklaşımların analizde birlikte kullanılması ya da teorinin pratikten, pratiğinde teorik olandan hareketle oluşturulması gerekliliğini hem savunmuşlar hem de bu süreçleri sosyolojik araştırmalarında bu şekilde uygulamaya koymuşlardır. Sosyolojik yöntemdeki Methodenstreit tartışmasından hareketle sosyolojik yönteminde hem anlama hem de açıklama yöntemini kullanan Weber, ilk aşma çabalarından biri olarak bu çalışmada temellendirilmiştir. Ancak sosyolojik yöntemdeki dualitelere karşı esas itiraz çağdaş sosyoloji içinden çıkmıştır. Çağdaş sosyolojide yer alan aşma ve uzlaşma yanlısı dualitelere karşı tutum alan sosyal bilimcilerden Giddens, Bourdieu ve Layder özellikle araştırma pratiğine dönük teorik yaklaşımları ile dikkat çekmiştir.

Giddens, Bourdieu ve Layder'in sosyolojik yaklaşımlarını bu çalışma açısından önemli kılan sosyolojik teorideki dualiteleri yöntemsel olarak aşma çabaları ve bu çabaların doğrudan araştırma sürecine dönük olmasıdır. Hem klasik sosyolojinin mirasına sahip çıkan hem de farklı çözüm önerileri ile bu mirası 'ilerleten' bu üç sosyal bilimci aynı zamanda kriz içinde olduğu için ölümü ilan edilen sosyal teoride girişimleriyle sosyal araştırmanın ve bu sorunların üstesinden gelmenin olabirliğini göstermiş olmalarıyla da ön plana çıkarlar. Giddens'ın 'yapının ikiliği' ve Bourdieu'nun 'habitus' kavramsallaştırmaları makro birer açıklama olarak sosyolojik anlayışlarının her aşamasında ikiliklerin birlikte çalıştırıldığı genel bir başlık sunmuştur. Ayrıca, araştırma pratiğinde de farklı habituslar üzerinden Bourdieu, hem geniş hem de dar ölçekli birçok araştırma gerçekleştirmiştir. Giddens açısından ise, yapının ikiliği farklı sosyolojik alt alanlarda açıklamanın önünü açan bir yapı sunmuştur. Diğer yandan Layder'in 'uyarlayıcı teori' yaklaşımı orta boy girişim olarak doğrudan araştırma sürecine odaklı olması ile birlikte, araştırma sürecini hem belirleyen hemde belirlenen bir yapıdadır.

Üç çağdaş sosyal bilimci -Giddens, Bourdieu ve Layder- dikkate alındığında, yöntemsel yaklaşımlarda dualitelerin ayrı ayrı kullanılması düşünülemez ve onlara göre analizin bütünlüğü ancak dualitelerin birlikteliği ile sağlanabilir. Bu noktada, bu üç çağdaş sosyal bilimci düşünömsel ve uzlaşımö bir sosyal bilim hedefindedir. Hem sosyolojik yöntem tartışmalarında bu aşma çabalarını yerleştirmiş olmaları, hem de diğör tüm sosyolojik teori anlayışlarını da bu aşma çabası ile tutarlılık içinde

inşa etmeleri sosyolojik yöntemin gelişmesinde önemli bir aşamaya işaret etmektedir. Ek olarak, aşma konusundaki yöntemlerine sosyolojik araştırma üzerinden işlerlik kazandırmış olmaları ile de önemsenmektedirler. Adı geçen üç sosyal bilimcinin sosyolojik yöntemdeki dualitelere ilişkin bakış açılarının konuyla ilgili diğer itirazlardan farklı görülmesi bu çalışmanın üzerinde vurgu yaptığı önemli konulardandır.

Bu çalışma açısından genel olarak bakıldığında dualiteler sosyolojinin bir bilim olarak ortaya çıkışından çok önce temellenen bir tartışmadır. Bununla beraber sosyolojik yöntemin merkezine gelenekler üzerinden yerleşen dualist düşünce sosyolojik yöntemde pek çok dualitenin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Bu çalışmanın temel tezi kapsamında, dualiteler, köklü ve sosyolojik yöntemde yeniden şekillenen bir tartışma konusu olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda sosyolojik yöntemdeki dualiteler birbirine indirgenemez karşıtlıklar değil, fakat yöntemsel açıdan birbirini tamamlayan parçaların ifadesi olarak temellendirilmiştir.

Sosyolojik dualiteleri birbirine indirgenemez parçalar olarak ele alan yaklaşımlar açısından, sosyolojik yöntemde dualiteleri birbirinin karşıtı olarak ele almak bir ‘handikap’ oluşturmaktadır. Sosyolojik araştırmada dualiteleri tek tek ele alan yaklaşımlar diğer yaklaşımları göz ardı etmesi nedeniyle kuramsal bakımdan eksiktir. Buradan bakıldığında sosyolojik yöntemde merkezi rolde ve birbiri içine geçmiş olan dualiteler sosyolojik yöntemde ‘ya onun ya da bunun seçimine zorlayan bir yol ayrımı’ olarak ele alınması bir ‘handikap’ halini almış olur. Aşma çabaları ile bu iç içe geçen parçaların ayrılamayacağını kabul eden ve kendi alternatif yollarını şekillendiren Giddens, Bourdiue ve Layder gerçekliğin baştan kısmi ve/veya yaklaşık bir görünümünü yakalamayı değil, bütünü hedefler. Giddens, Bourdieu ve Layder’in çalışmaları, dualitelere bir itiraz niteliğindeki aşma çabaları ile birlikte ele alındığında sosyolojik yöntemdeki dualiteler bir ‘handikap’ olarak değil bir fırsat olarak temellenmiş olmaktadır.

Son söz olarak denilebilir ki; dualitelerin düşünceyi kolaylaştırmak için ikili bir okuma olarak kalabilmesinin imkânı sosyal bilimcinin onu bir kısıtlama olarak görmeden bir araç olarak görmesiyle mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Abercrombie, N.; Hill, S. and Turner, B.S., (1984), *Dictionary of Sociology*, Penguin Books.
- Açık-Turguter, E., (2013), *Pozitivist ve Hermeneutik Yöntemin Kavşağında Anthony Giddens*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Adorno, T. ve Horkheimer, M., (2013), *Teori ve Pratik Üzerine Bir Tartışma(1956)*, (Çeviren: O. Kılıç), Metis Yayınları, İstanbul.
- Alexander, J., (2013), “Klasiklerin Merkeziliği”, *Sosyal Teori ve Sosyoloji İçinde*, Stephen P.Turner, (Tercüme: Ü. Tatlıcan), Küre Yayınları, İstanbul.
- Aron, R., (2007), *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, (Türkçesi: K.Alemdar), Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Arslan, H., (1995), “Bir Bilim İdeolojisinin Anatomisi”, *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu İçinde*, (Editör: S. Şen), Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Aytekin, E. A., (2015), ““İki Kültür”, *Bilim, Marksizm: Sosyal Bilimler-Doğa Bilimleri Ayrımı Bağlamında Notlar*, *Marksizm ve İki Kültür İçinde*, (Editör: A. C. Gedik), Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul.
- Baert, P., (2013), *Sosyal Bilimler Felsefesi*, (Tercüme: Ü. Tatlıcan), Küre Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z., (1989), “Hermeneutics and Modern Social Theory”, *Anthony Giddens And His Critics*, (Edited by: D. Held ve J. B. Thompson), Cambridge University Press.
- Bauman, Z., (2006), *Sosyolojik Düşünmek*, (İngilizceden Çeviren: A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Benton, T. ve Craib, I., (2008), *Sosyal Bilim Felsefesi; Toplumsal Düşüncenin Felsefi Temelleri*, (Çevirenler: Ü.Tatlıcan ve B. Binay), Sentez Yayıncılık, İstanbul.
- Berberoğlu, B., (2009), *Klasik ve Çağdaş Sosyal Teoriye Giriş: Eleştirel Bir Perspektif*, (Çeviren: C. Cemgil), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Bierstedt, R., (2014), “18. Yüzyılda Sosyolojik Düşünce”, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi İçinde*, Bottomore, T.- Nisbet, R., (Yayına Hazırlayan: M.Tunçay ve A.Uğur), Kırmızı Yayınları, İstanbul.

- Bourdieu, P. ve Wacquant, L., (2010), *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar* (Çeviren: N. Öktem), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bourdieu, P., (2010), “Vive La Crise!: Sosyal Bilimlerde Heterodoksi İçin”, *Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi* İçinde, (Derleyenler: G. Çeğin, Ü.Tatlıcan , A. Arlı ve Ü. Tatlıcan), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bourdieu, P., (2013), *Bilimin Toplumsal Kullanımları*, (Türkçe Söyleyen: L. Ünsaldı), Heretik Yayınları, İstanbul.
- Bourdieu, P., (2014), *Seçilmiş Metinler*, (Türkçe Söyleyen: L. Ünsaldı), Heretik Yayınları, İstanbul.
- Bourdieu, P. ve Chartier, R., (2014), *Sosyolog ve Tarihçi*, (Türkçesi: Z. Karaca), Açılım Kitap, İstanbul.
- Bourdieu, P., (2016), *Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine*, (Türkçesi: H. U. Tanrıöver), Hil Yayınları, İstanbul.
- Buhr, M.; Schroeder, W. ve Barck, K., (1984), *Aydınlanma Hareketi ve Felsefesi*, (Çeviri ve Düzenleme: V. Atayman), Birim Yayınları, İstanbul.
- Calhoun, C., (2010), “Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları”, *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* İçinde, (Derleyenler: G. Çeğin, Ü.Tatlıcan , A. Arlı ve Ü. Tatlıcan), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Callinicos, A., (2007), *Toplum Kuramı: Tarihsel Bir Bakış*, (Çevirenler: Y. Tezgiden), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Cevizci, A., (2010), *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- Collins, R., (1994), *Four Sociological Traditions*, Oxford University Press.
- Comte, A., (2003), *Pozitif Felsefeye Giriş*, (Türkçesi: S. Sarı), Yeryüzü Yayınevi, Ankara.
- Çeğin, G. ve Tatlıcan, Ü., (2007), “Bourdieu ve Giddens: Habitus ve Yapının İkiliği”, *Ocak Ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* İçinde, (Derleyenler: G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı ve Ü. Tatlıcan), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çiğdem, A., (2003), *Aydınlanma Düşüncesi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çiğdem, A., (2012), *Bir İmkan Olarak Modernite*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Descartes, R., (1994), *Metot Üzerine Konuşma*, (Türkçesi: K. Sahir Sel), Sosyal Yayınları, İstanbul.
- Dilthey, W., (1999), *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, (Türkçesi: D. Özlem), Paradigma Yayınları, İstanbul.

- Dizdar, A., (2015), “İki Kültür Aşılabilir Mi? Wallerstein’da “İki Kültür” Tartışması”, *Marksizm ve İki Kültür İçinde*, (Editör: A. C. Gedik), Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul.
- Durkheim, E., (2011), *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, (Çeviren: C. Saraçoğlu), BS Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Ergun, D., (1984), *100 Soruda Sosyoloji El Kitabı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Esgin, A., (2008), *Anthony Giddens Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Ewald, O., (2010), *Fransız Aydınlanma Felsefesi*, (Çeviren: G. Aytaç), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Fay, B., (2005), *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi; Çok Kültürlü Bir Yaklaşım*, (İngilizceden Çeviren: İ. Türkmen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Filmer, P., (2014), *Kuram/Uygulama, Temel Sosyolojik Dikotomiler İçinde*, Editör: C. Jenks, (Çeviri Editörü: İ. Çapcıoğlu), Atıf Yayınları, Ankara.
- Giddens, A., (1997), *Sociology: Third Edition*, Polity Press.
- Giddens, A., (1998), *Modernliğin Sonuçları*, (İngilizceden Çeviren: E.Kuşdil), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Giddens, A., (1999), *Toplumun Kuruluşu*, (Çeviren: H. Özel), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Giddens, A. ve Pierson, C., (2001), *Modernliği Anlamlandırmak: Anthony Giddens’la Söyleşiler*, (Çevirenler: M.Sağlam ve U.Uyurkulak), Alfa Yaayınları, İstanbul.
- Giddens, A., (2003), *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları*, (Çeviren: Ü.Tatlıcan ve B. Balkız), Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Giddens, A., (2004), *Modernliğin Sonuçları*, (Çeviren: E. Kuşdil), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Giddens, A., (2005), *Sosyal Teorinin Temel Problemleri: Sosyal Analizde Eylem Yapı ve Çelişki*, (Çeviren: Ü. Tatlıcan), Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Giddens, A., (2010), “Sosyoloji ve İnsan Davranışının Açıklaması”, *Sosyoloji: Başlangıç Okumaları İçinde*, Editör: A. Giddens, (İngilizce Aslından Çeviren: G. Altaylar), Say Yayıncılık, İstanbul.
- Giddens, A., (2013), *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları: Yorumcu Sosyolojilerin Pozitif Bir Eleştirisi*, (Çeviri: Ü. Tatlıcan ve B. Balkız), Sentez Yayıncılık, Bursa.

- Giddens, A., (2014), *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori: Klasik Düşüncenin Klasik ve Çağdaş Temsilcileriyle Hesaplaşmalar*, Metis Yayıncılık, İstanbul.
- Gulbenkian Komisyonu, (2012), *Sosyal Bilimleri Açın*, (İngilizce'den Çeviri: Ş. Tekeli), Metis Yayınları, İstanbul.
- Hattatoğlu, D. ve Ertuğrul, G., (2009), "Tuttuğumuz Yollar: Kenardan Kuram Kenardan Yöntem", *Methodos: Teori ve Yöntem Kenarından* İçinde, (Editörler: D. Hattatoğlu ve G. Ertuğrul), Anahtar Kitaplar, İstanbul.
- Hekman, S., (2012), *Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik*, (Türkçesi: H. Arslan ve B. Balkız), Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- Jeanniere, A., (2000), "Modernite Nedir?", (Çeviren: N. Tutel), *Modernite Versus Postmodernite* içinde, (Derleyen: M. Küçük), Vadi Yayınları, Ankara.
- Jenks, C., (2014), "Giriş", *Temel Sosyolojik Dikotomiler* İçinde, Editör: C. Jenks, (Çeviri Editörü: İ. Çapcıoğlu), Atıf Yayınları, Ankara.
- Kant, I., (2005), "Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt (1784) ", *Fikir Mimarları 2: KANT* içinde, (Çeviri: N. Bozkurt), Say Yayınları, İstanbul.
- Kaya, A. (2005), *Din Sosyolojisi Bağlamında Fransız Sosyolog Pierre Bourdieu-Klasik Sosyoloji İlişkisi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kaya, A., (2010), "Pierre Bourdieu'nun Pratik Kuramının Kilidi: Alan Kavramı", *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* İçinde, (Derleyenler: G. Çeğin, Ü.Tatlıcan , A. Arlı ve Ü. Tatlıcan), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Keat, R. ve Urry, J., (2001), *Bilim Olarak Sosyal Teori*, (Çeviren: N. Çelebi), İmge Kitabevi, Ankara.
- Köker, L., (2008), *İki Farklı Siyaset*, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Kumar, K., (2005), *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, (İngilizceden Çeviren: M. Küçük), Dost Kitabevi, Ankara.
- Larrain, J., (2008), "Modernleşme", (Çeviren: A. E. Başer), *Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü* İçinde, Editör: W. Outhwaite, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Latour, B., (2008), *Biz Hiç Modern Olmadık*, (Çeviri: İ. Uysal), Norgunk Yayıncılık, İstanbul.
- Layder, D., (2010), *Sosyal Teoriye Giriş*, (Çeviren: Ü.Tatlıcan), Küre Yayınları, İstanbul.
- Layder, D., (2013), *Sosyolojik Araştırma Pratiği; Teori ve Sosyal Araştırmanın İlişkilendirilmesi*, (Türkçe Söyleyen: S. Ünal), Heretik Yayınları, Ankara.

- Lee, R. E ve Walerstein, I., (2007), “Giriş: İki Kültür”, *İki Kültürü Aşmak İçinde*, (Koordinasyon: R. E. Lee ve I. Wallerstein), Metis Yayınları, İstanbul.
- Meglio, M., (2007), “Sosyal Bilimler ve Alternatif Disiplin Modelleri”, *İki Kültürü Aşmak İçinde*, (Koordinasyon: R. Lee ve I. Wallerstein), Metis Yayınları, İstanbul.
- Meriç, C., (2010), *Sosyoloji Notları*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Merton, R., (2010), “Bilimin Normatif Yapısı”, (Çeviren: K. İnal), *Bilim Sosyolojisi İncelemeleri İçinde*, (Editörler B. Balkız ve V. S. Ögütte), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Mielants, E., (2007), “Tepki ve Direniş: Doğa Bilimleri ve Beşeri Bilimler”, *İki Kültürü Aşmak İçinde*, (Koordinasyon: R. Lee ve I. Wallerstein), Metis Yayınları, İstanbul.
- Moore, B., (2003), *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*, (Çevirenler: Ş. Tekeli ve A. Şenel), V Yayınları, Ankara.
- Mouzelis, N., (2010), “Katılımcı-Toplumsal Bütün Sorunu: Parsons, Bourdieu, Giddens”, *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi İçinde*, (Derleyenler: G. Çeğin, Ü. Tatlıcan, A. Arlı ve Ü. Tatlıcan), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Münch, R., (1994), *Sociological Theory: Development Since 1960's*, Nelson-Hall Publishers, Chicago.
- Outhwaite, W., (1993), *New Philosophies of Social Science, Realism, Hermeneutics and Critical Theory*, The Macmillian Press Ltd, Hong Kong.
- Ozturk, S., (1997), *The Career of Sociometry Within Sociology*, Unpublished Master Thesis, Morehead State University.
- Ögütte, V. S., (2013), *Metodolojik Bireyciliğin Eleştirisi; Sosyal Bilimlerin Nesnesine Dair Realist Bir Girişim*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Özlem, D., (2001), *Max Weber’de Bilim ve Sosyoloji*, İnkilap Yayınları, İstanbul.
- Özlem, D., (2002), *Kavramlar ve Tarihleri -I-*, İnkilap Yayınları, İstanbul.
- Özlem, D., (2008), “Evrenselcilik Mitosu ve Sosyal Bilimler”, *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek: Toplum ve Bilim ve Değer Dergileri Ortak Çalışma Grubu, Sempozyum Bildirileri İçinde*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Öztimür, N., (2010), “Feminist Teoride Bourdieu Tartışmaları”, *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi İçinde*, (Derleyenler: G. Çeğin, Ü. Tatlıcan, A. Arlı ve Ü. Tatlıcan), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Poloma, M., (1993), *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, (Çeviren: H. Erbaş), Gündoğan Yayınları, Ankara.

- Richter, R., (2012), *Sosyolojik Paradigmalar*, (Çeviren: N. Doğan), Küre Yayınları, İstanbul.
- Seale, C., (2014), “Normal/Patolojik”, *Temel Sosyolojik Dikotomiler İçinde*, Editör: C. Jenks, (Çeviri Editörü: İ. Çapçioğlu), Atıf Yayınları, Ankara.
- Silverman, D., (2014), “Nitel/Nicel”, *Temel Sosyolojik Dikotomiler İçinde*, Editör: C. Jenks, (Çeviri Editörü: İ. Çapçioğlu), Atıf Yayınları, Ankara.
- Slattey, M., (2008), *Sosyolojide Temel Fikirler*, (Yayına Hazırlayan: Ü. Tatlıcan ve G. Demiriz), Sentez Yayıncılık, İstanbul.
- Snow, C. P., (2005), *İki Kültür*, (Çeviri: T. Birkan), Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara.
- Stedman-Jones, S., (2014), “Olgu/Değer”, *Temel Sosyolojik Dikotomiler İçinde*, Editör: C. Jenks, (Çeviri Editörü: İ. Çapçioğlu), Atıf Yayınları, Ankara.
- Stremlin, B., (2007), “Otoritenin Kuruluşu: Modern Dünyada Bilimin Yükselişi”, *İki Kültürü Aşmak İçinde*, (Koordinasyon: R. Lee ve I. Wallerstein), Metis Yayınları, İstanbul.
- Swartz, D., (2011), *Kültür Ve İktidar: Pierre Bourdieu’nün Sosyolojisi*, (Çeviren: E. Gen), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Swingewood, A., (1998), *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, (Çeviren: O. Akınhay), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Tatlıcan, Ü., (2011), *Sosyoloji ve Sosyal Teori Yazıları*, Sentez Yayıncılık, Bursa.
- Thomas, H., (2014), “Kültür/Doğa”, *Temel Sosyolojik Dikotomiler İçinde*, (Editör: C. Jenks), (Çeviri Editörü: İ. Çapçioğlu), Atıf Yayınları, Ankara.
- Touraine, A., (2002), *Modernliğin Eleştirisi*, (Çeviren: H. Tufan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tuna, M.; Şen, H. ve Durdu, H., (2011), *Modern Toplumun İnşası: Tarihsel ve Sosyolojik Bir Perspektif*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Turner, J.; Beeghley, L. ve Powers, C. H., (2013), *Sosyolojik Teorinin Oluşumu*, (Çeviri: Ü. Tatlıcan), Sentez Yayıncılık, Ankara.
- Ünal, A. Z., (2010), “Rahatsız Eden Bir Adamın Bilimi: Sosyoloji”, *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi İçinde*, (Derleyenler: G. Çeğin, Ü. Tatlıcan, A. Arlı ve Ü. Tatlıcan), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ünsaldı, L. ve Geçgin, E., (2013), *Sosyoloji Tarihi, Dünya’da ve Türkiye’de*, Heretik Yayınları, Ankara.

- Wacquant, L., (2008), “Pozitivizm”, (Çeviren: F. Keskin), *Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü* İçinde, (Editör: W. Outhwaite), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Wacquant, L.,(2010), “Pierre Bourdieu: Hayatı, Eserleri ve Entelektüel Gelişimi”, *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* İçinde, (Derleyenler: G. Çeğin, Ü.Tatlıcan , A. Arlı ve Ü. Tatlıcan), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Wagner, P., (2003), *Modernliğin Sosyolojisi*, (Çeviren: M. Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Wallerstein, I, (2005), *Dünya Sistemleri Analizi Bir Giriş*, (Türkçesi: E. Abadoğlu ve N. Ersoy), Aram Yayıncılık, İstanbul.
- Wallerstein, I., (2007), “Sonuç”, *İki Kültürü Aşmak* İçinde, (Koordinasyon: R. Lee ve I. Wallerstein), Metis Yayınları, İstanbul.
- Walsh, D. F., (2014a), “Yapı/Faillik”, *Temel Sosyolojik Dikotomiler* İçinde, Editör: C. Jenks, (Çeviri Editörü: İ. Çapçioğlu), Atıf Yayınları, Ankara.
- Walsh, D. F., (2014b), “Özne/Nesne”, *Temel Sosyolojik Dikotomiler* İçinde, Editör: C. Jenks, (Çeviri Editörü: İ. Çapçioğlu), Atıf Yayınları, Ankara.
- Weber, M., (2011), *Sosyoloji Yazıları*, (Çeviren: T. Parla), Deniz Yayınları, İstanbul.
- Weber, M., (2012), *Sosyal Bilimlerin Metodolojisi*, (Tercüme: V. S. Öğütler), Küre Yayınları, İstanbul.
- West, D., (2005), *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, (Türkçesi: S. Sarı), Yeryüzü Yayınevi, Ankara.
- Yılmaz, A., (2009), “Bilim, Yöntem ve Hermenötik, Sosyal Bilim”, *Etik ve Yöntem* İçinde, (Editörler: O. Konuk ve A. K. Bayram), Adres Yayınları, Ankara.

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Mirace Karaca

Doğum Yeri : Denizli

Doğum Yılı : 1990

Medeni Hali : Bekar

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise 2004-2008 : Denizli Cumhuriyet Lisesi

Lisans 2008-2012 : Pamukkale Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

Yabancı Dil : İngilizce

MESLEKİ BİLGİLER

**2014- Halen Devam Ediyor, Araştırma Görevlisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi,
Sosyoloji Bölümü**